ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Мельник Л. Ю.,
д.е.н., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Дацій О. І.,
д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:
Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Вініченко І. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Гудзинський О. Д., д.е.н., професор, професор кафедри Національного університету біотехнологій і природокористування
Іванюта В. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Кадієвський В. А., д.е.н., професор, професор кафедри завідувач кафедри Державної академії статистики, обліку і аудиту
Коренюк П. І., д.е.н., доцент, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Корецький М. Х., д.держ.упр., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України
Малік М. Й., д.е.н., професор, завідувач відділу ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»
Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри Полтавської державної аграрної академії
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва
Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Сумського національного аграрно-економічного університету

Свідоцтво КВ № 17595-6445ПР від 28.03.2011 року
ISSN 2306-6792
Передплатний індекс: 21847
Засновники:
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33
Телефон/факс: (044) 458-10-73
www.agrosvit.info
E-mail: economy_2008@ukr.net
Відділ реклами: Чурсіна А. М.
Коректор: Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка: Полулященко А. В.
Технічне забезпечення: Дідук Б. Б.

АГРОСВІТ
Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 3-4 лютий 2015 р.

У НОМЕРІ:

Фадєєва І. Г.
Концептуальні засади управління розвитком фінансово-економічних систем корпоративної структури ... 3
Міщенко Д. А.
Шляхи удосконалення державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу України на сучасному етапі розвитку ... 10
Ящишина І. В.
Україна у світому інноваційно-соціальному розвитку ... 15
Гоблик В. В.
Регіональна політика Європейського Союзу в контексті розвитку транскордонних регіонів ... 21
Лозинська І. В.
Критерії та фактори впливу на підвищення конкурентоспроможності м'ясо-молочної продукції в сільськогосподарських підприємствах ... 26
Калінчик М. В., Калінчик С. М., Алєксєєнко І. М.
Сучасні тенденції, стан та перспективи виробництва свинини в Україні ... 31
Григорук П. М., Федорова Т. Ю.
Аналіз аграрного сектору Хмельницької області за основними показниками сталого розвитку ... 40
Босовська М. В.
Конвергенція суб'єктів туристичної діяльності на основі кластеризації ... 47
Заячківська Б. Б.
Формування обмежень використання земель закарстованих територій ... 55
Ставицький О. В.
Методологія прийняття управлінського рішення щодо вибору стратегічного напряму розвитку підприємств ... 59
Бендасюк С. П.
Принципи, стратегії, інструментарій управління інноваційним розвитком підприємств харчової промисловості ... 66
Король Н. І.
Інноваційний розвиток агробізнесу в умовахглобалізації світової економіки ... 71
Павленко О. С.
Обгрунтування створення інтеграційного формування суб'єктів галузі нутріївництва ... 75
Пастернак Л. Ф.
Економічна ефективність господарських товариств ... 80

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України»)

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.
Рекомендовано до друку
Вченою радою Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету 12 лютого 2015 р.
Підписано до друку 12.02.15 р.
Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 11,5. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 1202/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
© АгроСвіт, 2015

АГРОСВІТ

№ 3-4 / 2015

CONTENTS:

Fadyeyeva I.
CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF DEVELOPMENT MANAGEMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS OF CORPORATE STRUCTURE 3
Mishchenko D.
WAYS OF IMPROVING PUBLIC FINANCIAL SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CURRENT DEVELOPMENT 10
Yashchyshyna I.
UKRAINE IN THE WORLD OF INNOVATION AND SOCIAL DEVELOPMENT 15
Hoblyk V.
REGIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF CROSS-BORDER REGIONS 21
Lozynska I.
EVALUATION CRITERIA AND FACTORS INFLUENCING TO IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF MEAT AND DAIRY PRODUCTS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES 26
Kalinchyk M., Kalinchyk S., Alekseenko I.
CURRENT TRENDS, STATUS AND PROSPECTS OF PORK PRODUCTION IN UKRAINE 31
Grygoruk P., Fedorova T.
ANALYSIS AGRARIAN THE SECTOR OF THE KHMEL'NICKOY AREA ON THE BASIC INDEXES OF STEADY DEVELOPMENT 40
Bosovskaya M.
CONSOLIDATION OF TOURISM SECTOR ECONOMIC ENTITIES ON THE BASIS OF A CLUSTER 47
Zayachkivska B.
THE FORMATION OF RESTRICTIONS OF LAND USE OF KARST AREAS 55
Stavytskyi O.
METHODOLOGY MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN SELECTING STRATEGIC AREAS OF DEVELOPMENT COMPANIES 59
Bendasyuk S.
PRINCIPLES, STRATEGIES, AND TOOLS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY 66
Korol N.
INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRIBUSINESS IN CONTEXT OF GLOBALIZATION 71
Pavlenko O.
STUDY FOR THE ESTABLISHMENT OF INTEGRATION FORMATION OF NUTRIA'S FARMING 75
Pasternak L.
ECONOMIC EFFICIENCY ECONOMIC ASSOCIATIONS 80

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system)**, повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 658.5:622.276:622.24

І. Г. Фадєєва,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ КОРПОРАТИВНОЇ СТРУКТУРИ

I. Fadyeyeva,
PhD, associate professor, head of the department of finance,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF DEVELOPMENT MANAGEMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS OF CORPORATE STRUCTURE

У статті проаналізовано ступінь дослідженості проблеми формування синергічних ефектів у корпоративних системах як динамічних нелінійних нестаціонарних об'єктах управління, що функціонують і розвиваються за умов невизначеності щодо параметрів об'єкта та навколишнього ринкового середовища. Здійснено узагальнення методичних підходів щодо спрямування координуючих дій на використання ресурсів усіх видів. Розроблено концептуальні засади управління розвитком нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури, які грунтуються на принципах системності, історизму, поєднання математичних і сучасних інформаційних технологій, що дає змогу формувати ефективні управлінські рішення.

The article analyzes the degree research problem of forming synergistic effects in enterprise systems as dynamic nonlinear non-stationary objects management, operating and developing under conditions of uncertainty about the parameters of the object and the surrounding market environment. Done generalization of methodological approaches to coordinating actions targeting the use of resources of all kinds. Conceptual bases of development management oil and gas companies corporate structure, based on the principles of consistency, historicism, a combination of mathematical and modern information technology, which enables to form effective management decisions.

Ключові слова: корпоративна система, синергічні ефекти, алгоритм управління, управління розвитком, координація взаємодії підсистем, нафтогазовидобувні підприємства.
Key words: corporate system, synergistic effects algorithm for management, development, coordination of interaction of subsystems, oil and gas companies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Завдання формування синергічних ефектів у корпоративних системах як динамічних нелінійних нестаціонарних об'єктах управління, що функціонують за умов невизначеності щодо параметрів об'єкта та навколишнього ринкового середовища, є однією з центральних проблем сучасної теорії економічної синергетики [1, с. 67—78]. Вирішення цієї проблеми пов'язане з розробкою методів координування роботи підсистем корпорації, що, завдяки розвиткові інформаційних систем і технологій набуває широкого застосування. Сучасні ІТ-технології зумовили виникнення принципово нових проблем у сфері управління розвитком корпоративних систем, зокрема, нафтогазовидобувних підприємств (НГВП) корпоративної структури. Одним із ключових напрямків їх розв'язання є формування новітніх науково-методичних підходів до створення алгоритмічного забезпечення вирішення завдань координування роботи підсистем підприємств корпоративної структури. Тому актуальним і доцільним є розроблення набору процедур і правил, що дають змогу вирішувати завдання координування роботи підсистем, які функціонують у складі такої складної системи як нафтогазовидобувні підприємства корпоративної структури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення концептуальних рамок сучасної парадигми сталого розвитку корпоративних систем міститься у роботах таких зарубіжних фахівців, як І. Ансофф [2], P. Drucker [3], І. Шумпетер [4], G. Hamel, C. Prahalad [5], В.-Б. Занг

Передплатний індекс 21847

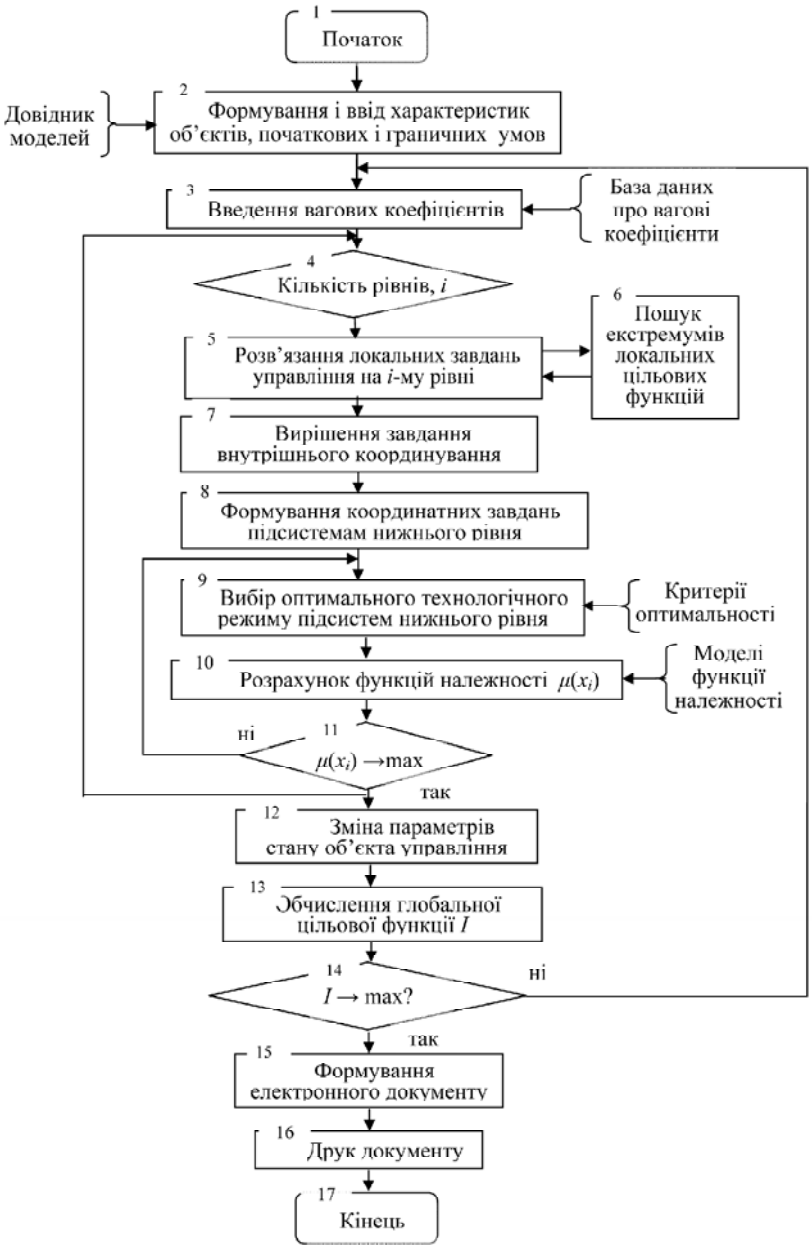

Рис. 1. Блок-схема алгоритму роботи системи координування в управлінні розвитком НГВП

Складено автором на основі [9; 23].

[6], Г. Хакен [7], Е. Кемпбулл, Л. Саммерс [8] та ін. Питанням управління розвитком складних корпоративних систем присвячено наукові дослідження багатьох вітчизняних учених, зокрема А.П. Ладанюка, Д.А. Шумигая [9], І.А. Маркіної [10], П.Г.Перерви, Н.П.Ткачова [11], В.С. Пономаренка, О.М. Тридеда, М.О. Кизим [12], А.В. Козаченко, А.Н. Ляшенка, І.Ю. Лодіко [13], Ж.В. Поплавського [14], О.В. Коломієць [15] та ін.

Водночас, як показало дослідження окресленої проблеми, у вітчизняному науцковому і управлінському середовищі, поки що відсутній загальний підхід щодо методів управління розвитком складних корпоративних систем, зокрема нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури, які грунтуються на системно-синергетичних підходах.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті: розроблення концептуальних засад управління розвитком нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури із використанням системно-синергетичного підходу.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування синергічних ефектів у корпоративних системах забезпечують щонайменше п'ять підсистем: синергічної орієнтації, синергічної взаємодії, організаційно-синергічної інтеграції, інноваційно-синергічного розвитку, управління персоналом. Взаємодія цих підсистем на принципах управління з використанням позитивного і негативного зворотних зв'язків та координування роботи підсистем є передумовою, яка дає змогу сформувати синергічні ефекти у НГВП корпоративної структури.

Координуючі дії мають бути спрямовані на використання ресурсів усіх видів, а також компетенцій, організаційно-управлінських рішень для забезпечення когерентності діючих зовнішніх і внутрішньосистемних чинників [16, с. 206—215].

Узагальнену блок-схему алгоритму управління НГВП корпоративної структури з вирішенням завдань координування наведено на рисунку 1. Вона реалізує ітераційний алгоритм, що грунтується на виконанні певних процедур. Для управління НГВП, яке реалізує синергічний розвиток у реальному часі, необхідно створити організаційно-економічний механізм синергічного розвитку підприємства, який повинен грунтуватися як на недержавному, так і на державному фінансуванні. Окрім того, сукупність управлінських дій на корпоративну систему повинна передбачати створення конкретних інституціональних форм господарської діяльності для реалізації

синергічного розвитку і освоєння технологій реалізації інноваційно-синергічного розвитку.

Отже, ітераційний алгоритм управління НГВП корпоративної структури як складною корпоративною системою з вирішенням завдань координації роботи її підсистем дає змогу реалізувати синергічні ефекти у НГВП, що виникають у результаті узгодженої у просторі і часі дії різнорідних за природою чинників і механізмів.

Враховуючи те, що вітчизняні нафтогазовидобувні підприємства корпоративної структури, котрі функціонують в умовах, які характеризуються високою динамічністю, мінливістю, загостренням конкурентної боротьби, впливом світової економічної кризи тощо, у сфері управління їх розвитком концептуальна спрямованість зміщується від автоматизованих систем управління технологічними процесами до комп'ютерно-інтегрованого управління підприємством. У єдиній комп'ютерно-інтегрованій структурі реалізується управління не тільки технологічними процесами, технологічними комплексами, виробництвами, але й фінансами та персоналом. Упровадження такого управління забезпечить перехід на суттєво новий рівень управління і координування взаємодії підсистем у бізнес-сегменті upstream, що дасть змогу суттєво підвищити видобуток вуглеводнів в Україні.

Розробка систем комп'ютерно-інтегрованого управління бізнес-сегментом upstream має бути спрямована на збільшення видобутку вуглеводнів на існуючому обладнанні за наявних ресурсів, підтримання оптимальних режимів роботи усіх підсистем, зменшення простоїв обладнання, прийняття рішень в умовах невизначеності, координацію взаємодії підсистем з метою досягнення синергічного ефекту. При цьому передбачається:

— залучення до системи управління не лише виробництва, а й таких сфер діяльності організації як логістика, збут, фінанси, управління персоналом, енерго- та водопостачання, економічний моніторинг та ін.;

— удосконалення систем управління процесами буріння свердловин і видобування вуглеводнів, інтелектуалізація систем управління, впровадження інформаційних систем управління;

— підсилення взаємозв'зків між персоналом на різних рівнях виробництва, а також впровадження систем мотивування;

— адаптація до зміни умов видобування вуглеводнів, відкритість та можливість подальшого розширення системи, наближення завдань стратегічного управління до операційного менеджменту;

— можливість доступу до інформації з будь-якого робочого місця за допомогою глобальної мережі.

Комп'ютерно-інтегрована система управління бізнес-сегментом upstream повинна мати декілька рівнів управління:

— рівень управління технологічними процесами буріння свердловин, видобування вуглеводнів, їх підготовки та внутрішньопромислового транспортування;

— організаційно-економічний рівень управління нафтогазовидобувним підприємством корпоративної структури;

— рівень управління бізнес-сегментом економіки upstream.

За результатами досліджень [16; 21] виявлено, що у теорії і на практиці здійснювати координування взаємодії підсистем у системі управління НГВП та комп'ютерно-інтегроване управління бізнес-сегментом upstream вкрай складно через низку причин, а саме: спрямованість значної частини методів координування на врахування лише окремих аспектів функціонування підприємства (видобутку вуглеводнів, збуту, інновацій тощо); недостатній рівень обгрунтованості показників ефективності, що не дає змоги забезпечити застосування системного підходу; відсутність єдності у трактуванні поняття "конкурентоспроможність підприємств", що зумовлює застосування різних підходів до координування.

Результати дослідження практики функціонування вітчизняних нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури дали змогу виявити наступні недоліки управління ними:

— складність аналізування розвитку нафтогазовидобувного підприємства загалом, оскільки відсутній централізований доступ до всіх поточних та історичних даних, а також до технологічного архіву;

— існують джерела наднормативних витрат, які на практиці важко визначити;

— технологічні підсистеми буріння свердловин та видобування вуглеводнів недостатньо узгоджені між собою;

— перехід на інший режим роботи технологічних установок для буріння свердловин і обладнання видобувних свердловин не автоматизований і здійснюється операторами;

— параметри управління підсистем збору, підготовки і транспортування нафти і газу НГВП не переналаштовуються під поточні зміни системи; координування взаємодії підсистем відсутнє;

— підсистеми управління окремими технологічними процесами буріння і видобування нафти і газу не інтегровані та реалізовані на різній технічній і програмній базі, а тому фактичний ефект від впровадження готових автоматизованих систем управління значно нижчий за очікуваний, а у деяких випадках відсутній.

Враховуючи вищенаведене, розроблення системи комп'ютерно-інтегрованого управління перш за все повинно усунути існуючі недоліки управління розвитком нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури шляхом [12; 18; 21; 23]:

— впровадження концепції синергічного управління розвитком нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури з використанням механізмів організаційно-синергічної інтеграції, синергічної орієнтації, синергічної взаємодії, інноваційно-синергічного розвитку та управління персоналом;

— моделювання процесу формування синергічних ефектів в НГВП корпоративної структури на основі холістичного підходу за допомогою логіко-структурних схем у вигляді системної суперпозиції динаміки самої системи, зовнішньої динаміки та управлінських дій, спрямованих на забезпечення когерентності діючих сил;

— узгодження у просторі і часі взаємодії всіх підсистем на принципах застосування негативного і позитивного зворотних зв'язків з певними співвідношеннями коефіцієнтів зворотних зв'язків;

— координації взаємодії підсистем у системі управління розвитком нафтогазових підприємств корпоративної структури на засадах методів теорії нечітких множин і економічної синергетики;

— моделювання та оперативної ідентифікації динаміки видобування вуглеводнів НГВП корпоративної структури з використанням феноменологічної моделі;

— формування та вибіру критеріїв управління на різних рівнях ієрархії;

— переходу до процесного управління, тобто оптимізації бізнес-процесів, що на відміну від структурного управління дає змогу у реальному часі отримати узагальнені оцінки ефективності окремих стадій управління НГВП корпоративної структури.

Суттєвою перевагою процесного підходу до управління усією системою координації взаємодії підсистем є можливість організації управління з урахуванням системних взаємодій множини процесів з позицій розподілу ресурсів для вирішення глобального завдання. Про ефективність застосування процесного підходу свідчить широке впровадження в останні роки MES-систем [17, с. 1—9].

Процесний підхід орієнтований безпосередньо на стратегію управління бізнес-процесами. З точки зору здійснення діяльності підприємства корпоративної структури, бізнес-процес — це пов'язаний комплекс робіт, що реалізується за заданими вимогами і забезпечує досягнення потрібного кінцевого результату, а саме: планування, проектування, постачання, виробництво, торгівля. Теорія бізнес-процесів з'явилася у 80-х роках двадцятого сторіччя, а термін "управління бізнес-процесами" використовується в рамках загальної теорії управління якістю.

Нині існує багато концепцій удосконалення бізнес-процесів [18, 23], запропонованих зарубіжними вченими — принцип якості Е. Демінга, концепція Кайдзен Масаані Іман, реінжиніринг бізнес-процесів М. Хамера і Дж. Чампі та ін.

Принцип якості Е.Демінга отримав назву Continuous Process Inprovement (CPI) "Безперервне удосконалення процесів". Він містить програму дій для підприємств з 14 пунктів: стабільність цілі; нова філософія покінчити із залежністю від масового контролю, покінчити з практикою закупок по самій дешевій ціні; покращуйте кожний процес; введіть у практику підготовку і перепідготовку кадрів; впровадьте лідерство; відганяйте страхи; зруйнуйте бар'єри; відмовтесь від порожніх закликів; усуньте довільні числові норми і завдання; дайте можливість працівникам пишатися своєю працею; заохочуйте прагнення до освіти; підвищення якості і дієвості вищого керівництва.

Для досягнення успіху ці пункти слід розглядати як систему.

Кайдзен-стратегія покращення бізнес-процесів була запропонована Кайдзен Массаані Іман у 1986 році, як ключ до успіху японських компаній. В основу Кайдзен-стратегії покладено спрямованість на споживача, взаємодія з яким стає рушійним фактором покращень і орієнтацією на процес.

Базовими компонентами Кайдзен-стратегії є конкуренція в області стратегічних покращень; пошук причин проблем і постійні покращення як спосіб їх вирішення; контроль якості, узгоджений з TQC (Total Quality Control); якість як результат управління попередніми процесами; підвищення існуючих стандартів і закріплення покращень у нових; особлива увага ставленню персоналу до роботи; формування трудової поведінки на основі навчання, внут-

рішньої мотивації і дисципліни; підтримка і заохочення в напрямку удосконалення процесу.

Отже, Кадзен-стратегія є філософією поступового удосконалення якості і бізнес-процесів, яка дає змогу ефективно вирішувати міжфункціональні проблеми шляхом налагоджування ефективної взаємодії персоналу через широке розповсюдження командних форм організаційної роботи малих груп фахівців — проектних груп, груп якості вирішення проблеми та ін.

Ще однією концепцією покращення бізнес-процесів є реінжиніринг бізнес-процесів М. Хамера і Дж. Чампі [19] (від англ. Business process reengineering, BPR). Він визначає цей вид діяльності як фундаментальне переосмислення і радикальну реконструкцію бізнес-процесів з метою досягнення значних покращень за критично важливими в сучасних умовах критеріями продуктивності, таких як вартість, якість, послуги, швидкість.

BPR є напрямом, який виник на стику двох різних сфер діяльності — менеджменту (управління) та інформації. Саме тому BPR потребує нових специфічних засобів представлення й обробки проблемної інформації, зрозумілих як менеджерам, так і розробникам інформаційних систем. Такі засоби потребують інтеграції ключових досягнень інформаційних технологій і створення відповідних інструментальних засобів підтримки реінжинірингу бізнес-процесів. Основною особливістю BPR є орієнтація його не на функції, а на процеси, і тому BPR розглядається [20] як найбільш ефективна концепція покращення бізнес-процесів, головною метою якої є різке прискорення реакції підприємства на зміни вимог споживачів з одночасним багатократним зниженням усіх видів витрат завдяки впровадженню нових інформаційних технологій.

Що стосується структурного підходу до проблем прийняття рішень та створення ефективних систем управління підприємством, то структурний підхід використовує ієрархічні системи управління підприємством, має ряд незаперечних позитивних сторін. Проте він не охоплює усіх сторін діяльності підприємства, особливо, фінансово-господарської та створює ряд проблем під час використання інтегрованих систем, у тому числі корпоративних інформаційних. Очевидно, ці два підходи доцільно використовувати у сукупності у єдиній системі [21].

У єдиній системі підприємства виділяють основні бізнес-процеси (виробництво, постачання, збут), а також допоміжні (управління процесами, ремонт обладнання, навчання та розвиток персоналу), для яких формується сукупність цілей ієрархічного виду. Сам бізнес-процес розбивається на бізнес-функції як сукупність функціональної діяльності підприємства.

Системний підхід до управління бізнес-процесами підприємства сприяє появі нових рішень. Зокрема автоматизація на основі лише інформаційних технологій не завжди призводить до очікуваного результату, оскільки сам процес при цьому не змінюється. У цьому випадку доцільно застосовувати методи реінжинірингу, що дає значне підвищення ефективності виробництва за рахунок скорочення та оптимізації послідовності операцій.

Оптимізація бізнес-процесів може виражатися як у формі реінжинірингу, так і у формі послідовних вдосконалень. Позитивні результати досягаються лише тоді, коли оптимізується не окрема операція, а бізнес-процес у цілому, тобто підприємство розглядається як система з множиною вертикальних та горизонтальних потоків речовини, енергії та інформації. Для системного моделювання застосовується унікальні мова програмування UML (Unified Modeling Language) — графічна мова для візуалізації, специфікування, конструювання та документування системи [22], яка декларується як міжнародний стандарт, відкритий для спеціалізації та розширення. В UML використовуються засоби структурного моделювання для статистики систем, тобто множина елементів і зв'язків між ними. Основою UML є об'єктно-орієнтований підхід, що для створення систем управління забезпечує гнучкість архітектури, дає змогу вносити зміни до окремих частин системи, не зачіпаючи інших, а також полегшує взаємодію між підсистемами.

Для побудови вартісних, імітаційних, функціональних, інформаційних моделей бізнес-процесів використовуються такі програмні засоби як ARIS (інструментальний засіб для підтримки системи управління підприємством), SAPR/3 (система управління підприємством), Bpwin, Erwin, Desing/IDEF, Easy ABC, Desing/CPN, S-Designor, CASE-аналітік, Oracl*CASE, SelectCASE та ін. [22].

До операційних задач управління у системах автоматизації бізнес-процесів належать завдання координації взаємодії підсистем автоматизованої системи управління підприємством, розподілу ресурсів, визначення оптимальних запасів хімреагентів, інструменту та ін.

Отже, автоматизація бізнес-процесів підприємства на сьогодні сформувалась як один із напрямів науково-технічного прогресу у нафтогазовій промисловості.

ВИСНОВОК

Розроблено ітераційний алгоритм управління складною корпоративною системою з вирішенням завдань координування роботи її підсистем, що дає змогу реалізувати синергічні ефекти на нафтогазовидобувних підприємствах корпоративної структури, які виникають у результаті узгодженої у просторі й часі дії різнорідних за природою чинників та механізмів.

Запропоновано використання 3-х рівневої комп'ютерно-інтегрованої системи управління бізнес-сегментом upstream, яка повинна усунути існуючі недоліки управління розвитком нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури. Визначено шляхи усунення цих недоліків, одним із яких є перехід до процесного управління, тобто оптимізації бізнес-процесів, що на відміну від структурного управління дасть змогу отримати у реальному часі узагальнені оцінки ефективності окремих стадій управління розвитком нафтогазовидобувного підприємства корпоративної структури.

Література:

1. Пуряев А.С. Место и роль науки синергетики в экономических системах / А.С. Пуряев // Экономическая синергетика и антикризисное управление. — Набережные Челны: Изд. КомПИ, 1999. — С. 67—78.

2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия: [пер. с англ. под ред. Ю.Н.Контуревского] / И.Ансофф. — СПб.: Изд. "Питер", 1999. — 416 с.

3. Drucker P.F. Menaging in time of Creat Change / P.F. Drucker // New York: Truman Talley Book/ Dution, 1995. — 285 p.

4. Шумпетер И. Теория экономического развития / И.Шумпетер. — М.: Экономика, 1991. — 342 с.

5. Hamel G. Corporate Imagination and Expeditionary Marketing / G. Hamel, C.K. Prahalad // Haward Bussines Review, 1991. — Vol. 69. — P. 23—32.

6. Занг В-Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / В-Б. Занг. — М.: Мир, 1992. — 335 с.

7. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. — М.: Мир, 1980. — 452 с.

8. Кемпбелл Э. Стратегический синергизм; [пер с англ. Е. Ковачева, А. Коло] / Э. Кемпбелл, Л. Саммерс. — СПб: Питер, 2004. — 416 с.

9. Шумигай Д.А. Алгоритми координації підсистем технологічних комплексів з використанням моделей / Д.А. Шумигай, А.П. Ладанюк // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. — 2010. — № 6/3 (48). — С. 24—26.

10. Маркіна І.А. Методологічні питання ефективності управління / І.А. Маркіна // Фінанси України. — 2000. — № 6. — С. 24—26.

11. Перерва П.Г. Синергічний ефект бенчмаркінгу конкурентних переваг / П.Г. Перерва, Н.П. Ткачова // Менеджмент і маркетинг інновацій. — 2011. — Т. 1. — С. 55—66.

12. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємств в умовах кризи / В.С. Пономаренко, О.М. Тридед, М.О. Кизим. — Х.: ВД "ІНСЕК", 2003. — 328 с.

13. Козаченко А.В. Управление крупным предприятием: монографія / А.В.Козаченко, А.Н. Ляшенко, И.Ю. Лодико. — К.: Либра, 2006. — 384 с.

14. Поплавська Ж.В. Ефект взаємодій. Синергізм в економіці / Ж.В. Поплавська // Вісник Національної Академії наук. — К.: 2001. — № 5. — С. 39—42.

15. Коломієць О.В. Побудова динамічної моделі об'єднання підприємств із синергічними зв'язками / О.В.Коломієць // Вісник Державного університету "Львівська політехніка" "Логістика". — Львів: 2002. — № 446. — С. 328—338.

16. Fadyeyeva I.G. Different Approaches on Optimization of Technological Processes / I.G. Fadyeyeva, O.V. Hutac // Proceedings ["15th East West Zittau Fuzzy Colloquium 2008"], 17—19 September 2008. — Zittau, 2008. — P. 206—215.

17. Ладанюк А.П. Системи автоматизації технологічних об'єктів у структурі комп'ютерно-інтегрованого управління технологічними комплексами харчових підприємств / А.П. Ладанюк, Н.М. Луцька, В.В. Іващук // Енергетика і автоматика. — 2009. — № 1. — С. 1—9.

18. Ладанюк А.П. Автоматизоване управління бізнес-процесами в комп'ютерно-інтегрованих структурах підприємства / А.П. Ладанюк, Л.О.Власенко // ААЄКС. — 2004. — № 2 (14). — С. 21—26.

19. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Д.Чампи. — СПб: Изд. СПб. ун-т, 1997. — 263 с.

20. Юдицкий С.А. Моделирование операционных и предметных потоков при реформировании бизнес-систем / С.А.Юдицкий // Приборы и системы. Управление, контроль, диагностика. — 2001. — № 5. — С. 71—76.

21. Чукаєва І.К. Проблеми модернізації виробничої інфраструктури нафтового комплексу України / І.К. Чукаєва // Економіка і право. — 2012. — № 1 (32). — С. 36—41.

22. Патряхин В. Управление производством / В.Патряхин // Мир автоматизации. — № 2. — С. 3—10.

23. Кузнецова С.Б. Управление корпоративным развитием в машиностроении на основе формирования синергетических эффектов (системно-синергетический подход): дис... канд. екон. наук: 08.00.05 [Електронний ресурс]/ Кузнецова Светлана Борисовна. — Набережные Челны. — 2004. — 164 с. — Режим доступу: http: //diss.rsl.ru/diss/05/0234/0502340-49.pdf

References:

1. Purjaev, A.S. (1999), "Place and role of science synergetics in economic systems", Jekonomicheskaja sinergetika i antikrizisnoe upravlenie, pp. 67—78.

2. Ansoff, Y. (1999), Novaia korporatyvnaia stratehyia [The new corporate strategy], Yzd. "Pyter", Saint Petersburg, Russia.

3. Drucker, P.F. (1995), Menaging in time of Creat Change, Truman Talley Book, New York, USA.

4. Shumpeter, I. (1991), Teorija jekonomicheskogo razvitija [The theory of economic development], Economy, Moscow, Russia.

5. Hamel, G. (1991), Corporate Imagination and Expeditionary Marketing, Haward Bussines Review, vol. 69, pp. 23—32.

6. Zang, V.-B. (1992), Sinergeticheskaja jekonomika. Vremja i peremeny v nelinejnoj jekonomicheskoj teorii [The synergetic economy. Time and changes in the non-linear of the economic theory], Mir, Moscow, Russia.

7. Haken, G. (1980), Sinergetika [The Synergetics], Mir, Moscow, Russia.

8. Campbell, E. (2004), Strategicheskij sinergizm [The Strategic synergism], Piter, Saint-Petersburg, Russia.

9. Shumyhaj, D.A. (2010), "Coordination algorithms of subsystems technological complexes using models", Vostochno-Evropejskyj zhurnal peredovykh tekhnolohyj, vol. 6/3, no. 48, pp. 24—26.

10. Markina, I.A. (2000), "Methodological issues of management efficiency", Finansy Ukrainy, vol. 6, pp. 24—26.

11. Pererva, P.H. (2011), "The synergistic effect the benchmarking of competitive advantages", Menedzhment i marketynh innovatsij, vol. 1, pp. 55—66.

12. Ponomarenko, V.S. (2003), Stratehiia rozvytku pidpryiemstv v umovakh kryzy [Strategy of enterprise development in crisis conditions], VD "INSEK", Kharkiv, Ukraine.

13. Kozachenko, A.V. (2006), Upravlenie krupnym predprijatiem [Management of large enterprise], Libra, Kyiv, Ukraine.

14. Poplavs'ka, Zh.V. (2001), "The Effect of Interrelations. Synergism in Economy", Visnyk Natsional'noi Akademii nauk, vol. 5, pp. 39—42.

15. Kolomiiets, O.V. (2002), "Dynamic modeling of enterprise association with synergistic relationships", Visnyk Derzhavnoho universytetu "Lvivska politekhnika" "Lohistyka", vol. 446, pp. 328—338.

16. Fadyeyeva, I.G. and Hutac, O.V. (2008), "Different Approaches on Optimization of Technological Processes", Proceedings 15th East West Zittau Fuzzy Colloquium 2008, Zittau, Germany , 17—19 September 2008, pp. 206—215.

17. Ladanjuk, A.P. Luc'ka, N.M. and Ivashhuk,V.V. (2009), "Automation of technological objects in the structure of computer-integrated management of technological systems of food businesses", Energetika i avtomatika, vol. 1, pp. 1—9.

18. Ladaniuk, A.P. and Vlasenko, L.O. (2004), "Automated business process management in computer integrated structure of enterprises", AAYeKS, vol. 2, no. 14, pp. 21—26.

19. Khammer, M. and Champy, D. (1997), Reynzhynyrynh korporatsyy: manyfest revoliutsyy v byznese [Reengineering the Corporation: A Manifesto revolution in business], Yzd. SPb. un-t, St.Pitersburg, Russia.

20. Yudytskyj, S.A. (2001), "Simulation of operating and subject streams in reforming business systems", Prybory y systemy. Upravlenye, kontrol', dyahnostyka, vol. 5, pp. 71—76.

21. Chukaieva, I.K. (2012), "Problems of modernization of industrial infrastructure of the oil industry of Ukraine", Ekonomika i pravo, vol. 1, pp. 32, pp. 36—41.

22. Patriakhyn, V. (2014), "Management of production", Myr avtomatyzatsyy, vol. 2, pp. 3—10.

23. Kuznetsova S.B. (2004), "Corporate Development in mechanical engineering through the development of synergies (system-synergetic approach)", Abstract of Ph.D. dissertation, economy, Naberezhnye Chelny, Russia.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2015 р.

УДК 330. 332

Д. А. Міщенко,
доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри фінансів,
Дніпропетровська державна фінансова академія

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

D. Mishchenko,
PhD in Public Administration, lecturer, Professor, Department of Finance, Dnipropetrovsk State Finance Academy

WAYS OF IMPROVING PUBLIC FINANCIAL SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CURRENT DEVELOPMENT

У статті проаналізовано особливості механізму регулювання розвитку вітчизняного сільськогосподарського комплексу; зазначено, що в Україні механізм державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу досі залишається вкрай неефективним і не сприяє вирішенню тих проблем, що постають на сучасному етапі розвитку; встановлено, що реалізація завдань державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу повинна забезпечити: формування ефективного власника в сільському господарстві; створення сприятливих економічних умов для діяльності суб'єктів господарювання на аграрному ринку; зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення його ефективності; зауважено, що однією з проблем здійснення державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу є те, що вона не забезпечує очікуваного ефекту щодо подальшого розвитку зазначеного комплексу, оскільки не концентрується на пріоритетних напрямах, а розподіляється серед значної кількості товаровиробників, не створюючи умови для забезпечення розширеного відтворення. З метою більш ефективного аналізу та контролю за використанням бюджетних коштів, що спрямовуються на підтримку сільськогосподарського комплексу слід забезпечити обов'язкове визначення кількісних показників результативності за роками реалізації та здійснення їхнього оперативного моніторингу, створити систему інформаційного забезпечення виконання програм підтримки сільськогосподарського комплексу, кожну бюджетну програму необхідно доповнити переліком тих державних цільових програм, заходи яких фінансуються через цю програму, забезпечивши тим самим взаємозв'язок між ними з метою спрощення контролю за ходом виконання державних цільових програм з боку контролюючих органів.

The paper analyzes the features of the mechanism of regulation of the domestic agricultural sector; stated that Ukraine mechanism of state financial support for the agricultural complex is still very ineffective and does not contribute to solving the problems facing at the present stage of development; found that realization of state financial support for the agricultural complex should provide: efficient owner formation in agriculture; creating favorable conditions for economic entities in the agricultural market; growth in agricultural production and increase its efficiency; noted that one of the problems the state financial support of the agricultural complex is that it does not provide the desired effect on the further development of this complex as not focused on priority areas and distributed among a large number of producers, without creating conditions for expanded reproduction. In order to better analyze and control the use of budget funds allocated to support agricultural complex should be made compulsory quantification of performance indicators by years of implementation and execution of their operational monitoring to establish a system of information support implementation of programs to support the agricultural sector, each program budget should complete the list of state programs, activities which are funded through this program, thus ensuring the relationship between them in order to facilitate monitoring of the implementation of state programs of supervisory authorities.

Ключові слова: сільськогосподарський комплекс, державна фінансова підтримка, державне регулювання, розвиток, сільськогосподарська продукція.
Keywords: agricultural complex, state financial support, regulation, development, agricultural products.

ВСТУП

Особливості, притаманні сільськогосподарському комплексу проявляються серед іншого і у механізмі регулювання його розвитку — незважаючи на значні переваги ринковий механізм не забезпечує у повній мірі вирішення таких завдань, як гарантування продовольчої безпеки держави, подолання диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, дотримання екологічних вимог в процесі виробництва сільськогосподарської продукції та раціонального і дбайливого використання грунтів, сприяння соціально-економічному розвитку на селі і т.д. Зазначені обставини, які в тому чи іншому ступені притаманні будь-якій країні, обумовлюють необхідність

використання поряд з ринковим механізмом регулювання сільськогосподарського комплексу також заходів з боку держави, які б гарантували вирішення проблем, які не може подолати ринок [2].

На жаль, в Україні механізм державного регулювання сільськогосподарського комплексу досі залишається вкрай неефективним і не сприяє вирішенню тих проблем, що постають на сучасному етапі розвитку, серед них можна виділити такі основні: низька ефективність сільськогосподарського виробництва; недостатній обсяг залучених у сільськогосподарський комплекс інвестицій; диспаритет цін; незавершеність земельної реформи, зокрема відсутність ринку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, та значні зловживання у цій сфері, нераціональне використання земель; надзвичайно високий ступінь зносу основних фондів, низький рівень забезпеченості сільськогосподарських товаровиробників технічними засобами; нерозвиненість ринкової інфраструктури; погіршення соціально-економічного становища на селі; також постає велика кількість питань, що стосуються ефективності державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу. Серед основних причин цього є невиконання таких стратегічних завдань, як розвиток сільськогосподарського машинобудування і забезпечення сільськогосподарського товаровиробника потрібною технікою, мінеральними добривами та засобами захисту рослин, захист та поліпшення використання земель сільськогосподарського призначення, регулювання ринків сільськогосподарської продукції, страхування сільськогосподарських культур та ризиків, розвиток селекції у рослинництві і тваринництві, будівництво об'єктів соціальної сфери на селі, розвиток аграрної науки та освіти тощо.

Зважаючи на складне фінансове становище, в якому опинилася Україна, ці проблеми здатні ще більш загостритися. В той же час саме сільськогосподарський комплекс є тією складовою економіки, яка має можливості для подальшого зростання, навіть у сучасних кризових умовах, а тому потребує особливої уваги з боку держави, сприяння і допомоги у розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — проаналізувати особливості механізму державної фінансової підтримки вітчизняного сільськогосподарського комплексу; дослідити завдання державної фінансової підтримки сільського господарства в Україні; запропонувати основні шляхи удосконалення державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу України на сучасному етапі розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Складна економічна ситуація в Україні не може бути виправданням для самоусунення держави від регулювання процесів розвитку сільськогосподарського комплексу і забезпечення його підтримки, адже державна підтримка сільськогосподарських виробників у розвинутих країнах має велику історію і часто впроваджувалася саме в кризові періоди для стимулювання аграрного розвитку. Таким чином, сільське господарство розвинених країн досягло високих показників ефективності саме завдяки тривалій фінансовій підтримці з боку держави.

В той же час об'єктивною необхідністю є вирішення проблеми підвищення ефективності процесів управління та регулювання у сфері державної підтримки сільськогосподарського комплексу на перспективу.

Реалізація завдань державного регулювання сільськогосподарського комплексу повинна забезпечити: формування ефективного власника в сільському господарстві; створення сприятливих економічних умов для діяльності суб'єктів господарювання на аграрному ринку; зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення його ефективності [6].

Однією з проблем здійснення державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу є те, що вона не забезпечує очікуваного ефекту щодо подальшого розвитку зазначеного комплексу, оскільки не концентрується на пріоритетних напрямах, а розподіляється серед значної кількості товаровиробників, не створюючи умови для забезпечення розширеного відтворення.

Це свідчить про гостру необхідність перегляду методів фінансового регулювання в сільськогосподарському комплексі України, оскільки існуючий механізм себе не виправдовує.

Сучасна практика бюджетної підтримки галузі свідчить про її недосконалість, неефективність і недостатність за обсягами. Крім того, членство України в СОТ вимагає виконувати взяті зобов'язання відповідно до досягнутих домовленостей щодо внутрішньої підтримки сільського господарства.

Інтеграція України в європейський економічний простір потребує трансформації політики бюджетної підтримки сільськогосподарського комплексу із зміною її акцентів на інноваційно-інвестиційний розвиток, створення

Передплатний індекс 21847

ефективних ринкових структур, забезпечення висококваліфікованими кадрами, що в свою чергу потребує розвитку сільських територій, підвищення зайнятості сільського населення та поступового підвищення рівня життя працівників, зайнятих у сільському господарстві [1].

Втручання держави в економічний механізм господарювання має бути позбавленим негативних наслідків, підпорядковуватися дії основних економічних законів і грунтуватися на таких основних принципах: справедливості; системності та гнучкості; стабільності та послідовності; гарантованості; підвищення ефективності виробництва та життєвого рівня сільського населення; контрольованості на всіх етапах розподілу й використання бюджетних коштів.

Бюджетна підтримка виступає найважливішою складовою державного регулювання сільськогосподарського комплексу й полягає в розробці ефективного механізму формування та використання фінансових ресурсів держави з метою підвищення конкурентоспроможності галузі, виробництва якісних і безпечних продуктів харчування та збереження навколишнього природного середовища.

Очевидною є необхідність поєднання фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників з бюджетними асигнуваннями, які спрямовуються на державну підтримку сільськогосподарського виробництва. Причому роль держави не повинна бути пасивною, особливо щодо забезпечення формування доходів суб'єктів господарювання на основі паритетності ціноутворення, їхнього короткострокового та довгострокового кредитування, оподаткування тощо [5].

Основними функціями держави з регулювання розвитку сільськогосподарського комплексу є: визначення пріоритетних напрямів його розвитку та напрямів спрямування інвестицій; регулювання земельних відносин; здійснення заходів щодо стабілізації продовольчого постачання; здійснення підтримки пріоритетних галузей і сфер сільськогосподарського комплексу через пряме бюджетне фінансування, кредитування, механізм дотацій, цільове субсидіювання; сприяння здійсненню процесів роздержавлення, приватизації та розвитку нових форм господарювання; встановлення механізму формування державних замовлень і контрактів на поставку сільськогосподарської продукції та сировини для державних потреб; регулювання цін на деякі види продовольства; визначення рівня орієнтовних закупівельних цін і механізми їх індексації відповідно до інфляційних процесів; забезпечення митного регулювання щодо сільськогосподарської продукції; здійснення індикативного планування розвитку сільськогосподарського комплексу [7].

Для ефективного функціонування сільськогосподарської галузі необхідно здійснювати кредитну політику, основними напрямами якої є: сприяння формуванню та розвитку мережі селянських кооперативних банків, створення системи іпотечного кредитування, розвиток фінансового аграрного консалтингу, впровадження лізингового кредитування, реформування товарного кредиту, розширення функцій кредитних спілок, страхування врожаю, кредитів і позик.

Регулювання сільськогосподарського комплексу державою передбачає також створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності в галузі, залучення інвестицій, розробку програм розвитку, підтримку фермерства та ін. [3].

Фінансові ресурси держави мають спрямовуватися на створення умов, які сприятимуть максимальному розвитку індивідуальних здібностей та ініціативи селян, раціональному використанню ресурсів галузі.

Характерними рисами успішної реалізації заходів державної фінансової підтримки галузі, здатними створити загальний економічний ефект і цілеспрямовано впливати на товаровиробника, повинні стати системність, комплексність, наступність і безперервність процесу вдосконалення системи нормативно-правового забезпечення аграрної політики, а також продуманість і відсутність економічно необгрунтованих та поспішних рішень, з повним фінансовим забезпеченням прийнятих програм.

Суттєвим елементом системи стабільного фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських товаровиробників у ринкових умовах є страховий захист, адже саме страхування є оптимальним способом подолання сільськогосподарських ризиків від несприятливих подій, яке забезпечує не тільки безперервність розвитку сільськогосподарського виробництва, а й збалансованість і стабільність функціонування аграрного ринку.

У сучасних умовах необхідно систематизувати підхід щодо запровадження агрострахування, оскільки, як показав минулий досвід, розрізненими заходами розв'язати цю складну проблему не вдається.

Із метою реалізації державної політики у сфері страхування, необхідно не тільки ство-

рити належне нормативно-правове забезпечення, а й створити певні інституції, без яких функціонування агрострахування практично не є можливим. Створення та подальший розвиток таких інституцій значною мірою залежатиме від підтримки держави (як адміністративної, функціональної, так і фінансової) [4].

Можливим варіантом підвищення рівня фінансового забезпечення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств є також підвищення рівня вкладених інвестицій.

Метою політики у сфері інвестування сільськогосподарського виробництва має стати створення сучасної системи державного регулювання, яка б підвищила інвестиційну привабливість економіки та забезпечила потужні мотивації як резидентів, так і нерезидентів щодо вкладення коштів у розвиток сільськогосподарського комплексу.

Виходячи з умов, що склались на сучасному етапі, потенційно можливими є фіскальні методи стимулювання інвестицій, а саме:

— зниження податкових ставок;

— прискорена амортизація основних фондів, зменшення оподатковуваного прибутку на суму інвестицій чи використання податкового інвестиційного кредиту.

Підвищення таким чином інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва сприятиме підвищенню рівня фінансового забезпечення галузі та її подальшому розвитку.

Із метою залучення додаткових коштів підприємствам сільськогосподарського комплексу доцільно застосовувати широкий спектр інших прийомів залучення фінансових ресурсів, зокрема лізинг та франчайзинг [6].

Зі сказаного можна дійти висновку — фінансова ситуація в сільськогосподарському комплексі України дійсно складна і для його стабільного та перспективного розвитку необхідно здійснити ще багато загальнодержавних заходів, які повинні відбуватись в умовах політичної стабільності.

Дослідження впливу органів державного управління на розвиток сільськогосподарського комплексу дає підстави стверджувати, що механізм державної фінансової підтримки сільськогосподарського комплексу потребує удосконалення. Перманентною проблемою є відсутність науково обгрунтованих розрахунків щодо ефективності прийнятих рішень та нормативно-правових актів; узгодження повноважень та інтересів різних суб'єктів державного управління, що у підсумку призводить до частої зміни правового поля, погіршення інвестиційного клімату, скорочення доходів сільськогосподарських товаровиробників та врешті-решт до погіршення соціально-економічного становища селян.

У той же час вивчення досвіду економічно розвинених країн свідчить, що однією з основних умов сталого зростання сільськогосподарського комплексу є поєднання ринкового механізму з виваженою і ефективною державною підтримкою.

Особливою проблемою, що притаманна вітчизняному організаційно-правовому механізму підтримки розвитку сільськогосподарського комплексу є, з одного боку, недостатнє фінансове забезпечення законів, що приймаються, а з іншого — невиконання вже діючих законів та інших нормативно-правових актів, тобто низька виконавча дисципліна в державних органах влади.

З метою більш ефективного аналізу та контролю за використанням бюджетних коштів, що спрямовуються на підтримку сільськогосподарського комплексу слід забезпечити обов'язкове визначення кількісних показників результативності за роками реалізації та здійснення їхнього оперативного моніторингу, створити систему інформаційного забезпечення виконання програм підтримки сільськогосподарського комплексу, кожну програму необхідно доповнити переліком тих державних цільових програм, заходи яких фінансуються через цю програму, забезпечивши тим самим взаємозв'язок між ними з метою спрощення контролю за ходом виконання державних цільових програм з боку контролюючих органів. Також потребує удосконалення механізм узгодження державних цільових програм із середньостроковим бюджетним плануванням і можливостями їх фінансування протягом усього терміну реалізації.

Потрібно також врахувати, що результатом здійснення державної підтримки сільськогосподарського комплексу є не тільки економічний, а й соціальний ефект. З метою вдосконалення системи бюджетної підтримки сільськогосподарського комплексу і підвищення її ефективності необхідно застосовувати такі критерії як економічний або соціальний ефект, прозорість та об'єктивний підхід до розподілу коштів, доступність та зручність одержання для сільськогосподарських товаровиробників.

ВИСНОВКИ

Зростання ефективності діяльності суб'єктів господарювання у сільськогосподарському комплексі України може бути забезпече-

не як за рахунок власних зусиль (підвищення врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин, концентрація зусиль щодо забезпечення високої якості продукції, оптимізація матеріальних витрат, підвищення механізації виробничих процесів, зниження трансакційних витрат), так і за рахунок допомоги з боку держави (застосування квот на певні види сільськогосподарської продукції, державне регулювання цін, встановлення паритету цін на матеріально-технічні ресурси і продукцію сільськогосподарського виробництва, податкова політика, контроль трансакційних витрат і тарифів).

Державна фінансова підтримка сільськогосподарського комплексу в Україні має бути спрямована на забезпечення прибутковості сільськогосподарського виробництва на рівні, що забезпечує розширене відтворення, створення сприятливих соціальних умов життя сільських жителів та покращення добробуту їхніх сімей, формування передумов для збереження та комплексного розвитку сільських територій, задоволення потреб населення України в якісних і доступних продуктах харчування, розширення експортного потенціалу країни.

Пріоритетним напрямом політики держави у сільськогосподарському комплексі є сприяння зростанню конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, що можливе за рахунок покращення рівня професійно-кадрового забезпечення села, кадрового потенціалу галузі, рівня підготовки фахівців, зайнятих на всіх етапах сільськогосподарського виробництва.

Отже, роль державного регулювання сільськогосподарського комплексу шляхом бюджетної підтримки в умовах трансформаційних процесів в економіці, політичної та економічної нестабільності посилюється, що передбачає використання значно ширшого набору економічних інструментів державного регулювання.

Література:

1. Борщ А.Г. Бюджетна підтримка аграрного сектору в умовах трансформаційних процесів в економіці України / А.Г. Борщ // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 111—117.

2. Дубініна М.В. Державне стимулювання розвитку регіонального аграрного сектора / М.В. Дубініна // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2010. — Вип. 4 (57). — С. 52—55.

3. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: монографія / М.А. Латинін. — Х.: Магістр, 2006. — 376 с.

4. Левченко Н.М. Державна підтримка фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора економіки [Електронний ресурс] / Н.М. Левченко // Державне будівництво. — 2008. — № 2. — Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/2/03.pdf

5. Мельник А.Ф. Національна економіка: навчальний посібник / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович. — К.: Знання, 2011. — 463 с.

6. Плеханов Д.О. Методологічні основи державного регулювання аграрного сектора економіки [Електронний ресурс] / Д.О. Плеханов // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2011. — № 3. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=265

7. Сенюшкіна О.М. Аналіз методів державного регулювання аграрного сектору економіки України / О.М. Сенюшкіна // Управління розвитком. — 2012. — № 17. — С. 77—79.

References:

1. Borsch, A.G. (2009), "Budgetary support the agricultural sector in terms of the transformation process in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 111—117.

2. Dubinina, M.V. (2010), "State promotion of the regional agricultural sector", Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya, vol. 4, no. 57, pp. 52—55.

3. Latynin, M.A. (2006), Ahrarnyy sektor ekonomiky Ukrayiny: mehanizm derzhavnoho rehulyuvannya [Agricultural sector of Ukraine: state regulation mechanism], Mahistr, Kharkiv, Ukraine.

4. Levchenko, N.M. (2008), "State support for the financial security of the agricultural sector", Derzhavne budivnytstvo, [Online], vol. 2, available at: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/2/03.pdf (Accessed 10 Jan 2015).

5. Melnykh, A.F. Vasina, A.Y. Zhelyuk, T.L. and Popovich, T.N. (2011), Natsionalna ekonomika [The national economy] Znannya, Kyiv, Ukraine.

6. Plekhanov, D.O. (2011), "Methodological bases of state regulation of the agricultural sector", Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok [Online], vol. 3, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=265.7 (Accessed 15 Jan 2015).

7. Senyushkina, A.M. (2012), "Analysis methods of state regulation of the agricultural sector of Ukraine", Upravlinnya rozvytkom, vol. 17, pp. 77—79.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2015 р.

УДК 330.341.1

І. В. Ящишина,
д. е. н., доцент, декан економічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

УКРАЇНА У СВІТОМУ ІННОВАЦІЙНО-СОЦІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

I. Yashchyshyna,
Doctor of Sciences (Economic), Associate professor,
Dean of the Faculty of Economics Ivan Ohienko Kamjanets-Podilsky National University, Kamjanets-Podilsky

UKRAINE IN THE WORLD OF INNOVATION AND SOCIAL DEVELOPMENT

У кінці XX — на початку XIX ст. основним фактором соціального зростання стає науково-технологічний розвиток. Стаття присвячена вивченню місця України у міжнародному інноваційно-соціальному розвитку. Досліджено динаміку інноваційних змін в Україні впродовж останніх п'ятнадцяти років, проведено порівняння освітньо-інноваційного потенціалу економік вибраних країн за їхніми рейтингами глобальної конкурентоспроможності в 2011—2012 рр., проаналізовано місце України за показниками стадій інноваційного циклу та за коефіцієнтами інноваційного розвитку, визначено місце України в Євроспільноті за показниками соціального розвитку, виявлено тенденції впливу інноваційних параметрів розвитку України на соціалізацію її економіки; означено взаємозв'язки інноваційного та соціального розвитку вітчизняної економіки.

At the end of XX — beginning of XXI century the main factor of social growth becomes scientific and technological development. To the study of the place of Ukraine in the international innovation and social development the article is devoted . Dynamics of innovative changes in Ukraine over the past fifteen years has been researched, the comparison of educational and innovative potential of the economies of individual countries according to their rankings of global competitiveness in 2011—2012 has been implemented, the place of Ukraine for performance stages of the innovation cycle and the factors of innovative development has been analyzed, the place of Ukraine in the Euro community indicators of social development has been defined, the basic trends of the influence of Ukrainian innovation development indices on the socialization of the economy have been determined; the relations of innovative and social development of the national economy have been revealed.

Ключові слова: інноваційний розвиток, соціальний розвиток, аналіз інноваційних процесів.
Key words: innovative development, social development, the analysis of innovation processes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У кінці XX ст. та на початку XXI ст. розвинуті країни основним фактором соціально-економічного зростання все більше визнають інноваційні перетворення. Саме тому знаннєво-інноваційний розвиток постає центром соціально-економічної політики країн, який спрямовані на забезпечення поступального динамізму національної економіки, високих соціальних стандартів життя свого населення та добробуту громадян.

Міжнародна конкурентоспроможність країни насамперед залежить від інвестицій в інновації. Більшість країн світу активні у змаганні з конкурентоздатності, тому зволікання

Передплатний індекс 21847

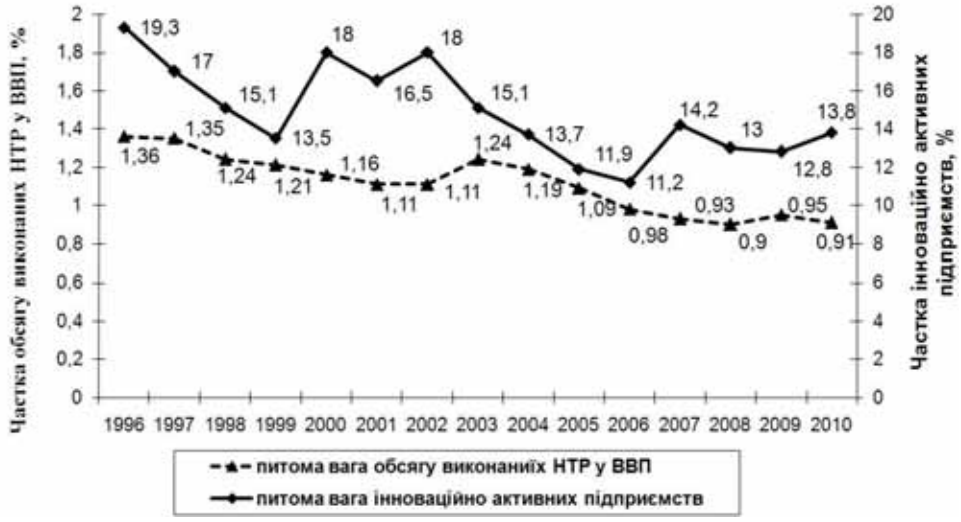

Рис. 1. Динаміка частки обсягів наукових та науково-технічних робіт (НТР) у ВВП та частки інноваційних підприємств в країні в 1996—2010 рр.

Джерело: складено за [1, с. 98—112; 2].

України з проведенням адекватної економічної політики щодо формування базових засад соціально-інноваційної економіки, з інвестуванням у відповідні структурні зміни не просто спричинить гальмування розвитку країни, а й може призвести до її повної деградації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У полі зору вітчизняних досліджень інноваційного процесу (Бажал Ю., Геєць В., Головатюк В., Отецький В., Семиноженко В., Соловйов В., Шелюбська Н., Яковець Ю.) здебільшого спрямовані на проблеми економічної ефективності інноваційного розвитку. Соціальні аспекти інноваційної політики дослідники (Гончарова Н., Захарін С., Малицький Б., Мех О., Федулова Л.) описують здебільшого в контексті з окремими проблемами соціально-економічного розвитку суспільства. В останні роки з'явилась низка авторів, які зосередились на дослідженні

Таблиця 1. Порівняння освітньо-інноваційного потенціалу економік вибраних країн з їхніми рейтингами глобальної конкурентоспроможності в 2011—2012 рр.

Країни	ВВП за ПКС на душу населення тис. доларів США/рейтинг	Частка загальних витрат на НТР у ВВП, %	Місця рейтингу глобальної конкуренто-спроможності,	Місця рейтингу за фактором вищої освіти та навчання	Місця рейтингу за іннова-ційним фактором
Швеція	35,837/10	3,062	3	2	2
Фінляндія	32,438/22	3,84	4	1	4
Данія	34,347/16	3,02	8	6	8
Норвегія	47557/1	1,8	16	15	19
Естонія	16,799/34	1,44	33	23	37
Литва	16,234/40	0,84	44	26	50
Чеська Республіка	21,405/27	1,53	38	30	32
Польща	17,451/39	0,68	41	31	57
Латвія	14,293/ 43	0,46	64	34	64
Угорщина	16,581/38	1,15	48	45	52
Україна	6,175 /76	0,86	82	51	93
Росія	14,561/66	1,25	66	52	97

Джерело: розраховано за [3].

Таблиця 2. Рейтингові місця Світового економічного форуму щодо вибраних країн за показниками стадій інноваційного циклу в 2006 та 2011 рр.

Індикатори	Україна		Польща		Фінляндія	
	2006	2011	2006	2011	2006	2011
Стадія освіти						
1. Охоплення вищою освітою 5.2	17	48	22	19	2	2
2. Якість системи освіти 5.3	47	62	49	71	2	3
3. Якість освіти з математики і природничих наук 5.4	44	36	48	52	3	3
4. Якість шкіл менеджменту 5.5	85	116	50	78	12	16
Стадія досліджень і розробок						
5. Інноваційний потенціал 12.01	40	42	44	49	5	5
6. Якість науково-дослідних інституцій 12.02	60	72	64	44	6	18
7. Витрати фірм на дослідження і розробки 12.03	67	75	42	80	9	4
8. Державна підтримка передових технологій 12.05	75	112	89	100	11	8
Стадія інноваційного менеджменту						
9. Тип конкурентних переваг 11.04	78	102	51	70	6	6
10. Складність виробничого процесу 11.7	69	69	62	51	6	6
11. Використання патентів 12.7	58	71	51	56	4	5
12. Поширеність маркетингу 11.8	87	87	67	65	29	26
Стадія комерціалізація знань						
13. Відтік мозків 7.8	93	93	77	96	10	13
14. Наявність передових технологій 9.1	97	97	80	88	2	5
15. Абсорбція технологій фірмами 9.2	91	91	76	100	7	11
16. ПІІ та трансфер технологій 9.2	106	106	81	37	74	97

Джерело: розраховано за [3].

впливу окремих соціальних чинників на науково-технологічне зростання, зокрема Новикова О., Амоша О., Антонюк В., Петрушина Т., Попович О. та ін. Однак визначення взаємозв'язків інноваційного та соціального розвитку вітчизняної економіки на тлі міжнародних процесів все ще залишається мало вивченим.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення місця України в світових інноваційно-соціальних процесах розвитку.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Динаміка інноваційних змін в Україні впродовж останніх п'ятнадцяти років

Рис. 2. Рейтингові місця Світового економічного форуму щодо обраних країн за показниками стадій інноваційного циклу у 2011—2012 рр.

Джерело: розраховано за [3].

Таблиця 3. Коефіцієнти інноваційного розвитку України

Групи показників	Коефіцієнт	Країни з близьким значенням коефіцієнта	Країни-лідери за значенням коефіцієнта
Провідники інновацій	0,268	Греція, Словаччина, Італія	Фінляндія (0,78)
Створення знань	0,278	Кіпр, Естонія, Греція	Фінляндія (0,76)
Дифузія інновацій	0,351	Угорщина, Литва, Нідерланди	Швейцарія, Швеція (0,72)
Освоєння інновацій	0,36	Словенія, Нідерланди	Ірландія (0,74)
Інтелектуальна власність	0,371	Франція, Великобританія	Швейцарія (0,98)

Джерело: [4].

є нестійкою і має загальний спадний тренд.

Відносні коефіцієнти інноваційної активності в Україні є досить низькими початково та мають стійку понижувальну тенденцію. До того ж, це відбувалося як у роки рецесії (1996—1999 рр., 2009 р.), так і впродовж періоду економічного зростання економіки (2001—2008 рр.), що свідчить про розвиток двох негативних тенденцій: по-перше, науково-технічні інновації не мали значного впливу на соціально-економічне зростання; по-друге, останнє також не поліпшило стан в інноваційній сфері країни. Варто зазначити, що у 2011 р. намітилось зростання частки інноваційно активних підприємств до 16,2%. Для порівняння зазначимо, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності підприємств мають Португалія — 26% і Греція — 29%. А порівняно із країнами-лідерами, Нідерландами (62%), Австрією (67%), Німеччиною (69%), Данією (71%) та Ірландією (74%), розрив становить 3—4 рази. Така індиферентність економіки України до науково-технічних інновацій зумовила низький рівень не тільки її фактичного економічного, а й подальшого соціально-економічного розвитку, що засвідчують дані щорічних звітів про глобальну конкурентоспроможність. Аналітична таблиця 1 подає дані для порівняльного міжнародного аналізу конкурентної позиції України в контексті інноваційних процесів.

Україна, маючи майже в 2—1,5 рази більший інвестиційно-інноваційний фінансовий ресурс, ніж Латвія та Польща і близький до Литви, посідає серед представлених країн передостаннє місце і за рейтингом щодо освітнього та інноваційного фактору, і за загальним рейтингом глобальної конкурентоспроможності в цілому, і за середньодушовим ВВП (ПКС). Це свідчить про вкрай неефективну інноваційну політику України. Кошти, що виділяються на інвестиційно-інноваційний розвиток науково-технологічного сектору, не дають належної віддачі у контексті підвищення конкурентоспроможності української економіки, і, як наслідок, не сприяють соціальному зростанню країни.

Обрані групи індикаторів віддзеркалюють такі стадії інноваційного циклу ІГК: освіти, досліджень і розробок, інноваційного менеджменту, комерціалізації знань та трансферу технологій.

Для кращої аналітичної візуалізації представимо дані таблиці у вигляді графіку на рисунку 2. На ньому можна наочно бачити, як знижуються місця рейтингу України на виробничих стадіях інноваційного циклу. Якщо на стадії освіти, ми виглядаємо достатньо привабливо навіть порівняно з Польщею, на стадії досліджень і розробок Україна приблизно на одному рівні з Польщею, на стадії інноваційного менеджменту спостерігається відставання, а на завершальній стадії циклу, де повинен забезпечуватися комерційний інноваційний результат, Україна мала значне відставання і лише у останньому році вийшла на рівень Польщі за рахунок трансферу технологій. Наша країна демонструє непогані окремі показники по групі чинників інноваційного розвитку: високою здатністю до інновацій (42 місце), якістю науково-дослідних установ (72 місце), наявністю вчених та інженерів (51 місце), однак узагальнені результати бажають бути кращими.

Якщо порівняти ситуацію із 2006 роком, коли Україна із кожною наступною стадією інноваційного циклу лише збільшувала відставання від Польщі та Фінляндії, то наша країна покращила свої позиції й зменшила розрив на останній стадії циклу, однак це, ймовірно швидше викликане повільним виходом із кризи польської промисловості, ніж є наслідком досягнень української економіки. Україна в загальному рейтингу конкурентоспроможності 2011—2012 рр. посідає 82 місце серед 139 країн, піднявшись на 7 позицій порівняно з попереднім роком (89 місце серед 139 країн). Дані по Фінляндії, яка є світовим лідером розбудо-

Таблиця 4. Рейтинги України за показниками інноваційного та соціального розвитку

Показники	2005-2006 рр.			2010-2012 рр.		
	значення	рейтинг ЄС	рейтинг в світі	значення	Рейтинг серед країн ЄС-27	рейтинг в світі
Показники інноваційного розвитку						
BCG	-			0,44	28	64/110
ICI	3,45	26	73/125	3,3	27	63/139
GII				36,1	27	63/141
Показники соціального розвитку						
HDI	0,786	28	76/177	0,710	28	69/169
QLI	5,03	28	98/111	5,8	28	69/110
GDP (PPP)	6848	28	92/177	6630	28	89/169

Джерело: розраховано за [6—11].

ви економіки знань, свідчать про важливість досягнення збалансованості у розвитку всіх стадій інноваційного циклу не тільки для економічного зростання, а й для формування соціально зорієнтованої економічної системи. Це також ілюструє комплексний органічний характер достатньо розвиненої фінської національної інноваційної системи, де всі суб'єкти злагоджено працюють на кінцевий соціально спрямований інноваційний результат у режимі постійних зворотних зв'язків між представленими стадіями.

Визначення місця України в інноваційному розвитку об'єднаної Європи можна провести зіставленням досягнень нашої країни із досягненнями країн ЄС на основі європейського сумарного інноваційного індексу SII, розрахунок якого для України Євро комісія не проводить, однак здійснено в роботі [4]. Для дослідження рівня розвитку інновацій в Україні обраховані 19 з 26 індикаторів SII, що дає підстави для порівняльного аналізу. Принагідно варто зазначити, що вітчизняною наукознавчою практикою не проводиться систематична комплексна оцінка досягнутого рівня інноваційного розвитку ні національної економіки, ні її регіонів.

Найважливішими для формування SII для України були показники "освоєння (впровадження) інновацій" (0,0758), найменшу роль відігравали — "провідники інновацій" (0,042), хоча такий висновок є відносним, адже показників "провідників інновацій" менше за кількістю, а отже, вони апріорі менше впливатимуть на значення інтегрованого індикатора. З іншого боку, практикується розрахунок окремих коефіцієнтів для кожної з груп інноваційних показників, за якими можна порівнювати окремі сторони інноваційного процесу в різних країнах. Для України "часткові" коефіцієнти набувають таких значень (табл. 3).

Аналізуючи значення індексу інноваційного розвитку, можна помітити, що Україна за цим індексом поряд, а інколи і випереджає країни зі значно вищим рівнем життя населення (Естонія, Словенія, Іспанія). Україна має більші значення порівняно з іншими країнами за такими показниками, як кількість населення, що отримало додаткову освіту після закінчення середньої школи (на 100 осіб населення віком 25—64 роки), частка витрат на дослідження та розробки в середньо- та високотехнологічних секторах промисловості, частка у ВВП витрат на інформаційні та телекомунікаційні технології, зайнятість у сфері високотехнологічних послуг, зайнятість у середньо- та високотехнологічних секторах промисловості, кількість зареєстрованих торгівельних марок на мільйон осіб населення [4]. Однак ці показники є не стільки результатами інноваційного розвитку, скільки його передумовою. Тобто високі значення вказаних показників засвідчують не досягнутий високий рівень інноваційного розвитку, а швидше можливості його забезпечення в майбутньому за умови ефективної реалізації інноваційної політики та дієвості інших чинників. За цих обставин хрестоматійним може бути приклад У. Істерлі, який звертає увагу на те, що 97-відсоткове охоплення населення середньою освітою в США є не набагато вищим, ніж аналогічний показник України, який дорівнює 92%. Однак дохід на душу населення в США в дев'ять разів перевищує український [5, с. 90].

Якщо ж проаналізувати місце України серед країн ЄС за низкою показників, які характеризують інноваційний та соціальний розвиток країни, то очевидно, що наша країна майже остання щодо інноваційного рівня серед країн ЄС-27 і відстає від їхнього рівня життя. Очевидно, що міжнародні позиції України як за індексом розвитку людини (HDI), індексом якості життя (QLI), так і за ВВП на душу насе-

лення (GDP (PPP)) дуже слабкі. У 2012 р. Україна обігнала лише Грецію за низкою показників — міжнародних інноваційних індексів WEF та GII, котра ніяк не може подолати економічну кризу.

ВИСНОВКИ

Отже, науково-технологічний розвиток, який визнається основним джерелом соціально-економічного зростання міжнародною практикою країн ЄС, в Україні не отримав належної динаміки, що ставить під сумнів можливість подальших довгострокових зростаючих трендів вітчизняної економіки у міжнародних процесах щодо економічної та соціальної конкурентоспроможності.

Література:

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році: стат. зб. — К.: ДП "Інформ.-вид. центр Держстату України", 2012. — 305 с.
2. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
3. The Global Competitiveness Reports. World Economic Forum, 2001—2012 [Electronic resource]. — URL: http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/ Global%20Competitiveness%20-Report/PastReports/index.htm
4. Вдовиченко А. Розрахунок інтегрального індексу інноваційного розвитку України / А. Вдовиченко // Світ фінансів. — 2008. — Вип. 3 (16). — С. 154—161.
5. Истерли В. В поисках роста: приключения и злоключения экономистов в тропиках / И. Истерли; пер. с англ. — М.: Ин-т комплексных стратегических исслед., 2006. — 352 с.
6. Global Innovation Index BCG [Electronic resource]. — URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Global_Innovation_Index
7. Innovation Capacity Index [Electronic resource]. — URL: http://www.innovationfordevelopmentreport.org/ici.html
8. Global Innovation Index 2009—2010 / INSEAD-2010 [Electronic resource]. — URL: http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/reports/index.cfm
9. The Human Development Reports [Електронний ресурс]. — URL: http://hdr.undp.org/en/reports/
10. Quality of Life Index [Electronic resource]. — URL: http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf
11. GDP (PPP) per capita [Electronic resource]. — URL: http://hdr.undp.org/en/content/gdp-per-capita-2011-ppp

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2012), "Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2011. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2011. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
2. State Statistics Service of Ukraine (2013), "Valovyj vnutrishnij product" [Gross domestic product], available at: http://vvv.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 14 September 2013).
3. The World Economic Forum (2012), "The Global Competitiveness Reports 2001—2012", available at: http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/ PastReports/index.htm (Accessed 16 September 2013).
4. Vdovychenko A. (2008), "Rozrakhunok intehral'noho indeksu innovatsijnoho rozvytku Ukrainy", Svit finansiv, vol. 3 (16), pp. 154—161.
5. Isterli, V. (2006), V poiskah rosta: prikljuchenija i zlokljuchenija jekonomistov v tropikah [In search of growth: the adventures and misadventures of economists in the tropics], In-t kompleksnyh strategicheskih issled., Moscow, Russia.
6. The Wikipedia (2013), "Global Innovation Index BCG", available at: http://en.wikipedia.org/wiki/Global_Innovation_Index (Accessed 18 September 2013).
7. Innovation Capacity Index (2011), "Innovation Capacity Index rankings 2010—2011", available at: http://www.innovationfordevelopmentreport.org/ici.html (Accessed 30 January 2015).
8. INSEAD (2010), "Global Innovation Index 2009—2010", available at: http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/reports/index.cfm (Accessed 13 October 2012).
9. The Human Development Reports (2012), "The Human Development Report 2011", available at: http://hdr.undp.org/en/reports/ (Accessed 14 October 2012).
10. The economist (2012), "Quality of Life Index", available at: http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf (Accessed 24 October 2012).
11. The Human Development Reports (2012), "GDP (PPP) per capita (2011 PPP $)", available at: http://hdr.undp.org/en/content/gdp-per-capita-2011-ppp (Accessed 24 January 2015).

Стаття надійшла до редакції 03.02.2015 р.

УДК 339.9-332.1

В. В. Гоблик,
к. філос. н., доцент, Мукачівський державний університет

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

V. Hoblyk,
Candidate of Philosophical Sciences, assistant professor, Mukachevo State University

REGIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF CROSS-BORDER REGIONS

Транскордонне співробітництво виступає важливою складовою частиною сучасної концепції європейської інтеграції, його економічні, інституційні та міжнародно-правові засади найбільш вдалими й опрацьованими з теоретичної та практичної точок зору є саме в країнах ЄС, де вкорінені глибокі традиції регіоналізму. Тому досвід ЄС має велике значення для інших держав, у тому числі й для України.

Cross-border cooperation is an important part of the modern concept of European integration, its economic, institutional and international legal basis for the most successful and worked on theoretical and practical points of view is precisely in the EU, where entrenched deep traditions of regionalism. Therefore, the experience of the EU is of great value to other countries, including Ukraine.

Ключові слова: транскордонні регіони, Європейський Союз, транскордонне співробітництво, регіональна політика.
Key words: cross-border region, the European Union, cross-border cooperation, regional policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування та становлення транскордонних регіонів на кордоні між Україною та ЄС насамперед пов'язується з розвитком транскордонного співробітництва. Для України дослідження еволюції регіональної та економічної політики ЄС в контексті формування та розвитку транскордонних регіонів, зокрема, в частині активізації зовнішньоекономічної діяльності, створює можливість системного бачення проблем функціонування таких регіонів та накреслити шляхи їх подальшого розвитку. Оскільки потреба вивчення транскордонних відносин виникла відносно недавно, вони, будучи вписаними в процес регіоналізації, потребують подальшого дослідження та поглибленого вивчення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Із середини 90-х років минулого століття питанням транскордонного співробітництва приділяли велику увагу Ж. Марку (Франція), Г.-М. Чуді (Швейцарія), Г. Мюдріх, К. Кліп (Німеччина), З. Хойніцкі (Польща), Б. Борісов, (Болгарія); П. Кузьмішин (Словаччина) та інші. Теоретико-методологічні і практичні аспекти цієї проблематики досліджувалися в роботах вітчизняних вчених: В. Борщевського, В. Будкіна, І. Вахович, В. Євдокименка, Ю. Макогона, М. Мальської, Н. Мікули, В. Ляшенка, А. Мокія, С. Пирожкова, С. Писаренко, В. Чужикова, І. Школи, М. Янківа та інших дослідників. Однак у науковій літературі не в повній мірі висвітлені питання узагальнення європейського досвіду транскордонного співробітництва особливо що стосується формуванню транскордонних регіонів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення досвіду країн ЄС щодо активізації транскордонного співробітництва та підвищення активності функціонування транскордонних регіонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На європейському континенті регіональна політика пройшла складний і тривалий шлях власної еволюції: починаючи з 20-х років минулого століття, коли у Великобританії на державному рівні вперше було створено спеціальне відомство, що відповідало за перепідготовку кадрів та їх скерування до регіонів, які розвивалися, а також забезпечення новими працівниками тих галузей економіки, що відчули гостру потребу в трудових ресурсах [1], аж до проведення останньої реформи структурних фондів ЄС у 2000—2006 роках, яка передбачала спрямування переважної частини фінансових ресурсів у рамках реалізації регіональної політики ЄС на розв'язання нагальних проблем розвитку [2].

Передплатний індекс 21847

Досліджуючи основні віхи формування основ регіональної політики на європейському континенті, не можна оминути увагою створення у 1936 р. Асоціації реконструкції спеціальних територій у Великобританії, через яку надавались кредити на розвиток малого і середнього підприємництва в депресивних регіонах [1]. Згодом, зокрема у другій половині XX століття, саме вирівнювання пропорцій регіонального розвитку стало одним з основних імперативів регіональної політики ЄС.

Нового імпульсу регіональна політика в Європі отримала у повоєнний період. Так, у 1945 році англійський парламент прийняв Закон про розміщення промислових підприємств, який замінив довоєнне законодавство про спеціальні території і став основою для реалізації регіональної політики на більш ніж 15-річний період [2]. У 1949 р. підрозділ у справах територій був також створений при міністерстві будівництва Франції [3].

Водночас через занепад старих галузей промисловості в 1950-х, а особливо в 1960-х роках, чимало урядів у європейських країнах (Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, Швеція, Бельгія, Іспанія) почали вживати безпосередніх заходів, спрямованих на надання підтримки цілим галузям промисловості для сповільнення чи припинення їхнього занепаду. Така політика, як правило, вважалася "галузевою", оскільки призначалася для конкретних секторів (вуглевидобувного, металургійного, текстильної чи автомобільної промисловості тощо) і певним чином уповільнила формування інституційного базису регіонального розвитку. Проте, через деякий час, у зв'язку з недостатньою ефективністю та результативністю цих заходів, політика активної фінансової підтримки конкретних галузей зазнала змін. На зміну їй прийшли підходи, спрямовані на "регіональний розвиток". Насамперед, це стосувалося задоволення широкого кола потреб окремих територій (які прийшли в занепад чи перебували у стані економічних трансформацій), а не потреб конкретного сектора чи його виробничих центрів. Такий підхід дав поштовх формуванню нової регуляторної парадигми, яка полягала в орієнтації на розвиток регіону, а не в прямому стимулюванні конкретних галузей [4].

У 1957 р. Римським договором про утворення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) було визначено необхідність зменшення суттєвих відмінностей у соціально-економічному житті різних регіонів держав Спільноти [2]. З цього часу вирівнювання пропорцій регіонального розвитку стало одним з головних пріоритетів регіональної політики на європейському континенті загалом.

Починаючи із середини 60-х років XX століття, регіональна політика в Європі починає поступово диверсифікуватися. Зокрема в її руслі відбувається формування нового перспективного напряму — транскордонного співробітництва. Так, у вересні 1966 року Консультативна Асамблея Ради Європи прийняла Рекомендацію № 470 про європейську співпрацю між місцевими властями, в якій містилась рекомендація Комітету Міністрів розробити проект конвенції з цього питання. Через кілька років Комітет Міністрів звернувся до Комітету в справах Муніципальної та Регіональної Співпраці з пропозицією підготувати дослідження проблем співпраці місцевих органів влади прикордонних територій [3].

Зростання ваги транскордонного співробітництва в регіональній політиці країн Євроспільноти продовжилося в наступні роки. Так, у 1968 році, після реорганізації її керівних органів була створена Генеральна дирекція регіональної політики, яка стала головним "конструктором" європейського регіоналізму, відповідальним за розробку загальної регіональної політики всього об'єднання [1]. А в 1975 р. було засновано Європейський фонд регіонального розвитку, основною метою функціонування якого став саме розвиток регіонів [5].

У 70-х роках активізувалась діяльність окремих регіонів Європи зі створення міжнародних асоціацій. У 1971 р. була створена Асоціація європейських прикордонних регіонів, до якої входять як прикордонні регіони, так і транскордонні структури (близько 40 членів). Головною метою Асоціації є організація конференцій та інших форумів, де відбувається обмін думками та напрацювання нових ідей. Асоціація також відстоює інтереси своїх членів перед державними структурами. У 1981 році саме вона підготувала Хартію прикордонних та транскордонних регіонів (змінену та доповнену в 1987 р.). У Хартії, зокрема, підкреслювалось, що прикордонні та транскордонні регіони виступають як рушійна сила регіонального розвитку. Асоціація європейських прикордонних регіонів є також дорадчим органом Ради Європи та ЄС. Серед інших асоціацій, що чинять позитивний вплив на розвиток транскордонних регіонів у Європі, слід відзначити: Конференцію периферійних приморських регіонів, створену в 1973 р. (організація налічує понад 100 членів), Робочу групу традиційних індустріальних регіонів, створену в 1984 р. (об'єднує близько 20-ти регіонів Європи), Асоціацію "Чотири двигуни Європи", засновану в 1988 р. (об'єднала німецьку землю Бален-Вюртенберг, іспанську Каталонію,

італійську Ломбардію та французький регіон Рон-Альпи) [6].

Протягом 80-х років XX ст. була розроблена нова стратегія регіональної політики ЄС, головними детермінантами якої стали: пріоритет інтересів саме економічного розвитку (на відміну від колишнього переважання соціальних чинників); стимулювання приватного підприємництва, малого та середнього бізнесу; відмова від реалізації великомасштабних регіональних проектів на користь регіонального планування на "нижчому" територіально-адміністративному щаблі; посилення інноваційної спроможності регіонів; вироблення нових механізмів регулювання економіки відсталих територій, включаючи "позитивну дискримінацію" периферійних прикордонних територій з метою створення умов для розвитку вже існуючих підприємств [7].

У 1985 р. було організовано Асамблею європейських регіонів (АЄР), яка сьогодні об'єднує близько 300 регіонів з усієї Європи, включаючи країни СНД, тісно співпрацюючи з Радою Європи та інституціями ЄС і підтримуючи постійні зв'язки з іншими міжрегіональними асоціаціями. Асамблея має статус Ради Регіонів Європи. В її Статуті головна мета об'єднання визначається як "політичний голос регіонів Європи". Складовою діяльності Асамблеї є програми міжрегіонального співробітництва, а серед основних завдань відзначаються сприяння регіоналізації в Європі та підтримка принципів субсидіарності й комплементаризму між місцевим, регіональним і національним рівнями, включаючи наднаціональний (загальноєвропейський) [8].

У 1987—1988 р. регіональна політика ЄС остаточно виокремилась як пріоритетний політичний напрям функціонування Спільноти. Зокрема, Стаття 130а Єдиного Європейського Акту, який набув чинності у 1987 р., декларувала, що ЄС визнає одним з пріоритетів поглиблення соціального та політичного єднання країн-учасниць скорочення диспропорцій між різними регіонами та ліквідацію відсталості регіонів, які знаходяться в несприятливих умовах [9].

Паралельно з цим відбувався також розвиток інституційних засад транскордонного співробітництва як одного з ключових напрямів регіональної політики ЄС. Зокрема у 1980 р. в Мадриді була прийнята "Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями", а в 90-х роках два додатки до неї: Додатковий протокол (Страсбург, листопад 1995 р.) та Протокол № 2 (Страсбург, травень 1998 р.) — основні закони першої групи. Фактично в цих документах, в основному, було сформовано понятійний апарат щодо міжтериторіального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва. Крім того, Мадридська Конвенція не лише вказувала на основні "правила гри" в реалізації транскордонної співпраці, але й містила набір типових угод та інших документів для підписання територіальними органами влади прикордонних областей сусідніх держав або самими державами [3].

Маастрихтським договором (1992 р.) передбачалось започаткування діяльності Комітету регіонів — представницького органу регіональних та місцевих влад. Цим документом регіон із суспільно-географічної та економічної точок зору трактувався "...як територіальна спільність, населенню якої притаманні спільні цінності, спроби збереження й розвитку своєї самобутності з метою стимулювання економічного, соціального та культурного прогресу" [7].

1993 р. для подальшого зміцнення структурної політики Спільноти було створено Фонд гуртування. Основним завданням цього Фонду стало фінансування розвитку транспортної інфраструктури та екологічних проектів, насамперед для тих країн, де ВНП на душу населення становило менше 90% від середнього показника для всіх держав-учасниць ЄС [7].

21 березня 1995 р. у Парижі 52 країни — члени ОБСЄ підписали Пакт Стабільності в Європі. У ньому особливо наголошувалось на тому, що добросусідські відносини повинні сприяти регіональному економічному розвитку, подоланню соціально-економічних труднощів, ефективному використанню потенціалу транскордонного співробітництва для розвитку свободи особистості, ідей, підвищення добробуту в усіх сферах [5].

У тому ж 1995 р. було прийнято чинну редакцію "Європейської Хартії прикордонних і транскордонних регіонів", яка, з одного боку, належним чином ознайомлювала з практикою і напрямами співпраці на кордонах Західної Європи, що сформувалися там принаймні вже чверть століття тому, систематизовано інформуючи про існування, засоби і заходи, що сприяють розвитку прикордонних регіонів, а з іншого — надавала можливість рівноправного внесення доповнень, зауважень і проблем, пов'язаних з досвідом країн у міжнародній співпраці, примножуючи відомості про явище, специфіку різноманітних можливостей і форм міжнародної співпраці в Центрально-Східній Європі. У цій Хартії підкреслювалося, що готовність громадян, органів місцевої і регіональної влади прикордонних районів Європи до спільного пошуку можливостей розв'язання прикордонних проблем не таїть у собі наміру ліквідувати незалежності національних держав, маючи ос-

новними прагненнями подолання "шрамів історії" та створення можливостей для населення прикордонних регіонів кращої співпраці у всіх сферах життя. Адже ніде інде, як на прикордонних територіях сусідніх держав, не є так очевидною необхідність ламання ізоляційних, національно замикаючих упорядкувань [7].

У березні 1999 р. у Берліні Рада Європи започаткувала реформу структурних фондів і прийняла рішення про зміни у способі функціонування Фонду згуртування. Згідно з нововведеннями передбачалося скорочення цільових категорій Структурних Фондів до трьох:

I категорія — найвищий ступінь сприяння тим регіонам, де ВВП на душу населення становить менше 75% ВВП у середньому в ЄС (мета — вирівнювання економічних пропорцій регіонального розвитку).

II категорію становили регіони із високим рівнем безробіття (мета — підтримка структурно слабких регіонів).

III категорія — здійснення підтримки ініціатив в освіті та перекваліфікації кадрів (мета — розвиток людських ресурсів).

У контексті подальшої активізації транскордонного співробітництва в Європі та підвищення ефективності функціонування транскордонних регіонів на внутрішніх кордонах ЄС сьогодні значну роль відіграють також низка прийнятих у попередні роки базових документів, серед яких слід, насамперед, відзначити Європейську хартію місцевого самоврядування, прийняту в Страсбурзі в жовтні 1985 р.; Хартію Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи, ухвалену Комітетом міністрів 14 січня 1994 р.; проект Європейської хартії регіонального самоврядування, ухвалений Конгресом місцевих і регіональних влад Європи Ради Європи 5 червня 1997 р., та Декларацію Асамблеї Європейських регіонів щодо регіоналізму в Європі (1996 р.). Для всіх європейських прикордонних територій базовими є також положення, викладені у Європейській хартії регіонального просторового планування (Торремолінос, Іспанія, 1983 р.), "Базових принципах стійкого просторового розвитку європейського континенту", "Перспективах європейського просторового розвитку ЄС" (ESDP) тощо [11].

Нова європейська регіональна політика на 2007—2013 р. передбачає зосередження дій на трьох основних цілях: конвергенція, підвищення регіональної конкурентоспроможності та європейське територіальне співробітництво. При цьому головним завданням регіонів стає їх комплементарна (доповнююча) функція, пов'язана із процесом європейської інтеграції. Фактично європеїзація як процес призводить до зміни всієї системи взаємозв'язків — ролі, компетенції та співвідношення функцій органів виконавчої влади, — модифікується система прийняття рішення національними органами влади. Саме тут виявляється доповнююча, комплементарна функція регіонів, що залежить від "ваги" певної держави в структурі ЄС [5].

Усі вищевказані організаційно-інституційні передумови розвитку транскордонного співробітництва в Європі безпосереднім чином вплинули і на еволюцію його форм та напрямів розвитку. Зокрема вони сприяли підвищенню ефективності формування та функціонування транскордонних регіонів, у тому числі шляхом впровадження нових управлінських підходів та інноваційних технологій в діяльність суб'єктів господарювання та інших складових системи транскордонного підприємництва.

Так, становлення вищеописаних нормативно-правових та організаційних елементів інституційного середовища транскордонної співпраці на європейському континенті супроводжувалося формуванням сприятливих умов для розвитку транскордонної інфраструктури, функціонування транскордонних ринків та підвищення якості людського капіталу в межах транскордонних регіонів. Як наслідок, останні, зі звичайних просторових утворень, які в повоєнні роки характеризувалися виключно географічною близькістю суміжних прикордонних територій сусідніх держав, перетворилися на цілісні функціональні об'єднання, що не лише забезпечують ефективний транскордонний обмін товарами та послугами, але й визначають пріоритети регіональної політики ЄС в цілому.

Більше того, з розвитком інституційного середовища транскордонного співробітництва, транскордонні регіони Європи проходили все нові щаблі власної організаційної еволюції, відійшовши від простих моделей несистематичного і часто неформального двостороннього діалогу та обміну товарами, послугами і людськими ресурсами, до формування складних поліфункціональних систем багатостороннього міжрегіонального співробітництва, що здійснюється на регулярній основі. У свою чергу, такий перехід відіграв суттєву роль у посиленні зворотного впливу транскордонної співпраці на еволюцію регіональної та зовнішньої політики європейських держав, а нові механізми інституційної організації транскордонних регіонів значно прискорили процеси нівелювання роз'єднуючої ролі кордонів на континенті та сприяли перетворенню європейської спільноти в монолітний союз не лише держав, але й регіонів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, використання досвіду країн Європейського Союзу щодо активізації транскордонного співробітництва в межах транскордонних регіонів сформованих на кордоні між Україною і ЄС приведе до поліпшення показників зовнішньої торгівлі товарами і послугами, зростання обсягів залучених іноземних інвестицій а також адаптація на підприємницьке середовище європейського досвіду ведення бізнесу, управлінських технологій, ділової етики.

Література:

1. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименка. — К.: Логос, 2000. — С. 11.

2. Посібник з транскордонного співробітництва. — Ужгород: АРР Закарпаття, 2005. — С. 13.

3. Ілько І. Регіони Європи у транскордонному співробітництві: історичний досвід 70—90-х років XX століття / І. Ілько [Електронне джерело]. — Режим доступу: univ.uzhgorod.ua›static/ndi/idurr/ilko.doc

4. Чередниченко В. Еволюція моделі європейського євро регіонального співробітництва / В. Чередниченко [Електронне джерело]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N153/N153p100-108.pdf

5. Кіш Є. Регіональна політика Европейського Союзу: стратегічні імперативи для України / Є. Кіш [Електронне джерело]. — Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm

6. Асамблея європейських регіонів [Електронне джерело]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Асамблея_європейських_регіонів

7. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н.А. Мікула. — Львів: ІРД НАН України, 2004. — С. 126—127.

8. Міжнародні аспекти державної регіональної політики [Електронне джерело]. — Режим доступу: http://www.csi.org.ua/www/?p=64

9. Структурні фонди та Фонд гуртування [Електронне джерело]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Структурні_фонди_та_Фонд_гуртування

10. W sluzbie regionom: dokumentacja europejska. — Warszawa: Komisja Europejska w Polsce, 2001. — S. 5.

11. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширення ЄС: монографія / За ред. Н. Мікули, В. Борщевського, Т. Васильціва. — Львів: Ліга Прес, 2009. — С. 57—58.

References.

1. Rehional'na polityka v krainakh Yevropy: Uroky dlia Ukrainy [Regional policy in European Countries: Lessons for Ukraine], (2000) / Edited by S. Maksymenka, Logos, Kyiv, Ukraine

2. Posibnyk z transkordonnoho spivrobitnytstva [Guide to cross-border cooperation] (2005), ARR Zakarpattia, Uzhhorod, Ukraine

3. Il'ko, I. (2013), Regiony Yeropy u transkordonnomu spivrobitnytstvi: istorychnyj dosvid 70—90-h rokiv XX stolittia [European regions in cross-border cooperation: historical experience 70—90-ss XX century], available at: http://univ.uzhgorod.ua›static/ndi/idurr/ilko.doc. (Accessed 10 January 2014).

4. Cherednychenko, V. (2014), Evolitsciia modeli ievropejs'koho ievro regional'noho spivrobitnytstva [Evolution of European model of Euro-regional cooperation], available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N153/N153p100-108.pdf (Accessed 12 January 2014).

5. Kish, Ye. (2011), Regional'na polityka Evropejs'koho Sijuzu: stratehichni imperatyvy dija Ukrainy [Regional policy of EU: strategic imperatives for Ukraine], available at: http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm (Accessed 12 January 2014).

6. WIKIPEDIA, the free Encyklopedia (2014), "Assembly of European regions", available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/Asambleia_ievropejs'kykh_rehioniv (Accessed 13 January 2014).

7. Mikula, N.A. (2004), Mizhterytorial'ne ta transkordonne spivrobitnysttvo: Monohrafia [Interregional and cross-border cooperation: Manuscript], IRD NAN Ukrainy, L'viv, Ukraine.

8. The official site of institute of civil society (2014), "International aspects of State regional policy", available at: http://www.csi.org.ua/www/?p=64. (Accessed 13 January 2014).

9. WIKIPEDIA, the free Encyklopedia (2014), "Structural Funds and the Cohesion Fund", available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/Strukturni_fondy_ta_Fond_hurtuvannia. (Accessed 5 January 2014).

10. W sluzbie regionom: dokumentacja europejska (2001), Warszawa: Komisja Europejska w Polsce.

11. Problemy rozvytku transkordonnoho spivrobitnyctva Ukrainy v umovakh rozshyrennja ES: Monohrafia [Developmental problems of cross-border cooperation of Ukraine under the conditions of EU enlargement: Manuscript] (2009), / Edited by N. Mikuly, V. Borschevs'koho, T. Vasyl'tsiva, Liha Pres, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2015 р.

УДК 637.1:338.439.4 (477)

І. В. Лозинська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми

КРИТЕРІЇ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ М'ЯСО-МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

I. Lozynska,
Ph.D., associate professor, assistant professor of economics, Sumy National Agricultural University, Sumy

EVALUATION CRITERIA AND FACTORS INFLUENCING TO IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF MEAT AND DAIRY PRODUCTS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

На сьогоднішній день сільськогосподарські підприємства галузі м'ясо-молочного скотарства перебувають у кризовому стані. Основною причиною є те, що вони досі не готові до ринкових умов господарювання, не можуть гідно конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Наслідком є засилля імпортної м'ясо-молочної продукції не завжди високої якості. Для багатьох вітчизняних підприємств галузі м'ясо-молочного скотарства зміст конкуренції зводиться до того, щоб бути схожими на своїх конкурентів. Це додає їм впевненості в собі. Але наслідувати іншим — значить позбавитися будь-якої своєї конкурентної переваги. Деякі підприємства, володіючи певною конкурентною перевагою, не роблять зусиль для того, щоб не втратити її. Для відновлення втрачених позицій товаровиробники повинні правильно оперувати критеріями та визначати фактори впливу на конкурентоспроможність продукції, комплексний розвиток яких можливий тільки за рахунок освоєння сучасних технологій виробництва продукції, контролю якості, використанні при виробництві сучасної техніки й устаткування. Важливе значення при цьому має мотивація персоналу, що бере участь у реалізації проектів з модернізації виробництва.

Today, agricultural enterprises in meat and dairy industry are in crisis. The main reason is that they are still not ready to market conditions, can not worthily compete both in domestic and foreign markets. The consequence is that the dominance of imported meat and dairy products are not always of high quality. For many domestic enterprises sector dairy and meat content is reduced to a competition to be similar to its competitors. It gives them confidence. But others follow — so get rid of any of its competitive advantage. Some companies, with a competitive advantage, do not make efforts in order not to lose it. To restore the lost positions producers must operate correctly criteria and determine impacts on competitiveness, complex development of which is only possible through the development of modern technologies of production, quality control, use in the production of modern technology and equipment. Important in this case is motivated personnel taking part in projects to modernize production.

Ключові слова: м'ясо-молочна продукція, сільськогосподарські підприємства, критерії та фактори конкурентоспроможності, конкуренція.

Key words: meat and dairy products, agricultural enterprises, criteria and factors of competitiveness, competition.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Однією з найважливіших причин нинішнього кризового стану вітчизняних підприємств аграрного сектору є те, що вони виявилися не готові до конкуренції із західними підприємствами на відкритих внутрішніх і зовнішніх ринках. Низька конкурентоздатність продукції призводить до погіршення фінансово-економічного стану вітчизняних аграрних підприємств.

Також внаслідок низької конкурентоспроможності продукції та високого рівня інфляції знижується обсяг виробництва. Скорочення ж обсягів виробництва, в свою чергу, призвели до недовантаження виробничих потужностей, а отже, до росту частки постійних витрат у структурі собівартості продукції. А оскільки конкуренція з західними товарами змусила аграрні підприємства при формуванні ціни орієнтуватися на ринкові ціни, то дана ситуація призвела до появи збитків із усіма наслідками, що випливають з цього. Тобто втрата конкурентоспроможності для будь-якого підприємства є прямим шляхом до банкрутства.

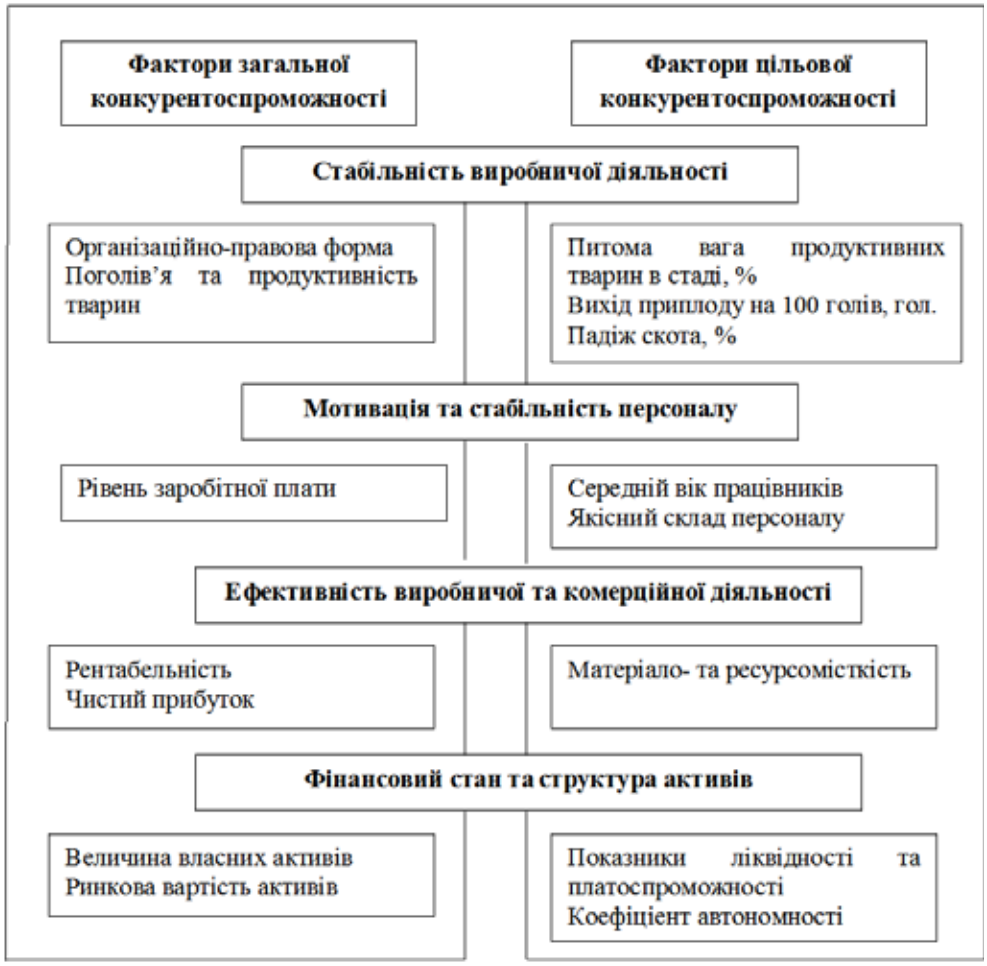

Рис. 1. Ключові фактори конкурентоспроможності підприємства галузі м'ясо-молочного скотарства

Джерело: розробка автора.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У загальному сенсі дослідженням проблеми конкурентоспроможності займались М. Портер, Р. Хендерсон, П. Зав'ялов, В. Павловою, Р. Фатхутдінов, О. Юданов, а підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції була приділена увага В.Г. Андрійчука, В.П. Долинського, С.М. Кваші, М.Й. Маліка, Л.Д. Павловської, П.Т. Саблука, О.О. Школьного, О.М. Шпичака та інших. У свою чергу слід виділити праці дослідників, що стосуються дослідження конкурентоспроможності м'ясо-молочної продукції: І.В. Свиноус, П.Р. Пуцентейло, М.К. Пархомця, В.М. Микитюка, П.К. Канінського, Л.П. Червінської. Але більша частина досліджень лише констатує стан галузі та робить прогнози розвитку, не вдаючись до внутрішнього механізму впливу на конкурентоспроможність.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дане дослідження присвячене дослідженню критеріїв та факторів впливу на конкурентоспроможність, що здатні покращити позиції вітчизняного м'ясо-молочного скотарства на ринку та забезпечити розвиток сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для багатьох вітчизняних підприємств галузі м'ясо-молочного скотарства зміст конкуренції зводиться до того, щоб бути схожими на своїх конкурентів. Це додає їм впевненості в собі. Але наслідувати іншим — значить позбавитися будь-якої своєї конкурентної переваги. Деякі підприємства, володіючи певною конкурентною перевагою, не роблять зусиль для того, щоб не втратити її.

Наявність конкурентної переваги не повинна зупиняти подальший пошук вдосконалення стратегії розвитку підприємств аграрного бізнесу. Для сучасного етапу розвитку ринку наявність саме своєї конкурентної переваги може стати вирішальним при виборі споживача і для виживання будь-якого підприємства.

Передплатний індекс 21847

Сильні сторони	Слабкі сторони
• Наявність сприятливих природно-кліматичних умов. • Наявність достатніх переробних потужностей. • Близьке розташування великих та перспективних ринків збуту. • Кваліфікована та дешева робоча сила. • Достатня породна база та генетичний потенціал	• Зростання собівартості через подорожчання енергоресурсів. • Недостатній розвиток вітчизняної галузі кормо виробництва. • Низькі закупівельні ціни на ВРХ. • Висока енерго- та ресурсозалежність галузі. • Значний рівень зносу основних виробничих засобів
Сприятливі можливості	**Потенційні загрози**
• Розвиток культури споживання яловичини. • Розширення кордонів СОТ. • Залучення інвестиційних ресурсів. • Державна підтримка програм розвитку сільських територій. • Застосування норм контролю для зданої на переробку продукції. • Завершення земельної реформи. • Створення ефективної інфраструктури і забезпечення прямого доступу фермерів до ринків. • Подальший розвиток сільськогосподарської кооперації	• Політична та економічна нестабільність у країні. • Погіршення економічних та політичних взаємофідносин з Росією. • Недостатня фінансова підтримка та відсутність бюджетних коштів на розвиток скотарства. • Висока імпортозалежність галузі. • Недосконала законотворча діяльність, лобіювання інтересів агрохолдингів в Верховній Раді. • Відсутність мотивації товаровиробників в галузі

Рис. 2. SWOT-аналіз українського м'ясо-молочного скотарства

Джерело: узагальнено автором.

Для більшості підприємств галузі досить складно перебороти відставання від світових та й наших вітчизняних аграрних лідерів, які зайняті, у виробництві та переробці м'ясо-молочної продукції. Значній кількості підприємств агробізнесу без підтримки органів державної, регіональної та місцевої влади загрожує процедура банкрутства. Загальновизнано, що більшість аграрних підприємств відносяться до соціальнозначущих, бо на них виробляються продовольство і сировина для харчової і переробної промисловості. Отже, для власників аграрних підприємств перед прийняттям стратегічних рішень навіть на рівні підприємства, необхідна детальна оцінка його конкурентоспроможності за всіма факторами. Ця обставина визначає наявність різних факторів, що формують конкурентноздатність підприємства. З огляду на існуючий у галузі дефіцит інвестиційних ресурсів — однієї з головних причин низької конкурентноздатності, можна виділити наступні ключові фактори конкурентноздатності галузі м'ясо-молочного скотарства сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

Отже, сьогодні у нашій країні недооцінюють проблеми конкурентоспроможності продукції і підприємства в цілому. У більшості випадків при оцінці конкурентоспроможності виробу кількісному аналізу піддаються тільки деякі критерії конкурентоспроможності: ціна, технічні та якісні характеристики. Робиться це, в основному, для продукції, що йде на задоволення потреб споживача [1].

Як показує практика, комплексний розвиток всіх факторів, що роблять вплив на конкурентноздатність підприємства, можливий тільки за рахунок освоєння сучасних технологій виробництва продукції, контролю якості, використанні при виробництві сучасної техніки й устаткування. Важливе значення при цьому має мотивація персоналу, що приймає участь у реалізації проектів по модернізації виробництва.

У силу того, що підприємство є учасником не тільки ринку товарів, але й ресурсів, праці, капіталу й інших ринків, поряд із власниками підприємства, його конкурентноздатність також важлива для споживачів, постачальників, працівників, менеджерів, а також кредиторів й інвесторів. При цьому для кожної із цих груп зацікавлених осіб конкурентноздатність сільськогосподарського підприємства виражається посвоєму. Це пояснюється багато в чому тим, що підприємства звикли працювати на "ринку продавця" і за основу оцінки приймають якісні характеристики товару. Поняття конкурентоспроможності аграрного підприємства не потрібно замінювати поняттям його фінансового стану та платоспроможністю. Фінансовий потенціал аграрного підприємства є лише одним з його факторів конкурентоспроможності, що виконує, як правило, роль обмеження. Але підприємство може мати досить високий рівень розвитку технології, трудові ресурси високої кваліфікації і при цьому низький рівень фінансового потенціалу, що став результатом неправильно розробленої стратегії ведення конкурентної боротьби інших неправильних управлінських рішень [2].

Управління конкурентоспроможністю продукції, що випускається, на сучасному етапі розвитку ринку можливе тільки з позиції привабливості для споживача. Управління конкурентоспроможністю продукції галузі м'ясо-молочного скотарства повинно керуватись наступними аспектами:

— визначення параметрів конкурентоспроможності;

— оцінка рівня конкурентоспроможності для власної продукції і продукції, що випускається конкурентами;

Таблиця 1. Основні напрями вирішення проблем у м'ясо-молочному скотарстві

М'ясний напрям	Молочний напрям
- розширення племінної бази м'ясного спеціалізованого скотарства за рахунок удосконалення діючих та організації нових репродукторів худоби м'ясного напряму; – підвищення економічної ефективності виробництва яловичини на основі зниження затрат на одиницю продукції та удосконалення взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами; – встановлення закупівельної ціни на м'ясних тварин великої рогатої худоби реалізованої переробним підприємствам на 25% вище порівняно із молочною худобою; - встановити надбавки в розмірі 35% до закупівельної ціни на молодняк великої рогатої худоби реалізований переробним підприємством вагою від 350 до 400 кг і в розмірі 50% при реалізації однієї голови понад 400 кг; - доведення розмірів ферм у сільськогосподарських підприємствах по відгодівлі великої рогатої худоби не менше ніж до 2-3 тис. гол., а комплексів – від 3 до 6 тис. гол.	– поліпшення відтворення стада, зменшення кількості ялових корів і забезпечення їх раціонального використання; – розширення використання надремонтних телиць для додаткового надходження помісного поголів'я; – забезпечення заготівлі на середньорічну голову молодняка великої рогатої худоби до 24,5 ц кормових одиниць при такій структурі кормів за поживністю (в процентах): концкормів – 32, силосу – 19, коренеплодів – 3, сіна – 8,3, сінажу – 13, соломи – 4, зелених – 16, тваринних – 4,7; – розширення інтенсивного вирощування та відгодівлі молодняку худоби, особливо у фермерських господарствах; – застосування комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів; – поглиблення спеціалізації господарств

Джерело: узагальнено автором.

— визначення необхідного рівня конкурентоспроможності;

— доведення існуючих характеристик продукції до необхідного рівня на основі контролю і регулювання;

— прогнозування рівня конкурентоспроможності залежно від темпів науково-технічного прогресу, розвитку ринків, соціальних і політичних змін.

Ситуація в галузі м'ясо-молочного скотарства ускладнюється через специфіку галузі, яка полягає в наступному:

1) продукція галузі — це здебільшого кінцевий продукт, призначений для задоволення потреб населення у продовольстві і різних галузей економіки у сировині, тому такий фактор, наприклад, як мода, не превалює в оцінці конкурентоспроможності товару;

2) продукція м'ясо-молочного скотарства — це, як правило, товар швидкого користування, що не вимагає великих витрат споживача в процесі її приготування до вживання;

3) підприємства з виробництва продукції м'ясо-молочного скотарства є своєрідним барометром загальногосподарської кон'юнктури, вони першими реагують на економічні спади й останніми на підйоми. Реакція на економічний підйом повинна полягати в пропозиції на ринок продукції, що відповідає вимогам споживачів;

4) виробництво продукції характеризується досить тривалим виробничим циклом, тому підприємства даної галузі відчувають потребу в тривалому кредитуванні і сильно страждають в умовах високого рівня інфляції;

5) для підвищення якості продукції та ефективності управління підприємствами в галузі м'ясо-молочного скотарства необхідно розробити механізми заохочення переходу підприємств аграрного сектора на міжнародні стандарти якості.

Конкретні рекомендації не можуть бути для всіх підприємств стандартними, у кожному конкретному випадку на підприємстві повинна розроблятися система управління конкурентоспроможністю, що оптимально працюватиме з урахуванням усіх специфічних характеристик і особливостей даного підприємства. Необхідно мати всю систему факторів конкурентоспроможності продукції, їх взаємозв'язок і взаємодію між собою, щоб побудувати систему управління конкурентоспроможністю продукції. Інтегральне розуміння конкурентоспроможності підприємства як сукупності факторів вимагає більш широкого підходу до проблем управління конкурентоспроможністю [3].

Для відродження втрачених потужностей та вирішення проблем в галузі м'ясо-молочного скотарства слід вжити наступних заходів (табл. 1):

Основою стабілізації і нарощування чисельності м'ясної та молочної худоби, підвищення її продуктивності та ефективності розведення стане функціонування економічного механізму, який забезпечить окупність затрат її власникам.

Конче необхідно у невідкладному порядку вжити ряд заходів, що мінімізують кризові явища в АПК і забезпечать його виведення на нові інноваційні перспективи. Серед них: пролонгація кредитів, що їх отримали в комерційних банках підприємства галузі, і надання нових кредитів; збільшення видатків на фінансування бюджетних програм і здійснення фінансової підтримки підприємств галузі через механізм

здешевлення кредитів бюджетної, тваринницької і рослинницької дотації, здешевлення придбання техніки; відновлення фінансування за бюджетними програмами з частковою компенсацією вартості складної сільгосптехніки вітчизняного виробництва; відтворення та підвищення родючості грунтів, здешевлення вартості страхових премій; виділення за рахунок стабілізаційного фонду додаткових коштів на підтримку фермерських господарств [4].

Проблеми конкурентоспроможності ведення молочного і м'ясного скотарства, порівняно із іншими видами сільськогосподарської діяльності в частині окупності витрат та прибутковості ведення бізнесу, зумовлюють збереження негативної тенденції скорочення чисельності поголів'я великої рогатої худоби і обсягів виробництва продукції [5].

Стабілізаційні тренди, які спостерігаються в галузі скотарства за останні роки, потребують застосування перспективних інноваційних підходів для поглиблення процесів відродження великотоварного виробництва, збільшення чисельності поголів'я молочних і м'ясних порід великої рогатої худоби, суттєвого підвищення продуктивності тварин та зменшення витрат ресурсів на одиницю продукції.

ВИСНОВКИ

Необхідно забезпечити формування оптимальної моделі конкурентоспроможного та високоефективного інноваційно-інвестиційного розвитку скотарства на основі врахування інтересів виробника продукції, переробної промисловості і споживача з метою раціонального використання наявного ресурсного потенціалу галузі.

Серед перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності скотарства на основі інноваційних технологічних рішень слід окремо виділити:

— використання автоматизованих систем доїння корів, зокрема роботів-доярів DeLaval, Lely Astronaut A4, RDS Futureline та обладнання даного типу інших фірм-виробників;

— біоенергетичної переробки органічних відходів на основі системи когенераційної утилізації біогазу з виробництвом електричної і теплової енергії та біодобрив;

— застосування підвісних кормороздавачів для годівлі великої рогатої худоби, процес керуваннями якими є автоматизованим;

— розведення високопродуктивних порід великої рогатої худоби молочного і м'ясного напрямку продуктивності з врахуванням погодно-кліматичних умов, територіального розміщення і зональної спеціалізації аграрного виробництва;

— використання товаровиробниками спеціальних молочних автоматів, що дозволить організувати новий прямий канал збуту продукції, і в перспективі суттєво зменшити частку впливу посередницької ланки на ринку та встановити рівновигідну ціну на продукцію.

Література:

1. Шувалов А.И. Некоторые аспекты оценки конкурентоспособности / А.И. Шувалов // Обновление продукции и конкурентоспособность. — М.: МДНТП, 2011. — С. 44—46.

2. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика / А.Ю.Юданов. — М.: АКАЛИС, 1996. -272 с.

3. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки; [за ред. М.В. Зубця, І.В. Гузєва]. — К.: Укр. акад. аграр. наук, Інститут розведення і генетики тварин, Аграрна наука, 2005. — 175 с.

4. Березівський П.С. Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства // Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково_виробничий журнал. — 2011. — № 6. — С. 166.

5. Гетя А., Бащенко М., Рубан С., Костенко О. Основні складові проекту "Відроджене скотарство" // Тваринництво України. — 2011. — № 10. — С. 2—7.

References:

1. Shuvalov, A.I. (2011), "Some aspects of the estimation of competitiveness", Kachestvo produkcii i konkurentosposobnost, vol. 11, pp. 44—46.

2. Yudanov, A.Yu. (1996), Konkurenciia: teoriya i praktika [Competition: Theory and Practice], Akalis, Moskow, Russia.

3. Zubets, M.V. Guzev, I.V. (2005), Strategiia rozvytku m'iasnogo skotarstva v Ukraini u konteksti natsional'noi prodovol'choi bezpeky [The strategy of beef cattle in Ukraine in context of national food safety], Ukrainska Akademiia Agrarnykh Nauk, Instytut rozvedennша i genetyky tvaryn, Kyiv, Ukraine.

4. Berezivsky, P.S. (2011), "Strategic priorities of beef cattle", Stalyy rozvytok ekonomiky, vol.6, pp. 166.

5. Getya, A. Baschenko, M. Ruban, S. Kostenko, O. (2011) "The main components of the project "Recovered cattle", Tvarynnytstvo Ukrayiny, vol. 10, pp. 2—7.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2015 р.

УДК 338.43

М. В. Калінчик,
д. е. н., професор,
Дніпропетровська філія Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна"
С. М. Калінчик,
генеральний директор НВП ТОВ "ВінМікс-Софт"
І. М. Алєксєєнко,
к. е. н., керівник проектів НВП ТОВ "ВінМікс-Софт"

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ В УКРАЇНІ

M. Kalinchyk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Chair of Economics and Enterprise of International University of Human Development "Ukraine" (Dnipropetrovsk branch)
S. Kalinchyk,
General Manager "WinMix Soft Ltd"
I. Alekseenko,
Ph.D. in Economics, Project manager "WinMix Soft Ltd"

CURRENT TRENDS, STATUS AND PROSPECTS OF PORK PRODUCTION IN UKRAINE

У статті розглянуто тенденції розвитку галузі свинарства на сучасному етапі через призму можливості досягнення її ефективного стану. Доведено, що за імпорту свинини за низьким цінами без запровадження ринкових механізмів, контрактної форми інтеграції, діяльності професійних і міжпрофесійних організацій з узгодження цін тощо неможливо досягти конкурентних параметрів виробництва.

The article examined the trends of pig industry at present through the prism of the possibility of achieving an effective condition. It is shown that in conditions of pork imports at low prices without introducing market mechanisms, contract form of integration, activity of professional and inter-professional organizations upon price negotiation etc., it is impossible to achieve competitive parameters of production.

Ключові слова: інтеграція, ціноутворення, конкурентність свинини, державна підтримка, стандарти господарювання, ефективність.
Key words: integration, pricing, competition pork, standards of management, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За одинадцять останніх років (2001—2011 рр.) у світі споживання м'яса зросло на 13,5 % і досягло в середньому 41,2 кг за рік. У його структурі на свинину припадало 37,6 %, м'ясо птиці — 35, яловичину — 22,8 і баранину та козлятину — 4,6 %. Зауважимо, що багато країн, які є мусульманськими, не споживають свинину. Переваги свинини порівняно з іншими видами м'яса полягають не тільки у його якісних, а й економічних характеристиках — показник конверсії корму (витрати його на одиницю приросту живої маси тварин) удвічі більший, ніж при виробництві яловичини або баранини. Тому цій галузі в багатьох країнах надається важливе значення у вирішенні продовольчої проблеми. На противагу в Україні через відсутність прозорих економічних відносин виробництво свинини забезпечує прибутковість лише невеликому відсотку сільськогосподарських підприємств. Перевищення цін на свинину на міських продовольчих і оптових ринках, у супермаркетах тощо у 2—3 рази порівняно з цінами, за якими первинні виробники реалізують свинину (у забійній масі) спостерігається від початку реформування аграрного сектору економіки. Внаслідок цього господарства населення скорочують кількість поголів'я свиней, а в сільськогосподарських підприємствах основна частка поголів'я концентрується на потужних комплексах, побудованих до початку процесу реформування або введених у дію за допомогою державних пільг. Дрібний і середній бізнес у цій галузі можливий передусім, якщо держава зможе запровадити контрактну форму економічних відносин із контролем і узгодженням цін професійними і міжпрофесійними організаціями. На цій основі виявлять свій позитивний вплив усі інші чинники, що забезпечують ефективність ведення галузі свинарства.

Передплатний індекс 21847

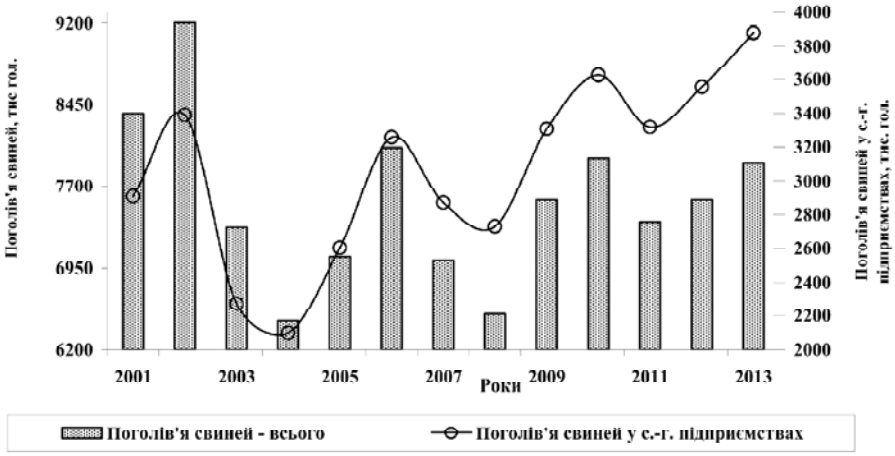

Рис. 1. Динаміка зміни поголів'я свиней в Україні, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах, 2001—2013 рр.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Практично всі зусилля науки та експертів галузі свинарства зосереджені на задіяні таких чинників ефективності її ведення, як удосконалення технологій, організації виробництва, племінної і селекційної справи, нормованої годівлі тощо. Взаємодію імпорту свинини в умовах зростаючої ефективності птахівництва, надмірного збільшення доданої вартості при реалізації свинини на міських ринках, запровадження систем інтенсивної годівлі із наступним підвищенням собівартості виробництва свинини, спаду цін і досягнення збитковості в Україні системно не розглядали.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження проблем низької ефективності виробництва свинини з виявленням основних причин, висвітлення й розв'язання яких дасть можливість створити платформу для подальшого розвитку цієї високоефективної в багатьох країнах галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ОБГРУНТУВАННЯ ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У 2013 р. Україна виробила 2,3 % зерна від загальносвітового обсягу (Франція та Канада — по 2,4 %), а поголів'я свиней становило 0,78 % (Франція і Канада — відповідно 1,38 і 1,31 %) або майже удвічі менше. У 2013 р. споживання свинини в Україні досягло лише 21,5 кг за рік на одного жителя, тоді як населення країн-імпортерів українського зерна (Китай, Іспанія, Португалія, Італія та ін.) споживало її у 1,5—3 рази більше. За даними ФАО в аналізованому році порівняно з 2001 р. поголів'я свиней у світі збільшилося на 14,3 %, а в Україні — залишилося без змін. Лише спостережено процес нарощування поголів'я у сільськогосподарських підприємствах і скорочення — в господарствах населення (рис. 1).

Варто наголосити, що країни, які досягли успіхів у виробництві та споживанні свинини (Білорусь, Бразилія, Аргентина, Китай, Німеччина, М'янма, Філіппіни, Росія, Іспанія, США і В'єтнам), у 2013 р. збільшили кількість поголів'я в середньому на 20 % і утримували 73 % всього світового поголів'я свиней. У результаті нарощування виробництва свинини споживання її досягло високого рівня. Якщо у 2011 р. споживання свинини в таких країнах, як Австралія, Німеччина, Чорногорія, Польща перевищує 50 кг, у Чеській Республіці, Угорщині, Італії, Латвії, Литві, Португалії, Іспанії — 40—50 кг, у Білорусі, Бельгії, Китаї, Кіпрі, Фінляндії, Франції, Греції, Швеції, Швейцарії, США і В'єтнамі — 30—40 кг. Слід зауважити, що в цих країнах споживають яловичини і м'яса птиці по 20—40 кг у розрахунку на жителя за рік. В Україні у 2013 р. порівняно з 2006 р. споживання свинини зросло на 71 %.

За високого світового попиту на свинину й обмежених ресурсів зерна, у 2013 р. порівняно з 2006 р. скорочення поголів'я свиней в господарствах населення на 15,7 % і зростання — в сільськогосподарських підприємствах на 19,1 % пов'язано з ціновим чинником, адже споживчий попит на свинину та яловичину в Україні залишається незадоволений. Щорічний імпорт 300—450 тис. т сепарованого м'яса у 2006—2013 рр. за ціною в 1,5—3 раза нижчою від цін внутрішнього ринку, звужував попит на м'ясо вітчизняних виробників.

Розрізнені господарства населення, не об'єднанні у збутові кооперативи, через цінову дискримінацію змушені були скорочувати поголів'я свиней та великої рогатої худоби. Україна є особливою країною. Розвиток договірних відносин між підприємствами різних за розмірами і ринковою силою, що законодавчо контролюються, не турбує державних чиновників, особливо аграрного профілю. Такий вектор розвитку подій сильно заважатиме проведенню земельної реформи в інтересах обмеженої кучки латифундистів. Адже за умови контрактних відносин та вертикальної інтеграції не-

Таблиця 1. Групування за рівнем рентабельності виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах, 2013 р.

Групування підприємств за рівнем рентабельності, %	Кількість підприємств	Вироблено на 1 підприємство приросту живої маси, т	Середньодобовий приріст живої маси, кг	Собівартість 1 т, грн.			Рівень рентабельності, %
				виробнича	комерційна	± до виробничої	
Не реалізували продукції	159	48	0,379	13381	0	0	0
Більше 100 %	15	13	0,245	13798	6451	-7347	120
50,1–100	43	328	0,634	9191	8936	-256	69
20,1–50	121	611	0,360	12074	11621	-453	35
10,1–20	123	808	0,516	12073	14440	2367	15
0,1–10	319	436	0,484	12409	15177	2768	4
–0,1– –10	220	250	0,434	15517	15573	56	–4
–10,1– –20	220	180	0,442	16466	18063	1597	–13
–20,1 – – 50	633	59	0,312	19489	21760	2270	–33
–50,1 – –100	487	114	0,483	14749	26891	12142	–66
Всього	2340	223	0,443	13614	15497	1883	0,2

можливо було б закуповувати свинину в первинних виробників за ціною, яка в середньому у 1,5—3 раза нижча від ринкової. Саме таку різницю в цінах спостерігаємо багато років на вітчизняному ринку.

З причини відсутності державного регулювання ціни на свинину, а точніше — не проведення моніторингу за витратами і цінами, різні посередницькі структури скуповують свиней за низькими цінами у дрібних, середніх і навіть значної частки великих за розмірами сільськогосподарських підприємствах. Так, за результатами групування сільськогосподарських підприємств за рівнем цін реалізації свиней у живій масі (2013 р.) 17 підприємств за 1 т їх одержали по 2,5 тис. грн., 87 — по 8,3, 279 — по 11,8, 919 — по 14,2, 610 — по 15,9, 123 — по 18 і 146 підприємств — по 23,6 тис. грн. Постає запитання: якої ж якості свинини виробляють вітчизняні товаровиробники, щоб ціна різнилися у стільки разів? У якій країні можна бачити таку різницю в цінах на практично один і той самий продукт і чи можуть бути конкурентними окремі підприємства, якщо вони будуть віддавати вироблену ними продукцією за символічними цінами? Навіть на оптових ринках немає таких розбіжностей у цінах на якісну свинину і набором кісток для домашніх тварин.

Підприємства дрібних і середніх розмірів також потерпають від неврегульованості ринкових відносин, тому утримують невелике поголів'я свиней у розрахунку на одиницю площі ріллі. В Україні турбуються про прирощення багатств обмеженої чисельності населення за рахунок різних некомерційних схем, що суперечать законодавству. За даними групувань (2013 р.), у 52 сільськогосподарських підприємствах (2,2 % від загальної кількості), де утримується понад 10 тис. тварин у розрахунку на одне підприємство, було 58 % поголів'я свиней (вироблено більше 65 % приросту живої маси свиней). У 329 (14 %) і 1959 підприємствах (83,7 %) відповідно розміром 1—10 тис. і до 1 тис. голів, утримується 28 і 14 % всього поголів'я свиней та вироблено 25,4 і 9,2 % приросту їх живої маси. Окрім диференціації за розміром підприємств вони розрізняються за іншими показниками, зокрема, рівнем товарності. Наприклад, на свинарському комплексі, де утримувалося у 2013 р. понад 200 тис. свиней (Донецька обл.), вироблено 46,8 тис. т приросту живої маси свиней (виробнича собівартість 1 т — 12,3 тис. грн), а реалізовано всього 1,757 тис. т (4 %) за символічною ціною — 3,7 тис. грн. за 1 т (середня ціна по Україні — 15,5 тис. грн.). Де і в якій звітності записано або згадано про 45 тис. т свинини у живій масі? Де "загубилися" по дорозі до споживача такі обсяги свинини? В інших чотирьох комплексах, в яких утримується більше 100 тис. свиней, рівень товарності становив 80—100 %. Такого нерівномірного розподілу підприємств за розмірами (від 1 голови до 210 тис. гол.), рівнем товарності (від 0 до 600 %) та цінами реалізації (від 1,3 до 51 тис. грн. за 1 т) немає в жодній країні світу, де функціонують реальні ринкові відносини. Складається враження, що якась частина сільськогосподарських підприємств займається тільки тим, що відображає у звітності далекі від реальності показники своєї діяльності (табл. 1). Як видно з даних таблиці 1, високий рівень рентабельності в 179 підприємствах (три перші групи) забезпечений не організаційно-управлінськими зусиллями їхніх керівників, а завдяки зани-

женій комерційній (повній) собівартості виробленої свинини порівняно з виробничою. Адже рівень середньодобового приросту живої маси свиней групи рентабельних підприємств лише на 3,3 % перевищує середній показник сільськогосподарських підприємств і становить у середньому 457 грамів.

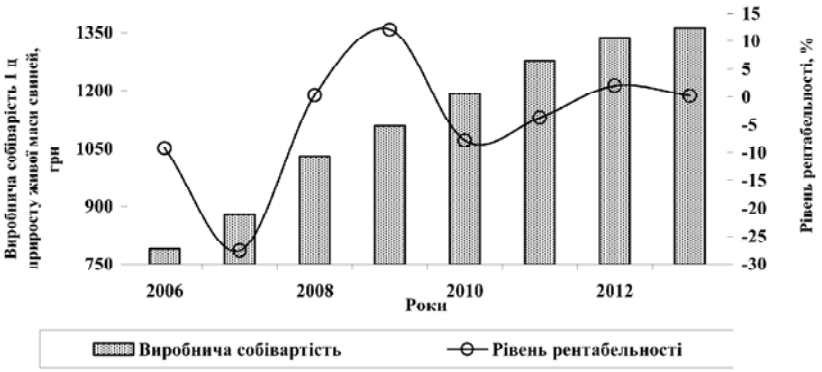

Рис. 2. Динаміка виробничої собівартості приросту живої маси свиней та рівень рентабельності у сільськогосподарських підприємствах, 2001—2013 рр.

У збиткових підприємствах рівень комерційної собівартості на 10—80 % вищий порівняно з рівнем виробничої й відповідно, що відповідно значно ступені погіршувало результати господарської діяльності. Таке різке зниження комерційної собівартості (перші дві групи) порівняно з виробничою можливе, якщо собівартість перехідної живої маси свиней (незавершене виробництво) з попереднього календарного року була б у 2—3 рази нижча, ніж собівартість приросту їх живої маси. І навпаки (останні групи), комерційна собівартість різко збільшувалася б, якби собівартість перехідної живої маси свиней з попереднього календарного року в декілька разів перевищувала собівартість приросту їх живої маси у поточному році. Фактично у 2013 р. виробнича собівартість 1 т приросту живої маси свиней лише на 2 % перевищила відповідний показник 2012 р. Причини такої незрозуміло високої (перші групи підприємств) і низької (останні групи підприємств) рентабельності можуть пояснити лише органи державного аудиту.

Аналогічна зміна рівня рентабельності виробництва свинини сільськогосподарськими підприємствами простежується в динаміці (рис. 2).

За даними рисунка 2, рівень рентабельності в останні три роки прямував до нуля, тоді як виробнича собівартість зростала незначними темпами. Аналіз рівнів собівартості виробництва одиниці продукції (у живій і забійній масі), цін реалізації первинними виробниками, цін оптового та роздрібного споживчого ринку свідчить про неузгодженість інтересів у ланцюгу "виробництво-магазин". Якщо протягом 2006—2013 рр. собівартість виробництва 1 т приросту живої маси свиней (у забійній масі) за збільшилася від 11,3 до 19,5 тис. грн., то роздрібна ціна свинини у торговельній мережі міст або навіть на оптових ринках була у середньому в 2—3 рази вищою (рис. 3).

Відповідно до даних рисунка 3, ціни на ринках міст перевищують ціни реалізації сільськогосподарськими виробниками свинини (у забійній масі) в декілька разів. Ця різниця є більшою порівняно з цінами супермаркетів, підприємств торгової мережі тощо, де у 2013 р. реалізовано споживачам 621 тис. т м'яса та м'ясних виробів (25 % м'яса споживчого кошика). Така велика різниця між цінами реалізації і роздрібними, з одного боку, утримувала галузь свинарства у стані збитковості й одержання надприбутків у торговельній мережі, а з

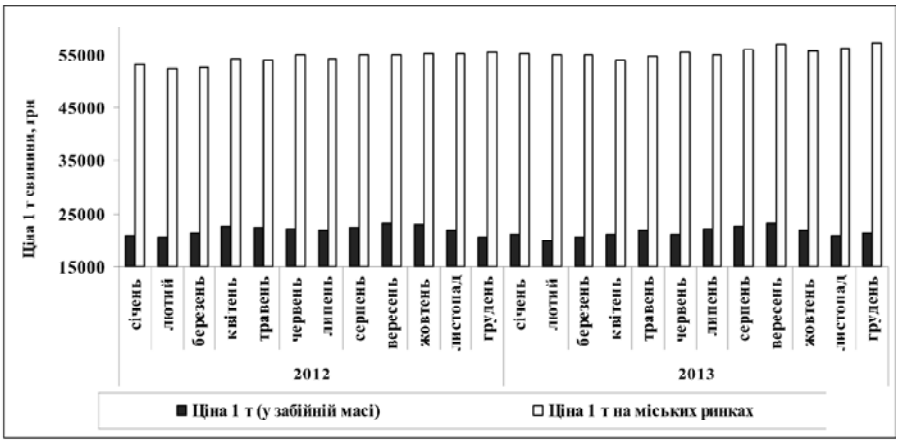

Рис. 3. Динаміка цін реалізації первинними виробниками свинини (у забійній масі) та на міських ринках у 2012—2013 рр.

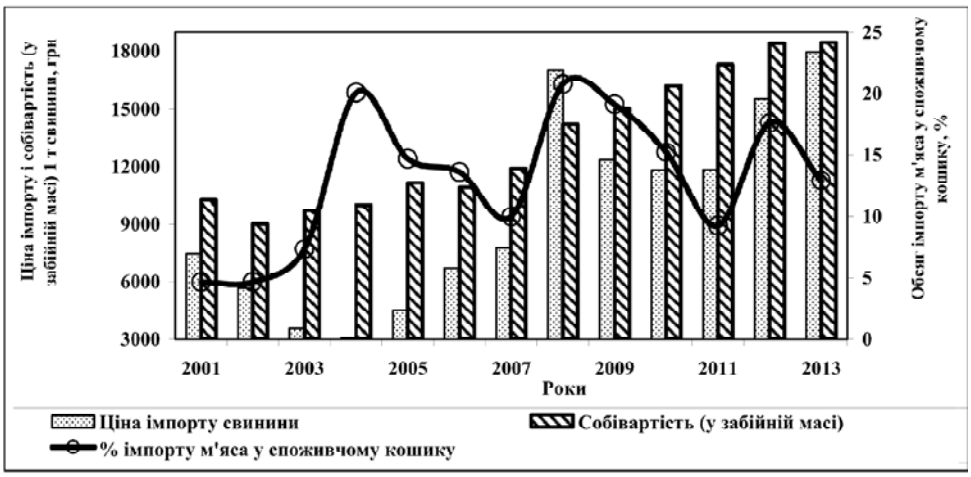

Рис. 4. Динаміки цін імпорту 1 т свинини та її собівартості (у забійній масі) в сільськогосподарських підприємствах, 2001—2013 рр.

іншого — у населення країни за останні 10 років хоч і зросли сукупні доходи у 7,8 раза, але споживання м'яса залишилося на попередньому низькому рівні. Варто наголосити, що за останні 10 років імпортується 10—20 % м'яса до обсягу споживчого кошика за цінами (ще 10 % виробляється і споживається домашніми господарствами) нижчими собівартості виробництва свинини у забійній масі (рис. 4).

Тенденції до підвищення собівартості виробництва свинини є зрозумілими, адже з кожним роком зростають ціни на технологічні ресурси. Але щороку ціни імпорту свинини є нижчими від собівартості її виробництва вітчизняними аграріями. Аналогічна тенденція простежується на ринку яловичини і м'яса птиці. Власне величина ціни імпорту залежить від його структури (товарних груп м'яса, включаючи різні м'ясні відходи).

Ціни на окремі види м'яса внутрішньому ринку залежали також від загального обсягу їх щомісячного імпорту. Так, у 2000—2006 рр., зі збільшенням імпорту дешевого сепарованого м'яса від 15—20 до 40—45 тис. т у місяць ціни для первинних виробників знижувалися на 15—25 % [1]. Але вже в наступні роки щомісячні ціни вже залежали від календарного часу незалежно від обсягів імпорту м'яса, що пов'язано зі збільшенням попиту на м'ясопродукти і скороченням поголів'я тварин у попередні роки до критичної межі. Негативно, окрім дешевого імпорту сепарованого м'яса, також впливає на ціну свинини та яловичини значно нижча собівартість (відповідно і ціна) виробництва м'яса птиці.

Антимонопольний комітет України цікавиться лише цінами кінцевого споживання і не втручається в цінову ситуацію в ланцюгу "виробництво — реалізація — переробка — споживання". Це проблеми Міністерства аграрної політики та продовольства та професійних і міжпрофесійних організацій з узгодження цін, які до цього часу не створені з причини ігнорування депутатами Верховної Ради України попередніх скликань проектів законів щодо діяльності цих необхідних у ринкових умовах інституцій. Тому первинні виробники свинини працюють збитково завдячуючи відсутності діяльності кооперативів зі збуту продукції, різних організацій з узгодження цін, регулювання обсягів імпорту тощо. Основним чинником для первинних виробників залишилося знижувати собівартість виробництва, але немає надії, що результати реалізації цього резерву їм дістануться на тривалий час.

Будемо сподіватися, що урядовці запровадять ринкові правила гри, які захищатимуть інтереси всіх без винятку учасників ринкової взаємодії і в першу чергу — первинних товаровиробників. Тоді у селян з'являються надії, що вони зможуть без ризиків організовувати свої конкурентні підприємства невеликих розмірів, у тому числі з виробництва свинини. У цьому разі первинні виробники зможуть з упевненістю дивитися у своє майбутнє і розробляти стратегії розвитку для власного бізнесу.

За такого оптимістичного варіанта, щоб успішно конкурувати на внутрішньому і світовому ринках, підприємства повинні досягти відповідних стандартів господарювання, а саме: 1) конверсія корму за усім поголів'ям 3—3,5 кг на 1 кг приросту живої маси (можливо за середньодобових приростів живої маси свиней понад 800 г); 2) не менше 20 проданих свиней на свиноматку за рік; 3) більше 2,2 посліду на свиноматку; 4) вміст пісного м'яса в туші не менше 58 % тощо. Це — так звана стандартна мета, досягнення якої гарантує стійку конкурентос-

Передплатний індекс 21847

проможність кожного підприємства, що спеціалізується на виробництві свинини.

Поки що в багатьох країнах рівень добової продуктивності свиней у 2—2,5 раза перевищує рівень, досягнутий в Україні. Ідеологія конкуренції вітчизняних виробників свинини на європейських ринках потребує значної корекції — досягти хоча б 70—80 % їх рівня одержаних середньодобових приростів свиней. За існуючих темпів зростання продуктивності свиней наша країна зможе досягти 800 г середньодобового приросту живої маси у 2026 р., 900 — у 2030 і 1000 г — у 2035 році (табл. 2). Якщо ж буде наведено цивілізований лад у взаємовідносинах і всі учасники інтегрованого виробництва одержуватимуть однаковий рівень прибутковості, тоді ці конкурентні параметри можна досягнути набагато раніше — до 2020 р.

Таблиця 2. Динаміка основних показників виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах, 2006—2013 рр.

Рік	Витрати кормів на 1 голову, грн.	Середньодобовий приріст на відгодівлі, г	Витрати кормів на одиницю продукції, корм. од.	Вартість 1 ц корму, грн.	Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн.
2006	508,7	294	8,12	58,4	43,13
2007	616,5	307	7,62	72,2	55,97
2008	842,9	361	6,5	98,4	55,00
2009	924,6	375	6,59	102,5	68,41
2010	1049,6	375	5,98	128,2	88,13
2011	1245,9	414	5,37	153,5	87,60
2012	1413,5	448	5,39	160,4	121,30
2013	1473,7	474	4,62	184,4	106,28

У 2013 р. порівняно із 2006 — м у сільськогосподарських підприємствах України витрати кормів (у кормових одиницях) на 1 т приросту живої маси свиней скоротилися на 43 % і досягли 4,62 т, проте у вартісному виразі вони зросли у 2,9 раза. Цей показник утричі зріс у сільськогосподарських підприємствах України порівняно з 2000 р. України. Тоді як країни Європи, США, Канади й деякі в Латинській Америці та Азії забезпечили конверсію корму (витрати кормів) до 3—3,5 т на 1 т приросту живої маси свиней. Добова ж продуктивність свиней на відгодівлі за цей період зросла лише на 61 %, але її рівень у 2—2,5 раза нижчий від показників багатьох країн.

Привертає увагу зростання вартості 1 ц корм. од. кормів за цей період у 3,2 раза, що більше, ніж зростання собівартості зернових (у 2,5 раза). Така динаміка пов'язана з тим, що частка концентратів у загальних витратах кормів у свинарстві щороку зростала (у 2001—2005 рр. становила 77—88 %, у 2006—2011 рр. — 90—96, а у 2012—2103 рр. перевищила 96 %). Водночас у галузях тваринництва збільшувалася частка комбікормів у витратах концентрованих кормів — від 24 % (2000 р.) до 66 % (2013 р.). Їх ціна придбання більш як 2,5 раза вища, ніж собівартість виробництва зернових культур.

Можна стверджувати, що підвищення продуктивності свиней за добу майже прямо пропорційно залежить від рівня їх годівлі (рис. 5).

Тобто вітчизняні товаровиробники будуть конкурентними на світових ринках за умови підвищення продуктивності свиней за добу, а витрати кормів при цьому знизяться на 25—35 % у розрахунку на одиницю одержаної продукції.

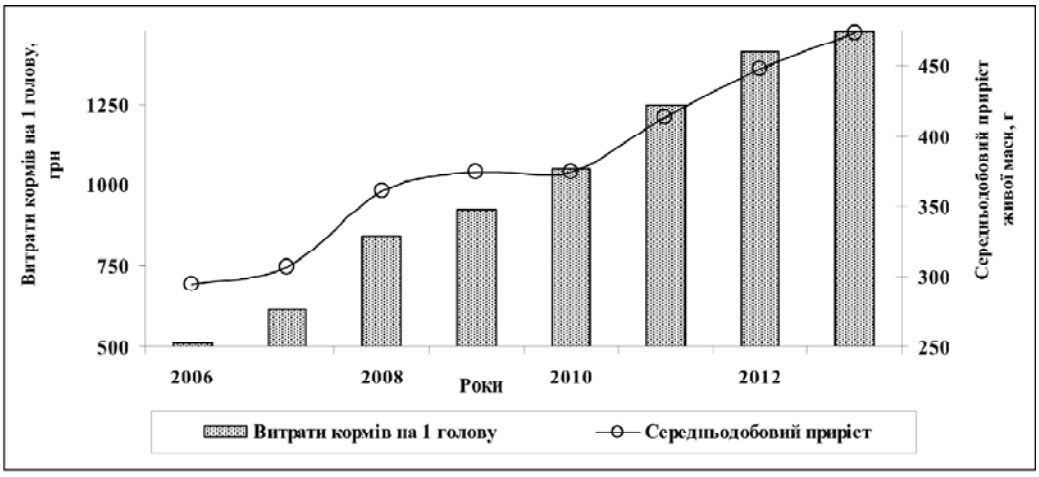

Рис. 5. Динаміка витрат кормів на 1 свиню й одержані середньодобові прирости живої маси на відгодівлі, 2006—2013 рр.

Таблиця 3. Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем добової продуктивності свиней, 2013 р.

Групи за рівнем добової продуктивності свиней, г	Кількість підприємств	Технологічні витрати на 1 гол., грн.	у т.ч. корми	Середньодобовий приріст живої маси, кг	Вироблено на 1 підприємство, т	Рівень рентабельності, %
Немає поголів'я	55	0,0	0,0	0,0	3,4	-36,7
Більше 800	32	3739	2618	0,957	711	3,4
500,1-800	239	2796	1957	0,615	1173	7,2
300,1-500	604	2069	1371	0,406	274	-2,8
150,1-300	802	1667	1030	0,237	46	-18,1
0-150	608	933	475	0,119	27	-8,2
Всього	2340	2199	1474	0,443	223	0,2

Тоді собівартість виробництва свинини знижуватиметься, що є об'єктивним процесом в умовах конкуренції. Інша частина — гарантування справедливої ціни за свинину — пов'язана з державним регулюванням інтеграційних процесів за контрактової форми взаємовідносин по всьому організаційно-технологічному ланцюгу — від виробника до споживача.

Для того, щоб з'ясувати, як змінюється рентабельність виробництва свинини залежно від рівнів середньодобових приростів свиней у сільськогосподарських підприємствах, нами проведено відповідне групування сільськогосподарських підприємств (табл. 3).

Отже, як свідчать дані табл. 3, високий рівень добової продуктивності (понад 0,8 кг), якого давно досягнули розвинені країни Європи, США і Канади, одержали лише 32 підприємства (1,4 % від загальної кількості), 0,5—0,8 кг — 239 (10,2 %), а 2069 підприємств (88,4 %) — нижче 0,5 кг. У перших двох групах підприємств утримується 41 % поголів'я й одержано 58 % від всього приросту живої маси свиней. Забезпечено відносно високі показники добової продуктивності свиней рівнем їх більш якісної годівлі. За високого рівня продуктивності (0,9—1,1 кг за добу) витрати корму перевищують потребу його на підтримку життя у 3,5 раза, тоді як у нашому випадку (група з високою продуктивністю по відношенню до групи підприємств з низькою) — у 5,5 раза, що вказує на перевитрати кормів для одержання високих рівнів продуктивності та існування резервів скорочення витрат кормів.

З іншого боку, шляхом упорядкування годівлі свиней можна досягти як зростання рівня продуктивності, так і покращення показників конверсії корму (табл. 4).

Як видно з даних таблиці 4, інтенсифікація галузі (зростання витрат кормів на голову) носить стихійний характер і вона не побудована на реалізації досягнень світової і вітчизняної науки та практики у годівлі тварин. Так, зі збільшення витрат кормів у 20—40 разів у розрахунку на одну свиню порівняно з групою з найнижчим рівнем годівлі рівень середньодобових приростів підвищився у 4—5 разів і досяг невисокого рівня — лише 560—666 г за добу. В цілому можна зробити висновок, що зміна породної структури стада, яка забезпечує велику потенційну можливість у вирішенні проблеми продовольства, на практиці не реалізується через причини великих перевитрат кормів, низької продуктивності свиней і високої собівартості.

Для того, щоб досягти ефективних параметрів виробництва свинини, необхідна чітка система підтримки первинних сільськогосподарських то-

Таблиця 4. Залежність рівнів середньодобових приростів живої маси свиней від рівня їх годівлі у сільськогосподарських підприємствах, 2013 р.

Групування за витратами кормів на 1 голову, грн.	Кількість підприємств	Витрати кормів на 1 голову, грн.	Середньодобовий приріст живої маси, кг	Вироблено приросту живої маси, %	Виробнича собівартість 1 т приросту живої маси, грн.	Рівень рентабельності, %
Немає поголів'я	55	0	0	0	8896	-36,7
Понад 4000	41	4957	0,565	0,4	24567	-8,4
2000,1–4000	305	2429	0,662	29,7	13509	5,0
1500,1–2000	343	1776	0,482	26,9	14594	-7,7
1000,1–1500	556	1256	0,415	30,8	12653	3,1
500,1–1000	572	786	0,305	8,0	14235	-7,9
250,1–500	278	346	0,179	3,6	12524	9,6
0–250	190	122	0,135	0,5	16307	-15,3
Всього	2340	1474	0,443	100	13614	0,2

варовиробників і в першу чергу — інституціонального характеру. Необхідно створити сприятливі умови для розвитку кооперації на селі. Поки що в Україні діють законодавчі акти, які підтримують великі сільськогосподарські підприємстві. Фермерські господарства та дрібні селянські господарства залишилися поза увагою державної підтримки. Вони й не потрібні державі за попередньої стратегії розвитку сільського господарства — сприяння експорту свинини, яловичини і м'яса птиці за одночасного низького споживання цих м'ясних продуктів українцями (40—60 % до фізіологічної норми).

Інші країни світу мають свою стратегію розвитку галузей тваринництва, які передбачають підтримку всіх без винятку первинних виробників, в нашому випадку — свинини, з метою забезпечення в першу чергу продуктами харчування власного населення. Китайський уряд, наприклад, мотивує розвиток свинарства для забезпечення потреб середнього і вищого класів продуктами з високим вмістом білка. М'ясо в Китаї нині є ознакою прогресу на фоні дефіциту. За основу прогресу або механізму модернізації сільського господарства Центральний комітет Комуністичної Партії Китаю (1998 р.) визначив вертикальну інтеграцію (побудова виробничого ланцюжка від поля до обіднього столу), а компанії агробізнесу (так звані підприємства Голови Дракона) — рушійною силою з реалізації цієї ідеї. Основна функція організаційно-управлінського сектору Голови Дракона — відкриття нових ринків, впровадження інновацій в галузі науки й технологій, покращення продуктивності селянських господарств і розвиток регіональної економіки. В основу державної стратегії вертикальної інтеграції та координації сільськогосподарського виробництва покладено договірні відносини між підприємствами Голови Дракона та дрібними фермерами, які гарантують стабільність цін і забезпечують прибуткове виробництво свинини. За визначенням китайських управлінців, вертикальна інтеграція — це форма моделі договірного сільського господарства "компанія і ферма". Станом на 2011 р. підприємства Голови Дракона займають 60 % посівних площ країни і виробляють 70 % від загального обсягу свинини і птицепродукції, а сукупна виручка досягла 917 млрд дол. США та 2/3 середньої вартості продовольчої корзини у великих містах. Голові Дракона належить 10 кращих компаній (окрім однієї) з переробки свинини (90 %), виробничих потужностей по забою худоби та підприємств роздрібної торгівлі (80%) тощо [2].

Українські експерти прогнозують збільшення виробництва свинини лише на 5 % (до 850 тис. т у забійній масі), а подальше збільшення пов'язують лише з розвитком експорту. І це при тому, що населення України споживає лише 21,5 кг свинини за рік, що у 1,5—3 рази менше, ніж у багатьох країнах світу. Тоді як Росія має намір інвестувати в галузь свинарських комплексів 200 млрд руб. до 2020 р. і збільшити загальний обсяг виробництва свинини на 65—70 %, внаслідок чого понад 80 % свинини вироблятимуть на комплексах, побудованих після 2005 р. [3]. Однак будівництво потужних комплексів з виробництва свинини є швидким вирішенням продовольчої проблеми і ще більшим загостренням соціальної. Разом із тим, за такого варіанта стратегії розвитку свинарства, загострюються проблеми екології — забруднення навколишнього природного середовища.

Найбільш розвинені в ЄС країни — Німеччина, Іспанія, Франція і Польща — мають різні тенденції у розвитку свинарства (працюють на замкнутому циклі або ж імпортують свиней живою масою 20 кг для подальшої відгодівлі). Основою успіху, поряд із розвитком комбікормової промисловості, інтенсифікації виробництва та збільшення попиту на внутрішньому ринку, є контрактова система відгодівлі свиней на забій, наприклад в Іспанії. Тут великі підприємства (вирощують або купують поросят в інших країнах) здають поросят в оренду фермерським господарствам, забезпечують кормами, надають ветеринарні послуги тощо [4]. Наслідком такої кооперації є швидка адаптація до ринкових змін, зниження виробничих витрат і зростання ефективності виробництва свинини. Проте в ЄС, за умови розвиненого ринку кормів (і відповідно незначних площ фермерських землеволодінь), не будують великих комплексів через обмеження земельних площ для вивезення гною на поля (в основному будують відгодівельники до 5—10 тис. голів у розрахунку не більше 23 голови свиней на 1 га землі) [5]. Наприклад, у Данії законодавство про охорону навколишнього природного середовища змушує фермерів дотримуватися гармонічного співвідношення між поголів'ям тварин і розміром земельної ділянки. Не дозволяється, наприклад, тримати поголів'я понад 500 од. (одна одиниця — це 1 корова, 3 свиноматки, 30 забійних свиней або 2500 курчат на відгодівлі). Навіть господарства, у яких розмір ферми досягає 250 одиниць (наприклад, 7,5 тис. свиней на відгодівлі), працюють під ретельним екологі-

чним контролем. Зобов'язані також фермери використовувати 65 % площ під озимі культури, щоб зменшити змив азоту тощо [6]. Дослідник із США Крейг Андерсон зазначає, що світовою тенденцією є укрупнення окремих господарств з виробництва свинини до оптимальних з позиції управління, економіки і екології — 500—800 свиноматок [7, с. 45] або 10—20 тис. поголів'я свиней у регіонах, де розміщено виробництво зернових. В інших регіонах із низькими рівнем виробництва зерна та щільністю населення концентрація свиней на відгодівлі в господарстві вища як чинник її ефективності виробництва у цих умовах.

ВИСНОВКИ

Українське свинарство, як і в багатьох країнах світу, має значні резерви підвищення ефективності виробництва продукції. Для цього є всі передумови — розвинене зернове господарство, бажання селян працювати і низький рівень споживання м'яса. Але на заваді цьому стоїть відсутність будь- якого окресленого державою ринкового середовища, де б регулювались економічні відносини між усіма учасниками інтеграції, передусім — ціни на свинину. Як наслідок, на завершальній стадії виробництва — реалізації свинини на міських і оптових ринках,у супермаркетах тощо — роздрібні ціни перевищують реалізаційні ціни у декілька разів. За такої ситуації досягти конкурентних параметрів виробництва лише за допомогою зниження собівартості виробництва свинини стає проблематичним. Після запровадження контрактової форми економічних відносин в інтегрованому виробництві виникають всі передумови до розквіту галузі та входження на цей сегмент значної частки населення сільської місцевості. Тоді інтенсивні методи ведення свинарства, зокрема за рахунок нормованої годівлі тварин, матимуть позитивний результат — досягнення високоефективного виробництва м'яса, насиченість внутрішнього ринку свининою та експорт її надлишків. Таку стратегію проводять у життя країни світу, які дбають про свій народ.

Література:

1. Калинчик Н.В. Развитие и эффективное функционирование предприятий на рынке говядины: монография / Н.В. Калинчик, О.А. Саенко, В.В. Россоха. — К.: ННЦ ИАЭ, 2009. — 212 с.

2. Минди Шнайдер Статус: Голова Дракона [Электронный ресурс] / Минди Шнайдер, Шефали Шарма. — Режим доступа: http://piginfo.ru/news/?SECTION_ID=-&ELEMENT_ID=9947

3. Животноводство [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.ukragroconsult.com/news-main/zhivotnovodstvo/news-listing-extended/?b_start:int=90

4. Лукманн О.Ю. Тенденции развития свиноводческого сектора Евросоюза [Электронный ресурс] / О. Ю. Лукманн, Т. Бекер. — Режим доступа: http://farmanimals.ru/articles/109/3405/

5. Беляничев С.А. "Европейский опыт строительства свинокомплексов — в Россию!" [Электронный ресурс] / С.А. Беляничев. — Режим доступа: http://www.jarvis-russia.ru/artlpg.php?id=2

6. Зеленые свидетельства датских фермеров [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.zzr.ru/archives/jivotnovod/2003/02/article3.htm

7. Андерсон Крейг. Лекции по свиноводству / Крейг Андерсон. — М., 1995. — 82 с.

References:

1. Kalinchik, N. V. Saenko, O. A. and Rossoha, V. V. (2009), "Razvitie i jeffektivnoe funkcionirovanie predprijatij na rynke govjadiny: monografija", [Development and effective operation of enterprises in the beef market: Monograph] National Scientific Center "Institute of Agricultural Economics, Kyiv, Ukraine.

2. Shnajder Mindi, and Sharma Shefali (2013), "Title: Dragon Head" [Online], available at: http://piginfo.ru/news/?SECTION_ID=&ELEMENT_-ID=9947 (Accessed 3 January 2015).

3. (2012), "Livestock" [Online], available at: http://www.ukragroconsult.com/news-main/zhivotnovodstvo/news-listing-extended/?b_start:-int=90 (Accessed 5 January 2015).

4. Lukmann, O. Ju and Beker, T. (2014), "Trends in the development of the EU pig sector" [Online], available at: http://farmanimals.ru/articles/109/3405/ (Accessed 3 January 2015).

5. Beljanichev, S.A. (2013), "The European experience in the construction of pig farms — in Russian!" [Online], available at: http://www.jarvis-russia.ru/artlpg.php?id=2 (Accessed 4 January 2015).

6. Green certificates Danish farmers (2009), [Online], available at: http://www.zzr.ru/archives/jivotnovod/2003/02/article3.htm (Accessed 24 May 2010).

7. Anderson, Krejh (1995), Lektsyy po svynovodstvu [Lectures on the pig], Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2015 р.

УДК 631

П. М. Григорук,
д. е. н., доцент, Хмельницький національний університет
Т. Ю. Федорова,
аспірант, Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ОСНОВНИМИ ПОКАЗНИКАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

P. Grygoruk,
doctor of economics, associate professor, The Khmelnytsk national university
T. Fedorova,
The Khmelnytsk national university

ANALYSIS AGRARIAN THE SECTOR OF THE KHMEL'NICKOY AREA ON THE BASIC INDEXES OF STEADY DEVELOPMENT

Проблема сталого розвитку, на сьогоднішній момент, залишається однією з першочергових для нашої країни і її регіонів. У зв'язку з тим, що Україну можна віднести до аграрних країн, де сільське господарство є однією з основних галузей економіки, яка і визначає соціально-економічні умови життя населення. Хмельницька область одна із областей, в якій досить сильно розвинутий аграрний сектор. Статистичні дані аграрного сектору області аналізуються за основними показниками сталого розвитку — економічним, екологічним та соціальним. По кожному з цих показників формуються основні напрями дослідження, які складаютьсяс декількох підгруп показників, що дозволяють зробити досить якісний аналіз, врахувавши найважливіші фактори і масштаб впливу цих факторів на рівень сталого розвитку. Аналіз усіх показників довів необхідність докорінних змін у деяких сферах розвитку даної області.

Problem of steady development, on a segodniy moment, remains one of near-term for our country and its regions. So as Ukraine can be attributed to the agrarian countries, where agriculture is one of basic industries of economy which determines the socio-economic terms of life of population. One Khmel'nicka area of areas, an agrarian sector is strongly enough developed in which. Statistical information agrarian the sector of area analysed on the basic indexes of steady development — economic, ecological and social. On each of these indexes basic directions of research are formed, what skladayut'syas of a few sub-groups of indexes which allow to do a high-quality enough analysis, taking into account major factors and to mashtab influence of these factors on the level of steady development. Doing an analysis on all indexes, it is possible to draw conclusion, about the necessity of drastic alternations for some spheres of development of this area.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, аграрний сектор, інтеграція.
Key words: steady development, agriculture, agrarian sector, integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі в Україні відбуваються складні соціально-економічні процеси розвитку та вдосконалення ринкових відносин в усіх галузях національної економіки. Це у першу чергу стосується аграрного сектору, оскільки в ньому створюються передумови і можливості для здійснення соціальних перетворень в усіх сферах економіки. Україна значною мірою є аграрною країною, тому аграрний сектор економіки країни у вирішальній мірі визначає соціально-економічні умови життя людей і є споживачем великих обсягів матеріально-технічних ресурсів. Вивчення питання про можливості переходу на засади сталого розвитку завжди є актуальним. Хмельницька область відноситься до індустріально-аграрних областей, тому на основі її показників можна яскраво

проаналізувати проблеми впровадження концепції сталого розвитку, та дослідити необхідні зміни, для можливості впровадження даної концепції. Методологічною основою дослідження проблем сталого сільського розвитку є положення про багатофункціональність сільського господарства, котра визначається як його взаємозв'язок економічної, соціальної та екологічної суспільних ролей та функцій. Саме ці показники і будуть основою наших досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами сталого розвитку АПК і сільського господарства зокрема займається досить багато науковців, зокрема Бородіна О.М., Гаєць В.М, Морозюк Н.В. та інші. Проте більшість праць по сталому розвитку присвячені загальнодержавному аналізу, а даних такого роду по дослідженню саме Хмельницької області майже немає.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Визначення застосування поняття "сталий розвиток" стосовно аграрного сектору. Аналіз статистичних даних Хмельницької області по трьом основним показникам сталого розвитку — економічному, екологічному та соціальному. Дослідження можливостей розвитку області згідно з концепцією сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аграрний сектор є основною цариною створення життєдіяльних умов не тільки для мешканців села, а й для всіх людей, незалежно від того, у якій матеріальній, обслуговуючій або духовній сфері суспільної діяльності вони знаходяться [6, с. 34].

У своєму розвитку галузь сільського господарства характеризуються певними особливостями: це вплив природно-кліматичних факторів на характер і організацію виробництва, об'єктивна необхідність використання частини виробленої продукції як засобів виробництва, універсальність основного засобу виробництва — землі. Усе це зумовлює особливості становлення ринкових відносин в агропромисловому комплексі та особливості його державного регулювання [7, с. 135].

Природні ресурси є матеріальною базою виробництва, постійно споживаються ним і вимагають свого відновлення, а їх масштаби та способи використання визначаються суспільними потребами [2, с. 102].

Динамічна та збалансована єдність екології, економіки та соціальної сфери з пріоритетом на екологічну складову і є ключовою ідеєю сталого розвитку. Зменшення обсягів природних ресурсів, які витрачають на виготовлення кожної одиниці продукції, зниження відходів, утворення яких пов'язане з виробництвом одиниці продукції кожної із галузей промисловості та економіки загалом, у т.ч. завдяки залученню інвестицій [2, с. 102].

Максимізація прибутку сільськогосподарськими товаровиробниками шляхом порушення сівозмін та традиційної спеціалізації регіонів країни вже в найближчому майбутньому призведе до екологічної катастрофи, оскільки ефективної системи відшкодування екологічних збитків в нашій державі немає.

Розвиток аграрного сектору економіки є невід'ємною складовою стратегії сталого розвитку сільського господарства. Незважаючи на позитивну динаміку макроекономічних показників сільського господарства, на місцевому рівні спостерігається цілий ряд негативних процесів, які несуть загрозу для сталого розвитку сільських громад [3].

Стратегія сталого розвитку потребує врахування екологічної складової в економіці, однак протягом двадцяти трьох років державності в Україні так і несформована стратегія сталого розвитку, яка б визначила його принципи, напрями й цілі. За роки незалежності економіка України в структурному плані залишається технологічно нерозвиненою, в якій домінують галузі, що виробляють продукцію з низьким рівнем доданої вартості. Це призводить до збитків в екологічній системі у вигляді дедалі зростаючого обсягу вилучення природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища [2, с. 102].

Методологічною основою дослідження проблем сталого сільського розвитку є положення про багатофункціональність сільського господарства, котра визначається як його взаємозв'язок економічної, соціальної та екологічної суспільних ролей та функцій. Головним критерієм прогресу на шляху сталого сільського розвитку має стати підвищення якості життя сільського населення, нації в цілому на основі збереження її природно-ресурсного потенціалу на довгострокову перспективу [6, с. 38].

Хмельницька область займає вигідна географічне положення, характеризується спри-

Передплатний індекс 21847

ятливими природними і кліматичними умовами, різноманітністю ландшафтних територій, багатством рослинного і тваринного світу, мінеральних вод, родючих чорноземів, широкою мережею річок.

Хмельницька область відноситься до ряду тих областей, які не мають великі запаси різного роду корисних копалин, але на території нашої області близько 2062 млн га посівних площ, більша частина з яких чорноземи. Саме через це нашу область можна віднести до ряду аграрних областей, основним джерелом доходу яких є сільське господарство.

Екологічні фактори впливу на сталий розвиток: площа земель сільськогосподарського призначення, стан грунтів, відтворення флори та фауни, забруднення атмосфери, стан водойм та кліматичні особливості, по кожному з цих факторів проведемо детальний аналіз.

Земельний фонд області складає 2062,9 тис. га., сільськогосподарські угіддя займають 77,8.0 % її території, даний показник з 2005 року майже не змінювався. В 2011 році було відпрацьовано 176 га, а в 2013 рекультивовано ще 7 га, за рахунок цього фонд земель сільськогосподарського призначення незначною мірою зріс. Решта території — ліси, ріки, болота, населені пункти, промислові об'єкти та шляхи сполучення.

Однією з найважливіших оцінок стану навколишнього природного середовища є родючість грунтів, збереження якої залишається ключовою проблемою при охороні довкілля і благополучного життя людей. Для оцінки родючості грунтів здійснюється агрохімічні дослідження грунтів області на вміст рухомих форм фосфору, обмінного калію, кислотності, pH, гідролітичної кислотності, легко гідролізованого азоту, гумусу, обмінного кальцію, магнію, сірки, мікроелементів, а також забруднення грунтів цезієм — 137 та стронцієм — 90. В 2012 році зразки грунту відібрано з 16 моніторингових ділянок. Виявилось, що кислі грунти окладають лише 4%, всі інші в допустимих межах. Вміст важких металів в грунтах жодної з моніторингових ділянок не перевищував гранично-допустимої концентрації. В жодному із зразків грунту не виявлено залишкових кількостей пестицидів. Перевірка на радіоактивні речовини теж показала допустимі показники [5].

Забруднення атмосфери несе за собою негативні наслідки, одні речовини можуть осідати в грунтах, що потім негативно вплине на урожай, а масштабні викиди вуглекислого газу можуть взагалі глобально вплинути на кліматичну ситуації.

Викиди забруднюючих речовин у повітря в 2013 році зросли на 28,2 тис. т порівняно з 2005 роком, що дає змогу простежити негативну циклічність, адже в 2005 році цей показник був найменшим і з 1990 року з 308,6 тис. т зменшився поступово на 52,5 тис. т, а на 2013 становив 80,7 тис. т.

Сільське господарство по забрудненню навколишнього середовища на третьому місті переробної та транспортної галузі і на 4 по забрудненню вуглекислим газом.

Платежі за завдану шкоду навколишньому середовищу у 2013 році в порівнянні з 2005 роком зросли більше, як вдвічі, а по деяких видах і в 8 разів, з одного боку, це збільшення коштів на охорону навколишнього середовища, а з іншого — це досить негативна тенденція, адже зі зростанням платежів зростає частка викидів шкідливих речовин.

Лісова зона одна з найкращих станцій по очищенню повітря від вуглекислого газу. Площа лісового покрову складає на 1 січня 2014 року — 268,7 тис. га. Щоб ліси виконували дану функцію вирубки потрібно оновлювати, а в даному випадку з 2009 року ми спостерігаємо негативну динаміку, коли в 2009 році було оновлено 2690 га, то в 2012 році — 1539 га, а в 2013 році — 1432 га, що на 47% нижче порівняно з 2009 роком.

Стан водної системи області має вагомий вплив не лише на екологічний стан але й на сільське господарство зокрема, адже якщо водна система нестиме шкідливі речовини, то вони врешті-решт осідатимуть в грунтах.

Сучасний стан водних об'єктів Хмельницької області характеризується антропогенним тиском суб'єктів господарювання. Близько 3 млн недостатньо-очищених стоків щорічно надходить до них. Причиною незадовільної роботи очисних споруд є фізична та моральна застарілість обладнання, несвоєчасне проведення поточних та капітальних ремонтів.

Щодо скидань забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти Хмельницької області, то тут також намітилася тенденція до зменшення обсягів скидання. Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти у 2013 р. становили 2,85 млн м^3 і зменшилися в порівнянні з 2012 р. на 0.04 млн м^3, або 1,4 %

Позитивним явищем для очищення води є постійний ввід нових потужностей для очищення стічних вод (протягом 2005—2013 рр. додалось потужностей для очищення 1,22 тис. $м^3$ за добу) та систем зворотного водопостачання — 15,6 тис. $м^3$ за добу.

З 2010 року витрати держави на природоохоронні заходи різко скоротились, а в загальному витрати, навпаки, зросли з 31,1 млн грн. 2005 до 157,3 млн грн. [4].

За десять останніх років площа заповідних об'єктів збільшилась на 25855,99 га, що позитивно вплинуло на кількісні та якісні показники популяцій рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин. На території області виявлено 28 видів рослин, дані про які були відсутні, внаслідок чого кількість охоронюваних видів флори збільшилась з 245 до 273. Хмельницька область займає друге місце в Україні за площею територій та об'єктів природно-заповідного фонд та четверте місце за кількістю, їх всього 517 об'єктів загальною площею 306,5 тис. га, що складає 14,8 % території області [5].

Починаючи з 2010 року капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища виділяються лише на три основних напрямки — охорона атмосферного повітря і клімату (з 35% 2005 року скоротились до 0,2% у 2013 р.), очищення зворотних вод (в середньому 50—60%) і поводження з відходами (з 2005 року з 1% зросло до 39% 2013 року). На науково-дослідну роботу кошти не виділяються з 2009 року, як і на збереження біорізноманіття середовища існування [4].

Глобальна зміна клімату — одна з найгостріших екологічних проблем які стоять перед людством. Згідно з прогнозами провідних міжнародних наукових центрів з дослідження клімату, протягом наступного століття температура підвищиться на 2—5 градусів за Цельсієм. Такі темпи глобального потепління спричинять серйозні кліматичні зміни і різні екосистеми опиняться під загрозою зникнення.

Основною причиною зміни клімату є використання викопного палива та неефективне споживання енергії, що виробляється. Парникові гази, що утворюються внаслідок діяльності людини, викликають посилення парникового ефекту. Найбільш помітним наслідком зміни клімату буде не поступове потепління, а "надзвичайні ситуації" такі, як сильні засухи, повені, шторми, урагани, надзвичайно спекотні дні, які відбуватимуться частіше.

Сьогодні наша держава знаходиться серед першої двадцятки країн світу, які найбільше викидають парникових газів в атмосферу [1].

Проаналізувавши екологічні показники, переходимо до аналізу соціально-економічних показників області.

Вартість продукції сільського господарства в 2013 році наблизилась до вартості 1990 року, проте вона зросла лише за рахунок рослинництва, коли вартість проданої продукції вже в 2011 році перевищувала вартість 1990 року. Якщо порівняти структуру 1990 року і 2013, то в 1990 році тваринництво становило 46 % від загальної вартості, а в 2013 році — лише 30%.

У 2013 році спостерігається падіння індексу продукції сільського господарства — відносно 2012 року приріст становить лише 3%, в порівнянні, у 2011 та 2012 році — 15%. Якщо брати окремо по сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення, то по сільськогосподарських підприємствах ситуація аналогічна до загального показника, а по господарствах населення ми повернулись на показники 2011 року, що свідчить про від'ємний приріст.

Обсяг продукції сільського господарства за 2013 р. по усіх категоріях господарств в порівнянних цінах зріс за попередніми даними проти 2012р. на 3,2%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — на 11,2%, в господарствах населення скоротився на 6%.

Сільськогосподарські підприємства поділяються на господарські товариства, приватні підприємства, виробничі кооперативи, фермерські господарства та державні підприємства, кількість підприємств з 2005 року відносно стабільна і майже незмінна, сильні зміни спостерігаються лише по виробничих кооперативах і фермерських господарствах, кількість перших з 2005 року скоротилась на 60, а других зросла на 142. Фермерські господарства становлять 70% від загальної кількості усіх підприємств на 2013 рік, а виробляють лише 11% від загальної продукції.

По структурі земельного фонду сільськогосподарського призначення у 2013 році з 1515,9 тис. га землі сільськогосподарських підприємств становлять 882,5 тис. га — в тому числі землі фермерських господарств 137,7 тис. га, що становлять 15%, землі громадян становлять 633,4 млн га. Рілля займає 86% площі земель підприємств і 60% земель громадян, пасовища займають 1% від площі земель підпри-

Передплатний індекс 21847

ємств і 15% площі земель громадян. Виходячи з даної інформації, видно чому доля продукції тваринництва більша в домашніх господарствах ніж в підприємствах.

З 2002 року постійно зростає обсяг продукції тваринництва відправлений на переробні підприємства, в 2002 році цей показник становив 341,4 тис. т, у 2012 році — 621,3 тис. т, деякий спад спостерігається в 2013 році — 554,3 тис. т, левова частку виробляють сільськогосподарські підприємства — більше 60%.

Продуктивність сільськогосподарської галузі залежить не в останню чергу від технічного забезпечення. З 2005 року кількість сільськогосподарської техніки постійно зменшується, кількість тракторів з 2005 року зменшилась з 116688 тис. штук до 4960 тис. штук, кількість комбайнів зменшилась з 4193 тис. штук до 1484 тис. штук, бурякозбиральних машин з 720 тис. штук до 168 тис. штук, кількість доїльних установок скоротилась з 1055 тис. штук до 497 тис. штук. По всіх видах техніки йде скорочення на 50% і більше, що може свідчити про удосконалення технічного оснащення, що дозволяє підвищити ефективність, знизивши кількість одиниць.

Виробництво м'ясної продукції у 2013 році становить 59,3 тис. т, що більше на 11% в порівнянні з 2012 роком, де цей показник становить 53, тис. т, а в порівнянні з 2009, де цей показник був найменшим і становив 42 тис. т зріс на 28,3 тис. т.

У загальному виробництво молока має стійку тенденцію до спадання, по домашніх господарствах також. У 2013 році виробництво молока, в загальному, знизилось на 2% (2012 рік — 594,7 тис. т, 2013 рік — 591,5 тис. т).

По господарствах усіх категорій з 2000 року виробництво яєць постійно зростає, з 2012 року по 2013 обсяг зріс на 35% (2000 рік — 159,6 млн шт, 2012 рік — 1195,1 млн шт., 2013 рік — 1815,1 млн шт.).

Виробництво зернових культур почало зростати з 2005 року (1204,9 тис. т), а в 2013 становило 3039, 5 тис. т, що склало приріст 60 %, приріст порівняно з 2012 роком (2712,6 тис. т) теж досить значний — 10%.

У 2013 році було вирощено 357,7 тис. т картоплі, що на 11,8 тис. т більше ніж у 2012 році, 10,7 тис. т буряка, що на 7,3 тис. т менше ніж у 2012 році (тенденція спаду спостерігається з 2005 року) і 1 тис. т соняшника, що більше на 0,4 тис. т в порівнянні з 2012 роком (постійна тенденція до зростання з 1990 року, де цей показник становив 0,2 тис. т)

Виробництво цукрового буряка почало зростати з 2009 року (912 тис. т) і мало позитивну динаміку до 2012 року (2218,8 тис. т), а у 2013 році (1057 тис. т) ми спостерігаємо спад на 53% порівняно з 2012 роком. Виробництво соняшника має постійну динаміку до зростання — приріст 2013 року порівняно з 2012 роком склав — 5%, а якщо проаналізувати в порівнянні з 1990 роком, то приріст складатиме — 99,5% (виробництво у 2013 році — 77,1 тис. т, 2012 році — 73,3 тис. т, у 1990 році — 0,4 тис. т) [4].

Насиченість грунту різного роду мінеральними і органічними сполуками — фактор, від якого залежить його урожайність. У 1990 році вносилось досить багато мінеральних і органічних добрив, потім вміст добрив у грунтах був досить незначним, але поступово зростав, дана тенденція дуже сильно нагадує ситуацію з отриманим продуктом рослинництва — з 2005 року почалось незначне зростання і в 2013 році по мінеральних добривах наближаємось до показника 1990 року. У 2005 році вносилось тільки 12% від обсягу 1990 року, а в 2013 році — 53%, пропорційно до обсягу внесеного мінерального добрива — розширяється площа удобрених угідь і в 2013 році вона становить 89,7 від усіх земель, у 1990 році площа була аналогічна, а от обсяг добрив був вдвічі більший, що свідчить про інтенсивність внесення добрив. Внесення органічних добрив з кожним роком все скорочується і позитивної динаміки до збільшення не спостерігається в 2013 році в порівнянні з 1990 роком було внесено 4% добрива на площу 2,4% від загальної площі сільськогосподарських угідь.

Проаналізувавши підгрунтя економічного росту сільського господарства, переходимо безпосередньо до економічних показників.

У 2013 році спостерігаємо позитивну динаміку в збільшенні робочих місць — кількість найманих працівників зросла на 0,9 тис., у порівнянні з 2011 роком. Що стосується негативних показників знизився рівень рентабельності оперативної діяльності на 12,9 %. Знизилась кількість підприємств, які отримали чистий прибуток 2,8%, сума фінансового результату зменшилась лише на 8%, хоча якщо порівнювати з 2001 роком, то проглядаються позитивні тенденції, адже відсоток компаній так дуже низький, а от сума менша на 41% в порівнянні з 2012 роком, що стосується фінансового збитку, то тут динаміка більш негативна — відсоток компаній подібний до відсотка 2011 року, а от сума збитку більша за суму 2012 року на 56% і більша суми

2011 року на 82%. Позитивним є те, що в більшості все одно спостерігається позитивний фінансовий результат 800 млн грн., що дає можливість компаніям розвиватись, вкладати кошти в інновації.

Рівень рентабельності тваринництва і рослинництва у сільськогосподарських підприємств досить різний по різних видах продукції. У 2013 році рівень рентабельності продукції рослинництва, порівняно з 2012 роком знизився на 13,9% і становить 3,3 %. По цукровому буряку, соняшнику і ягодах рівень рентабельності від'ємний, а по зернових культурах становить 0,6%, хоч і знизився порівняно з 2012 роком на 15,4%, рентабельність картоплі становить 10%, проте в порівнянні з 2012 роком, коли вона становила -62,6% — це позитивна динаміка. Продукція тваринництва має досить позитивний рівень рентабельності 53,7%, хоча на 4% менше ніж в 2012 році. По м'ясній продукції ВРХ, свиней та кіз ми маємо від'ємний показник, що не дивно, адже підприємства практично не займаються цими галузями, якщо брати до уваги, що великий приріст обсягів виробництва яєць і курей на м'ясо, і це основні види діяльності підприємств, то і рівень рентабельності по м'ясу складає 18,8%, а по яйцях 155%, хоча обсяг виробництва яєць у 2013 році зріс, а от рівень рентабельності порівняно з 2012 роком знизився на 19,5%.

Один із факторів, який впливає на рівень прибутку — це рівень витрат. Структура витрат 2012—2013 рр. майже однакові — в 2013 році скоротились витрати на послуги інших підприємств, проте виросла плата з а паї більше ніж вдвічі. Матеріальні витрати у 2013 році складають 74 % від загальних витрат, найбільш витратні статті: корми — 17%, мінеральні добрива 21%, пальне і мастильні матеріали 11,2%, оплата послуг і робіт стороннім організаціям — 28,8%.

У 2011 році кількість сільськогосподарських підприємств сильно знизилась з 1483 до 1286, у 2013 вже діяло 1471 підприємство. Великих підприємств у Хмельницькій області менше 1%, а до 2012 року їх взагалі не було. Основна маса підприємств сільськогосподарської галузі — це малі підприємства, у 2013 році їх було 92,8%, що на 0,9% більше ніж у 2012 році і на 1,6% більше ніж у 2010 році.

Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямами реалізації за 2013 рік порівняно з 2012 роком знизились на 4,6%. Ціни на продукцію рослинництва знизились на 10,4%, найбільше знизились ціни на соняшник — 24,1%, що як фактор може стати причиною від'ємної рентабельності, шалено виросли ціни на картоплю на 233,8 %. Ціни продукції рослинництва, в середньому, в порівнянні з 2012 роком майже не змінились — зросли на 1,1%, знизилась ціна на яйця на 4% і на м'ясо на 7%, на 32% зросли ціни на молочні продукти.

Для свого розвитку, сільське господарство потребує інвестицій. Хмельницька область — аграрний регіон і прямі іноземні інвестиції станом на 1 січня 2014 року складають лише 11,5% від загальної суми інвестицій в різні галузі, що становить 26013,9 тис. дол.

Частка населення, що проживає в сільській місцевості з кожним роком знижується, і з 51% 1991 року до 44% 2013 року, з 2012 року цей показник зменшився на 1 %, а стабільним був три роки. На перше січня 2014 року в сільській місцевості проживає 577,5 тис. чоловік.

Більша частина працівників сільськогосподарських підприємств — це саме мешканці села. У 2012 році на сільськогосподарських підприємствах було зайнято 158,3 тис. осіб, бо з'ясувалось вище більшість — це малі підприємства і вони працюють без найманої робочої сили, то найманих працівників у сільськогосподарській галузі лише 27,5 тис. У 2013 році кількість зайнятих збільшилась до 162,9 тис. осіб, 26,3 тис. з них наймані працівники, зросла кількість мікропідприємств. У 2013 році кількість зайнятого населення в сільськогосподарській галузі складає 28% від усього працюючого населення Хмельницької області і є на першому місці по зайнятості. За рахунок того, що сільське господарство в більшій частині являє сезонні роботи, то рівень прийняття на роботу становить 64,5%, а рівень вибуття 68,7% — показники майже рівні, що ще раз підтверджує сезонність діяльності галузі, проте рівень вибуття дещо більший, що є свідченням скорочення кількості найманих працівників у галузі. Рівень оновлення робочого складу у сільському господарстві найбільший з поміж усіх галузей господарства.

Зарплата в сільськогосподарських підприємствах дещо нижча ніж середня по області, але в ній присутня постійна тенденція зростання з 2010 по 2013 роки зарплата працівників сільськогосподарських підприємств зросла на 80%. Але це зростання скоріше відповідь на інфляцію, тому що в співвідно-

Передплатний індекс 21847

шенні до цін зарплата майже не змінилась [4].

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши економічні, екологічні і соціальні дані, які стосуються сільського господарства можна зробити наступні висновки, про наявність як негативних факторів, так і позитивних: викиди забруднюючих речовин тільки зростають, фінансування очищуючи споруд досить мале і недостатнє, вклад в розробку інновацій відсутній, досить низька рентабельність рослинництва для підприємств, нестабільна динаміка ціноутворення, низькі заробітні плати галузі, проте низька забрудненість шарів грунту, позитивна динаміка в розвитку деяких галузей тваринництва, якісне покращення технічного обладнання підприємств, досить мала кількість збиткових підприємств.

На основі даних спостережень можна зробити висновок, що потрібно проводити деякі зміни в управлінні діяльністю підприємств даної галузі, щоб забезпечити перехід на сталий розвиток, потрібно звернути увагу на ті дії, які можуть його забезпечити, а саме:

— детальний аналіз ризиків, моніторинг цін та асортименту ринку;

— підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення;

— введення прогресивного наукового аналізу та моделювання.

Література:

1. Зміна клімату / Національний екологічний центр [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://necu.org.ua/climate

2. Мариненко В.О. Вплив природних ресурсів України на сталий розвиток / В.О. Мариненко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. — 2014. — Вип. 3. — С. 101—108.

3. Морозюк Н.В. Вплив аграрного сектору економіки на сталий розвиток сільських територій / Н. В. Морозюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. — 2013. — Вип. 181 (6). — С. 181—186.

4. Статистичний щорічник Хмельницької області 2013 / [Л.М. Пастухова, Л.Б. Прилуцька, А.В. Грабовська,О.Л.Катеренченко]; за ред. Л.О. Хомської; Головне управління статистики у Хмельницькій області. — Хмельницький, 2014. — 402 с.

5. Стан навколишнього природного середовища Хмельницької області у 2012 році / Хмельницька обласна державна адміністрація. Департамент екології та природних ресурсів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL:http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/regionalni/rehionalni-dopovidi-u-2012-rotsi/khmelnitska_2012.pdf

6. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов та ін.]; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2012. — 56 с.

7. Черевик Н.В. Проблеми та перспективи розвитку АПК / Н.В.Черевик М.В. Вітченко, А.О. Титаренко // ВІСНИК ЖДТУ. — 2008. — Вип. № 4 (46). — С. 235—245.

References:

1. The official site of National ecological center, "Change of climate ", available at: http://necu.org.ua/climate

2. Marynenko, V. O. (2013), "Influence agrarian to the sector of economy on steady development of rural territories", Naukovyj visnyk Akademii munitsypal'noho upravlinnia. Seriia: Upravlinnia, vol. 3, pp. 101—108.

3. Marynenko V. O. (2013), "Influence agrarian to the sector of economy on steady development of rural territories", Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Ser.: Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes, vol. 6, pp. 181—186.

4. Khoms'ka, L.O. Pastukhova, L. M. Prylut-s'ka, L.B. Hrabovs'ka, A.V. and Katerenchenko, O.L. (2014), Statestychnyj schorichnyk Khmel'nyt-s'koi oblasti 2013 [Statistical annual of the Khmelnytsk area 2013], Main administration of statistics is in the Khmelnytsk area, Khmelnitskyy, Ukraine.

5. The official site of Khmelnytsk regional state administration. Department of ecology and natural resources, "The state of natural environment of the Khmelnytsk area is in 2012 ", available at: http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/regionalni/rehionalni-dopovidi-u-2012-rotsi/khmelnitska_2012.pdf

6. Borodina, O.M. Heiets', V.M. and Hutorov, A.O. (2012), Ukrains'ka model' ahrarnoho rozvytku ta ii sotsioekonomichna pereoriientatsiia [Ukrainian model of agrarian development and her socio-economic change of orientation], Institute of economy and prognostication, Kyiv, Ukraine.

7. Marynenko, V. O. (2013), "Problems and prospects of development of agroindustrial complex", VISNYK ZhDTU, vol. 4, pp. 235—245.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2015 р.

УДК 338.486.3

М. В. Босовська,
к. е. н., доцент, докторант кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

КОНВЕРГЕНЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ

M. Bosovskaya,
PhD, Associate Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

CONSOLIDATION OF TOURISM SECTOR ECONOMIC ENTITIES ON THE BASIS OF A CLUSTER

У статті визначено, що формування кластерних структур визначено приоритетним напрямом розвитку економіки знань та інформації. Обгрунтовано необхідність поглиблення досліджень наукової проблеми розроблення туристичних кластерів, систематизації методологічних підходів до їх змістовної інтерпретації, визначення ознак та характеристик кластеру як специфічного феномену взаємодії економічних суб'єктів. На основі узагальнення наукових здобутків загальнотеоретичного та прикладного характеру викладено авторський підхід до розуміння туристичного кластеру як теорії та методології розвитку інтеграційних процесів в економіці та як специфічного формату просторової взаємодії суб'єктів туристичної діяльності, який характеризується такими ознаками: структурною, системною, географічною, технологічною, функціональною, організаційно-управлінською, поведінковою, еволюційною, стратегічною та якісною. Розглянуто логіку розгортання досліджень та розроблення кластерної парадигми в економічних науках; з метою поглиблення методологічних основ кластерної концепції запропоновано виокремити сенсоутворюючі (іманентні) ознаки кластерів, які є ключовими (детермінантними) та неодмінно притаманними кластерному різновиду інтеграційних процесів, та бажані, що доповнюють сумісно-змістовне наповнення розуміння туристичного кластера. Очевидно, що розуміння сутнісно-змістовного наповнення кластерної взаємодії дозволить у подальшому розробляти дієві механізми формування зазначеного різновиду інтеграційних відносин суб'єктів господарювання у підприємницькому середовищі.

The formation of cluster structures is determined to be a prior direction of the development of economy of knowledge and information. The author has substantiated the necessity of expansion of researches on a scientific problem of the tourism cluster development, the systematization of methodological approaches to their defining, the determination of features and properties of a cluster as a specific phenomenon of the interaction of economic entities. Having summarized theoretical and applied scientific outcomes, the author has proposed the own approach to defining a tourism cluster as a theoretical and methodical approach to the development of integrative processes in the economy and as a specific format of the spatial interaction of tourism sector economic entities characterized by featuresю such as structural, system, geographical, technological, functional, organizational and managerial, behavioral, evolutional, strategic, and qualitative ones. To expand methodological basics of the cluster concept, the author has suggested to highlight sense-creating (immanent) and desired features. Specific peculiarities of the cluster cooperation have been considered.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний механізм, кластер, туристичний кластер, кластерна модель, синергія.
Key words: integration, integration mechanism, cluster, tourism cluster, cluster model, synergy.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Сучасна практика ведення підприємницької діяльності свідчить про те, що економічні та соціальні вигоди отримують підприємства, які максимально швидко вміють адаптувати форми і методи господарювання до змін зовнішнього середовища.

Серед багатьох актуальних підходів щодо підвищення ефективності формування підприємницького потенціалу отримали пріоритет різні форми інтеграційних процесів. У контексті сучасних економічних перетворень, які обумовлені формуванням економіки знань та інформації, одним з найбільш ефективних інструментів соціально-економічного розвитку підприємництва на регіональному виступає кластерний підхід. У зв'язку з цим, постає завдання методологічних і праксеологічних досліджень процесів формування та розвитку кластерів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Кластерна модель організації бізнесу була закладена А. Маршаллом у кінці XIX ст. [1], а термін "кластер" впроваджено в науковий обіг М. Портером у середині 80-х роках минулого століття як найбільш досконалу форму досягнення конкурентних переваг компаній, галузей і регіонів за рахунок об'єднання взаємопов'язаних компаній та пов'язаних з ними органі-

Передплатний індекс 21847

зацій, які спільно функціонують і характеризуються спільністю напрямків діяльності та взаємодоповнюють один одного [2].

Сучасною кластерною проблематикою займаються як зарубіжні вчені: Т. Андерсон, Д. Сорвік, Е. Ганссон (Швеція); К. Кетельс (Німеччина), М. Портер, В. Прайс, А. Бранденбургер, Б. Налбефф (США), А. Маршалл, С. Розенфельд (Англія); Т. Роеландт, П. Хертог (Франція); С. Девінг, Н. Семенова, І. Потапова, Ю. Владіміров, В. Третьяк (Росія), так і дослідники України: М. Войнаренко, С. Соколенко, Л. Янг, Л. Федулова, Б. Вашура, Р. Кузьменко, В. Захарченко та ін. Разом з тим, треба визнати, що для української наукової думки поки не характерне включення проблем розвитку кла-

Таблиця 1. Сутнісно-зістовні підходи до визначення категорії "кластер" та "туристичний кластер"

Логіка підходу	Типове визначення (розуміння) кластеру	Дослідники
	загальнометодологічного характеру	
група взаємопов'язаних компаній на основі географічного та виробничого принципу	сконцентровані за географічним принципом групи взаємозв'язаних компаній у споріднених галузях, а також пов'язаних із їх діяльністю організацій, що конкурують між собою та виконують спільну діяльність	М. Портер [2, с. 206–207]; С. Соколенко [3, с. 59]
система формування конкурентних переваг на основі знань	інноваційна система, форма з'єднання науки з виробництвом, що забезпечує перетворення нових знань у конкурентоспроможний продукт	С. Древінг [4];
територіально споріднена група компаній	групи компаній, розташованих поруч	Е. Лоурен Янг [5, с. 45]
виробничо споріднена група компаній	групи компаній, які пов'язані певною діяльністю	Н. Семенова [6]
технологічно (логістично) споріднена цілеорієнтована група компаній	спільнота фірм, тісно пов'язаних галузей, які взаємно сприяють зростанню конкуренто-спроможності один одного	Ю. Громико [7]
спільна діяльність з метою отримання синергетичного ефекту	упорядкована сукупність стійко взаємопов'я-заних організацій та окремих осіб, яка забезпечує в спільній діяльності досягнення позитивного синергетичного ефекту	С. Розенфельд [8]
територіально-галузеве об'єднання підприємницьких структур, наукових установ та органів влади	територіально-галузеве об'єднання підприєм-ницьких структур, які співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспро-можності учасників та економічного зростання регіону	В. Войнаренко [9, с. 74]
група взаємозалеж-них компаній та взаємопов'язаних організацій та уста-нов (освіта, інфраструктура, влада)	група взаємозалежних компаній (постачальники, виробники тощо), що територіально знаходяться поруч, та пов'язаних з ними організацій (освітні заклади, органи державного управління, інфраструктурні компанії), що діють у визначеній сфері й взаємно допомагають одне одному	Л. Федулова [10, с. 115]
мережа взаємозалеж-них підприємств для узгодження бізнесу	мережею виробничих, сильно взаємозалежних підприємств (у тому числі спеціалізованих постачальників), що пов'язані один з одним у рамках ланцюжка створення доданої вартості	Т. Роеландт, П. Хертог [11]
спосіб установлення довіри між учасни-ками та зацікавленими сторонами	спосіб відновлення довіри між урядом і бізнесом, а також трансформація ізольованих фірм у підприємницьку спільноту	В. Прайс [12, с. 6]
	прикладного характеру	
як система виробничої та територіальної взаємодії туристичних підприємств	система інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг з метою створення туристичного продукту, які географічно сконцентровані в межах регіону та спільно використовують туристичні ресурси, спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці, спільну маркетингову та рекламно-інформаційну діяльність	Л. Гантажевська [13]
сукупність контрактних відносин в туризмі	синтетичне туристичне утворення, учасники якого приєднуються шляхом регламентованих відносин: укладанням договорів, підписанням правових та нормативних актів тощо	Л. Тищенко [14]
горизонтальне об'єднання туристичних підприємств на основі географічної ознаки	горизонтальне об'єднання підприємств (компаній), що показує напрями діяльності туризму як галузі та супутніх галузей, як правило, за ознакою географічної близькості	Б. Вашура [15, с. 256–258]
комбінація учасників формування туристи-чного продукту	комбінація галузей, які створюють туристичний продукт та умови для підвищення його конкурентноздатності	І. Швець [16]
партнерство у сфері туризму	стійке партнерство взаємопов'язаних підприємств, установ, організацій, окремих осіб	І. Потапова, Є. Ведищева [17, с. 60]

Джерело: складено автором.

Рис. 1. Кластер як об'єкт наукового пізнання

Джерело: розроблено автором.

стерних відносин у число пріоритетних напрямів досліджень. Перш за все, це пов'язано з тим, що зазначені форми організації підприємницької діяльності є принципово новим явищем як для сфери туризму, так і для української економіки в цілому. При цьому кластерні відносини визначаються не як самостійний об'єкт дослідження, а як складова певної проблеми (правової, фінансової тощо). Вимагають подальшої розробки науково-методичні аспекти розвитку процесів формування кластерів, розробки організаційно-економічних механізмів їх діяльності як на рівні підприємств, так і регіонів, країн у сучасних умовах, що обумовлює актуальність наукових досліджень у задекларованому напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування теоретичних засад формування та функціонування туристичних кластерів, систематизація методологічних підходів до дослідження кластера, визначення сутнісно-змістовних ознак кластера.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кластери виступають об'єктом досліджень у наукових розробках українських та зарубіжних авторів. Однак, попри існування значного доробку в цьому напрямі, слід констатувати відсутність єдиного та загальновизнаного підходу до розуміння сутності цього багатоаспектного економічного феномену взаємодії економічних суб'єктів. Так, узагальнюючи здобутки як загальнотеоретичного характеру, так прикладних надбань в сфері туризму щодо визначення кластера, можна виокремити такі фундаментальні підходи (табл. 1).

Слід зазначити, що науковці розглядають кластер у вузькому сенсі як специфічний формат просторової взаємодії суб'єктів туристичної діяльності. На нашу думку, кластер доцільно визначати як у вузькому сенсі як групу географічно локалізованих, взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих суб'єктів господарської діяльності (характерно для розвитку вітчизняних досліджень), так і у широкому розумінні — як самостійну теоретичну та методологічну сферу наукових досліджень (рис. 1).

Кластер як сфера наукових досліджень визначається необхідністю формування теоретичних поглядів на розуміння кластеризації, подальшого розвитку концептуальних положень взаємодії інтегрованих просторових господарських структур, поглиблення методології формування, розвитку та економічної оцінки результативності кластерних утворень.

Розглядаючи кластер з позиції специфічного формату господарської діяльності, можна визначити його сутнісно-змістовні характеристики та ознаки. Так, з позиції сукупності географічно локалізованих та логістично пов'язаних підприємств, кластер характеризується такими особливостями, як: підприємницька ініціатива, спільна діяльність суб'єктів в пріоритетних напрямах економіки; консолідація ресурсного потенціалу, делегування управлінських функцій координаційному центу, забезпечення синергетичного ефекту тощо. Як форма кооперації та кооперенції кластер визначається: сукупністю економічних, соціальних та інших зв'язків між учасниками; стратегічним партнерством в туристичній сфері; інтенсивним обміном інформаційними, кадровими, інноваційними, фінансовими ресурсами; конкуренцією за природні ресурси та ринки учасників. Як організаційно-економічний механізм просторового розвитку — механізмами залучення ресурсів, параметрами та характеристиками розвитку інфраструктури, поліпшенням умов життєдіяльності суб'єктів у межах окремих ту-

ристичних дестинацій, підвищенням конкурентоспроможності територій, отриманням мультиплікативного ефекту суб'єктами кластерної діяльності. Як соціально-економічний інститут кластер визначається певним складом учасників, їх структурою; наявністю інфраструктури та периферії.

З метою структуризації теоретичних надбань та більш глибокого теоретичного та методологічного обгрунтування кластерних структур пропонуємо визначити наукові підходи щодо формування кластерних структур та можливостей дослідження природи окремих аспектів їх діяльності як суб'єкта господарювання (рис. 2).

В основі методологічних основ кластерної концепції та взаємозв'язку ступеня розвитку кластерів і конкурентоспроможності регіону, лежать дослідження М. Портера щодо визначення кластера через три базові ознаки: географічна близькість, технологічна пов'язаність та наявність ділових зв'язків [2]. У подальшому відбулась активна наукова дискусія щодо визначення сутнісних ознак кластера, їх змістовного наповнення та пріоритетності характеристик у методологічному обгрунтуванні кластерної теорії. Визначення ознак кластера континуумом науковців представлено у таблиці 2.

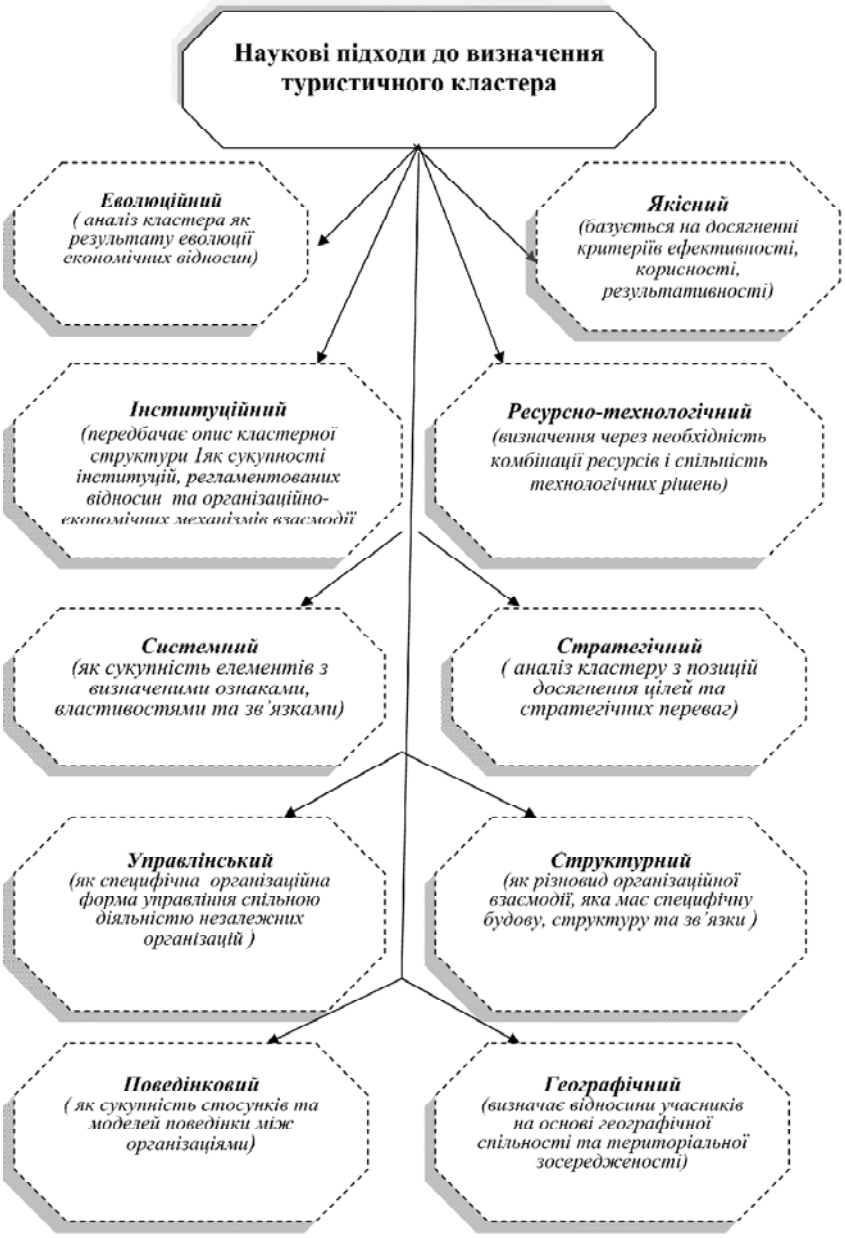

Рис. 2. Теоретико-методологічні підходи визначення сутності туристичного кластера

Джерело: розроблено автором.

З метою подальшого розвитку теорії кластерної взаємодії та поглиблення розглянутих ознак, сформульовано сенсоутворюючі (іманентні) ознаки кластерів підприємств, які, на наш погляд, є ключовими (детермінантними) та мають бути неодмінно притаманні кластерному різновиду інтеграційних процесів:

1) географічна локалізація — масштаби кластера можуть варіюватися від одного міста або регіону до країни або навіть ряду країн; географічна ознака базується на створенні спільного доступу до природних та туристичних ресурсів, використанні унікальності територій та дестинацій на користь економічного розвитку;

2) стратегічний взаємозв'язок між підприємствами — особлива форма мережевої взаємодії логістично пов'язаних підприємств, яка сприяє вирішенню стратегічних завдань кожного із учасників та досягненню їх конкурентоспроможності; при цьому між учасниками кластера розвивається конкуренція. Більш глибокий розвиток ділового співробітництва та партнерства свідчить про вищий ступінь розвитку самого кластера;

3) технологічний (логістичний) — пов'язаність підприємств різних галузей у межах кластера. Так, у туризмі, це підприємства, що пов'язані технологіями та знаннями щодо виробництва та реалізації туристичного продукту;

Таблиця 2. Сукупність ознак кластерів за та їх інтерпретація в економічних дослідженнях

Дослідники	Характерні ознаки кластерів	Важливість ознаки
А. Маршалл [1], М. Портер [2]	географічна концентрація (локалізація) учасників	іманентна
А. Маршалл [1]; М. Портер [2], С. Соколенко [3], Л. Федулова [10, с.107]	логістична та технологічна пов'язаність	іманентна
О. Похильченко [18]	наявність великого підприємства-лідера, що формує стратегію розвитку, координує спільну діяльність	бажана
К. Кетельс [19],	стійкість господарських зв'язків господарюючих суб'єктів – учасників кластера, діяльність яких зорієнтована на досягнення спільної мети	бажана
Р. Кузьменко [20]	довгострокова координація взаємодії учасників системи в рамках її виробничих програм, інноваційних процесів, основних систем управління контролю якості	бажана
А. Бранденбургер, [21], М. Портер [2]	поєднання конкуренції та кооперації; співпраця у створенні вартості з одночасною конкуренцією	іманентна
А. Павлюк [22, с.108]	сильні конкурентні позиції на ринках і високий ринковий потенціал учасників кластера	бажана
М. Портер [2], Т. Андерсон [23, с. 30–33]	оптимальний портфель учасників, склад та структура яких достатня для створення позитивних ефектів кластерної взаємодії. Кластери включають туристичні підприємства, інших суб'єктів туристичної діяльності (готелі, ресторани, торгівельні, розважальні та ін.), але також представників державних, регіональних органів влади, наукових кіл, членів фінансового ринку, обслуговуючої інфраструктури	бажана
А. Павлюк [22, с. 108]	взаємодія учасників на основі використання механізмів контракції, субконтракції, партнерства, координації, конкуренції	іманентна
К. Румянцев [24, с. 62];	квазіінтеграційний характер відносин (поєднання юридично та економічно незалежних підприємств, які самостійно не мають ринкової влади та над якими здійснюється загальний контроль за діяльністю)	іманентна
О. Похильченко [18], Д. Харт [25]	відсутність жорсткої підпорядкованості та ведення діяльності на засадах взаємовигоди	бажана
Ю. Владіміров [26, с. 84]	формування централізованої системи управління	бажана
В. Захарченко [27, с. 44], Т. Андерсон та ін. [23, с. 30–33]	спеціалізація діяльності	бажана
В. Захарченко [27, с. 44], Т. Андерсон та ін. [23, с. 30–33]	підвищена інноваційність	бажана
В. Захарченко [27, с. 44], Т. Андерсон та ін. [23, с. 30–33]	життєвий цикл кластерного утворення, еволюційний розвиток	іманентна
К. Кетельс [19]	активна взаємодія між фірмами усередині кластера	бажана
К. Кетельс [19], О. Похильченко [18]	критична маса – кількість учасників має суттєвий вплив на результати функціонування та є умовою досягнення внутрішньої динаміки та збалансованості	бажана
А. Маршалл (1925) [1]	проста система входу і виходу учасників до кластера – «відкритість»	бажана

Джерело: складено автором.

постачальники спеціалізованих факторів виробництва, сервісних послуг; фінансові інститути; виробники супутніх товарів та підприємства, що забезпечують життєдіяльність кластера (освіта, наука, енергозабезпечення, охорона навколишнього середовища, інфраструктура); державні органи влади та громадські установи;

4) спільна діяльність — виступає сукупністю внутрішніх можливостей та зовнішніх можливостей учасників, проявляється через взаємодоповненість, взаємопов'язаність, взаємоузгодженість спільних дій, ресурсів, стратегій, програм, бізнес-процесів та характеризується зміною в часі параметрів діяльності (еволюцією);

5) господарська та юридична самостійність — ініціювання, формування та функціонування кластерних утворень базується на економічних відносинах на основі правової та господарської незалежності;

6) участь публічних інституцій — стратегія реалізації кластерної програми передбачає зацікавленість та участь державних та місцевих органів влади, громадських організацій у формуванні та підтримці функціонування кластерів.

Крім того, на нашу думку, необхідно визначити бажані ознаки кластера:

— наявність великого суб'єкта-лідера (стратегічного центру), що визначає довгострокову господарську, інноваційну перспективу, будує стратегію розвитку кластера, координує спільну діяльність;

— досягнення критичної маси учасників, між якими існує активна взаємодія та стійкі зв'язки, тобто оптимальної кількості учасників-партнерів;

— створення оптимального портфеля учасників, склад та структура яких достатня для отримання позитивних ефектів кластерної взаємодії;

— довгострокова стратегічна координація спільної діяльності, розвиток у рамках реалізації виробничих програм, інноваційних процесів, упровадження систем управління якістю, використання механізмів контракції тощо;

— спеціалізований характер співпраці;

— пріоритет на формування сильних конкурентних позицій на ринках і створення високого ринкового потенціалу учасників кластера;

— взаємодія учасників на основі ринкових механізмів, самоініціативи, саморозвитку, які першочергово об'єднуються для підвищення конкурентоспроможності, а не прибутку;

— відсутність жорсткої підпорядкованості та ведення діяльності на засадах взаємовигоди;

— централізація управління, досягнення єдності цілей;

— зростаюча інноваційність діяльності кластера;

— активізація зв'язків та еволюційний розвиток відносин між учасниками кластера;

— досягнення відкритості кластера — вільного та швидкого входу-виходу учасників тощо.

Трансформуючи та розширюючи загальнометодологічні підходи до інтерпретації поняття "кластер" прикладними особливостями, можна зробити висновки про те, що туристичний кластер — це сукупність підприємств та організацій (інституційна ознака), які характеризуються наявністю певної міжорганізаційної взаємодії (структурна ознака); мають ряд специфічних ознак (іманентних та бажаних) та властивостей (системна ознака); функціонують на визначеній території (географічна ознака), використовують загальну технологічну базу, комбінують ресурси, формують компетенції (ресурсно-технологічна ознака), інтеграційно взаємодіють між собою як вертикально, так і горизонтально (функціональна ознака); спільно використовують ресурси регіону та виконують соціально-економічну та природоохоронну функцію територіального розвитку, будують систему управління та координації консолідованої діяльності (організаційно-управлінська ознака); формують ситуаційні моделі поведінки учасників у зовнішньому середовищі та відносно інших учасників (поведінкова ознака); змінюються у часі та еволюціонують згідно з тенденціями розвитку економіки та внутрішніх можливостей і потреб (еволюційна ознака); сприяють зростанню інноваційності діяльності учасників кластера, формуванню їх конкурентних переваг, досягненню цілей (стратегічна ознака), створенні синергетичного, економічного та мультиплікативного ефектів (якісна ознака). Туристичний кластер — це об'єднання на добровільних засадах зацікавлених у спільній діяльності суб'єктів туристичної діяльності: туристичних операторів, туристичних агенцій, підприємств готельного та ресторанного господарств, розважальних, торговельних, спортивно-рекреаційних, транспортних, екскурсійних організацій, сервісних та забезпечуючи підприємств, приватних підприємців у туризмі, фінансових організацій, науково-дослідних та освітніх установ, органів влади, які будують свою співпрацю на засадах стратегічного партнерства та проявляють себе як окремий суб'єкт господарювання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, кластер — це складне соціально-економічне явище, що має багатоаспектний предмет дослідження. Поняття кластера необхідно вивчати як у широкому сенсі (як сукупність теоретичних знань та методологічних підходів до дослідження інтеграційних процесів), так і у вузькому (специфічний формат просторової взаємодії суб'єктів туристичної діяльності). З метою поглиблення теоретичних засад кластерної теорії здійснено систематизацію методологічних підходів до змістовної інтерпретації кластера, визначено іманентні та бажані ознаки кластера та його специфічні характеристики. Очевидно, що розуміння сутнісно-змістовного наповнення кластерної взаємодії дозволить у подальшому розробляти дієві механізми формування зазначеного різновиду інтеграційних відносин суб'єктів господарювання у підприємницькому середовищі. Подальші дослідження в задекларованому напрямі мають бути спрямовані на поглиблення методологічних засад формування кластерної взаємодії економічних суб'єктів у туризмі.

Література:

1. Маршалл А. Принципы экономической науки / Альфред Маршалл. — 8-е изд., Т. 1. — М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. — 408 с.

2. Портер М. Конкуренция [Текст] / М. Портер. — К.: Вильямс, 2006. — 258 с.

3. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці: монографія / С.І. Соколенко. — К.: Логос, 2004. — 848 с.

4. Древінг С.Р Інституційні засади розвитку міжрегіональних інноваційних систем: роль інноваційних кластерів [Електронний ресурс] / С. Р. Древінг // Проблеми сучасної економіки. — 2008. — № 3. — Режим доступу: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2067

5. Янг Лоурен Є. Технопарки та кластери фірм / Лоурен Є. Янг. — К.: ПЕРУ, 1995. — 121 с.

6. Семенова Н.Н. Наука как фактор глобализации. [Електронний ресурс] / Н.Н. Семенова. — Режим доступу: http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/

7. Громико Ю.В. Що таке кластери і як їх створювати [Електронний ресурс] / Ю.В. Громико // Альманах "Схід". — 2007. — № 1 (42). — Режим доступу: http://www.situations.ru//app/lib.htm

8. Rosenfeld S.A. Bringing business clusters into the mainstream of economic development / Stuart A. Rosenfeld. — European Planning Studies, 1997. — Vol. 5, Issue 1. — P. 3—23.

9. Войнаренко М. Концепція "кластерів" як альтернатива командно-адміністративній системі управління / М.П. Войнаренко, Л.П. Радецька, В.Р. Філінюк // Проблеми реформування економіки України. — К.: Логос, 1999. — С. 74—75.

10. Федулова Л.І. Концептуальні засади державної регіональної промислової політики в умовах інноваційного розвитку / Л.І. Федулова // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 1 (6). — С. 112—119.

11. Roelandt T.J. A summary report of the focus group on clusters / Theo J.A. Roelandt, Pim den Hertog [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.oecd.org/dataoecd/56/47/2369025.pdf

12. Прайс Вольфганг. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці / Вольфганг Прайс // Перспективні дослідження. — 1999. — № 2. — С. 3—16.

13. Гонтаржевська Л.Г. Ринок туристичних послуг в Україні: навч. посіб. / Л.Г. Гонтаржевська. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. — 180 с.

14. Тищенко А.Н. Особенности формирования туристского кластера / А.Н. Тищенко, Н.Б. Петрова. — Харьков: ИД "ИНЖЭК", 2010. — 323 с.

15. Вашура Б.А. Розвиток сучасних тенденцій туризму на Львівщині: кластерний підхід / Б.А. Вашура, Б.Б. Уманців // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. — Львів, 2007. — Вип. 4 (66): Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи. — С. 249—259.

16. Швец И.Ю. Интеграция субъектов регионального рынка как фактор роста эффективности туризма [Электронный ресурс] / И.Ю. Швец. — Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/shvec2.htm

17. Потапова И.И. Создание туристского кластера как фактор устойчивого комплексного развития туризма в регионе / И.И.Потапова, Е.В. Видищева // Вестн. Сочинского государственного ун-та туризма и курортного дела. — 2008. — № 3-4 (5-6). — С. 52—65.

18. Похильченко О.А. Особливості взаємовідносин суб'єктів усередині кластеру / О.А. Похильченко // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Економічні науки. — 2009. — № 26. — С. 45—49.

19. Ketels Christian H.M. European Clusters / / Structural Change in Europe: Innovative City and Business Regions [Електронний ресурс]. — Germany: Hagbarth Publications, 2004. — Vol. 3. — Режим доступу: http://www.scribd.com/doc/2026077/Ketels-European-Clusters-2004

20. Кузьменко Р.В. Кластерний підхід організації виробничої взаємодії підприємств [Електронний ресурс] // Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Секція "Економіка. Менеджмент. Підприємництво". — 2008. — № 20. — С. 1—6. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Emp/2008_20/kuzmenko.pdf

21. Brandenburger A.M. Co-Opetition / Adam M. Brandenburger, Barry J. Nalebuff. — New York: Doubleday Publishing, 1996. — 304 p.

22. Павлюк А.П. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади / А.П. Павлюк // Науково-теоретичний економічний журнал "Продуктивні сили України". — 2009. — № 1 (005). — С. 105—115.

23. Andersson T. The cluster policies whitebook / Thomas Andersson, Sylvia Schwaag Serger, Jens Sorvik, Emily Wise Hansson. — IKED, 2004. — 250 p.

24. Румянцев К.Н. Новейшие проявления интеграционных процессов / К.Н. Румянцев // Альманах: Наука. Инновации. Образование. — 2008. — Вып. 7. — С. 52—72.

25. Харт Д.А. Инновационные кластеры: основные идеи [Электронный ресурс] / Д.А. Харт // Публикации Института региональных инновационных систем. — Режим доступа: http://www.innosys.spb.ru/?id=886

26. Владимиров Ю.Л. О классификациях кластеров предприятий / Ю.Л. Владимиров, В.П. Третьяк // Альманах: Наука. Инновации. Образование. — 2008. — Вып. 7. — С. 72—87.

27. Захарченко В.И. Кластерная форма территориально-производственной организации / В.И. Захарченко, В.Н. Осипов. — Ч. 1. Экономические кластеры как новая форма организации производства в регионе. — Одесса: Фаворит — Печатный дом, 2010. — 122 с.

References:

1. Marshall, A. (2008), Principy jekonomicheskoj nauki [Principles of Economics] 8th ed., vol. 1, 8nd ed, T.1, Direktmedia Pablishing, Moscow, Russia.

2. Porter, M. (2006), Konkurencija [Competition], Publishing house "Williams", Vil'jams, Kiev, Ukraine.

3. Sokolenko, S.I. (2004), Klastery v hlobal'nij ekonomitsi [Clusters in a Global Economy], Lohos, Kiev, Ukraine.

4. Drevinh, S. (2008), "Institutional framework of inter-regional innovation systems: the role of innovation clusters", Problemy suchasnoi ekonomiky, [Online], vol. 3, available at: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2067 (Accessed 24 Nov 2014).

5. Yanh, L.Ye. (1995), Tekhnoparky ta klastery firm [Technology parks and clusters of firms], PERU, Kiev, Ukraine.

6. Semenova, N.N. (2006), "Science as a factor of globalization", available at: http: http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/ (Accessed 24 Nov 2014).

7. Hromyko, Yu.V. (2007), "What clusters and how they create", Al'manakh "Skhid", [Online], vol. 1 (42), available at: http://www.situations.ru//app/lib.htm

8. Rosenfeld, S.A. (1997), "Bringing business clusters into the mainstream of economic development", European Planning Studies, vol. 5, no 1, pp. 3—23.

9. Vojnarenko, M.P. Radets'ka, L.P. and Filiniuk, V.R. (1999), Kontseptsiia "klasteriv" iak al'ternatyva komandno-administratyvnij systemi upravlinnia [The concept of "clusters" as an alternative to command-administrative system of control], Lohos, Kiev, Ukraine.

10. Fedulova, L.I. (2008), "Conceptual foundations of state regional industrial policy in terms of innovative development", Stratehichni priorytety, vol. 1, no 6, pp. 112—119.

11. Roelandt, T. J. and Hertog, P. (1998), "Summary report of the focus group on clusters", available at: http://www.oecd.org/dataoecd/56/47/2369025.pdf (Accessed 24 Nov 2014).

12. Wolfgang, P. (1999), "Human behavior: a factor in Applied Economics", Perspektyvni doslidzhennia, vol. 2, pp. 3—16.

13. Hontarzhevs'ka, L.H. (2008), Rynok turystychnykh posluh v Ukraini, [Hontarzhevska Tourism market in Ukraine], Skhidnyj vydavnychyj dim, Donetsk, Ukraine.

14. Tishhenko, A.N. and Petrova, N.B. (2010), Osobennosti formirovanija turistskogo klastera, [Features of formation of tourist cluster], Publishing House "Injection", Kharkov, Ukraine.

15. Vashura, B.A. and Umantsiv, B.B. (2007), "Current trends of tourism development in Lviv: cluster approach", Socio-economic research in transition, Mizhrehional'ne spivrobitnytstvo: stan ta perspektyvy, vol. 4, no 66, pp. 249—259.

16. Shvec, I.Ju. (2007), "Integration of subjects of the regional market as a growth factor efficiency of tourism" Uchynye zapiski TNU [Online], vol. 20 (59), no 1, available at: http://tourlib.net/statti_tourism/shvec2.htm (Accessed 24 Nov 2014).

17. Potapova, I.I. and Vidishheva, E.V. (2008), "Creating a tourist cluster as a factor of sustainable integrated development of tourism in the region", Vestn. Sochinskogo gosudarstvennogo un-ta turizma i kurortnogo dela, vol. 3—4, pp. 52—65.

18. Pokhyl'chenko, O.A. (2009), "Features of the relationship of subjects within the cluster", Naukovyj visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrainky, vol. 26, pp. 45—49.

19. Ketels, Christian H.M. (2004), "European Clusters", Structural Change in Europe: Innovative City and Business Regions [Online], vol. 3, available at: http://www.scribd.com/doc/2026077/Ketels-European-Clusters-2004

20. Kuz'menko, R.V. (2008), "Cluster approach of industrial enterprises interaction", Collected Works of East Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu im. V. Dalia [Online], available at: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Emp/2008_20/kuzmenko.pdf (Accessed 24 Nov 2014).

21. Brandenburger, A.M. and Nalebuff, B.J. (1996), Co-Opetition, Doubleday Publishing, New York, USA.

22. Pavliuk, A.P. (2009), "Clusters of regional economy: theoretical and methodological principles", Scientific theoretical economic magazine "Produktyvni syly Ukrainy", vol. 1 (005), pp. 105—115.

23. Andersson, T. Schwaag, S. Sorvik, J. and Hansson, E. (2004), The cluster policies whitebook, International Organisation for Knowledge Economy and Enterprise Development (IKED), Malmo, Sweden.

24. Rumjancev, K.N. (2008), "latest manifestation of the integration process", Almanac "Nauka. Innovacii. Obrazovanie", vol. 7, pp. 52—72.

25. Hart, D.A. "Innovation clusters: basic ideas", Publications of the Institute of Regional Innovation Systems, [Online], available at: http://www.innosys.spb.ru/?id=886 (Accessed 24 Nov 2014).

26. Vladimirov, Ju.L. and Tret'jak, V.P. (2008), "On the classification of enterprises cluster", Almanac "Nauka. Innovacii. Obrazovanie", vol. 7, pp. 72—87.

27. Zaharchenko, V.I. and Osipov, V.N. (2010), Klasternaja forma territorial'no-proizvodstvennoj organizacii [Cluster form of territorial organization of production], vol. 1, Economic clusters as a new form of organization of production in the region, Favorit — Pechatnyj dom, Odessa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2015 р.

УДК 332.2

Б. Б. Заячківська,
аспірантка кафедри земельного кадастру,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЗАКАРСТОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

B. Zayachkivska,
graduate student of Department of Land Cadastre,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

THE FORMATION OF RESTRICTIONS OF LAND USE OF KARST AREAS

Сертифіковані інженери-геодезисти та інженери-землевпорядники несуть персональну відповідальність за геодезичні і землевпорядні роботи, які виконують. Результатом їх роботи є проекти землеустрою та технічні документації із землеустрою. Невід'ємною складовою документації із землеустрою стали матеріали встановлення наявних обмежень використання земельних ділянок. Для території Придністровського Покуття характерні такі геоморфологічні особливості, як карстові форми рельєфу, що негативно впливають на якість земель та спричинюють обмеження їх використання. Водночас нераціональна господарська діяльність може стимулювати карстоутворення. Тому місцевим органам земельних ресурсів, містобудування та архітектури спільно з геологічними службами потрібно розробити детальні плани територій чи плани зонування земель закарстованих територій та рекомендації для землекористувачів.

Certified engineers — geodesists and engineers — land managers are personally responsible for geodesies and land management's works, what they done. The result of their work are projects of land management and technical documentation of land management. Materials of installation of limitations of use of land lots became an integral part of documentation of land management. For the Prydnistrovske Pokuttya are characteristic such geomorphological features, as karst landforms, what have affect on the quality of the land and cause limitation of their use. Simultaneously, the irrational economic activity can stimulate karst formation. Therefore, local departments of land resources, of planning and architecture together with geological services need to develop detailed plans or plans of zoning of karst areas and recommendations for land use.

Ключові слова: карст, карстова воронка, якість земель, обмеження у використанні земельної ділянки, проект землеустрою, технічна документація, охоронна зона, кадастровий план, національна кадастрова система.

Key words: karst, karst funnel, quality of land, restrictions of land use, project of land use, technical documentation, safety zone, cadastral plan, national cadastral system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З початку 2013 року прийнято багато нормативно-правових актів щодо покращення здійснення землеустрою, запрацювала Національна кадастрова система, в якій понад 2 тис. державних кадастрових реєстраторів по всій Україні здійснюють реєстр земельних ділянок. Землевпорядні та геодезичні роботи виконують сертифіковані інженери-геодезисти та інженери-землевпорядники, які несуть персональну відповідальність за представлену ними інформацію в проектній документації.

Проте є низка проблем, які потрібно вирішити на шляху побудови та розвитку інфраструктури геопросторових даних в Україні. Завдяки природним, грунтовим, геоморфологічним особливостям земельних ділянок неможливий шаблонний підхід у їх дослідженні. Та-

Передплатний індекс 21847

кий екзогенно-геологічний процес як карст може значно вплинути на якість запроектованої земельної ділянки, тому перед науковцями ставиться завдання дослідження процесу карстоутворення, умов, закономірностей з метою розробки засобів щодо запобігання негативного його впливу на навколишнє природне середовище.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування інституту обмежень при використанні земель висвітлено у працях таких провідних вчених, як Д.І. Бабміндри, Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, О.П. Канаша, М.І. Лавейкіна, Г.К. Лоїка, Л.Я. Новаковського, О.Я. Сохнича, А.М. Третяка, С.О. Осипчука, А.Г. Мартина, А.Д. Юрченка, В.П. Янчука та інших. Додаткової уваги при формуванні обмежень у використанні земельних ділянок заслуговує екзогенно-геологічний процес — карст.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи геоморфологічні особливості Придністровського Покуття потрібно виявити основні проблеми формування обмежень у використанні земель закарстованих територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зараз постає нагальне питання розроблення чи оновлення Генеральних планів населених пунктів України та планів зонування або детальних планів територій [5]. В даний час в Івано-Франківській області, як і в багатьох інших, не розроблено плани зонування, які вкрай необхідні, бо в південно-східній частині області, в межах історико-етнографічної території під назвою Придністровське Покуття, поширені карстові форми рельєфу.

Відповідно до статті 50 Закону України "Про землеустрій" проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки (у разі формування земельної ділянки) повинен містити відомості щодо встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості). До них належать: матеріали геодезичних вишукувань та землевпорядного проектування, відомості про обчислення площі земельної ділянки, матеріали перенесення меж земельної ділянки в натуру (на місцевість), акт приймання-передачі межових знаків на зберігання, акт перенесення в натуру (на місцевість) меж охоронних зон, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон і зон особливого режиму використання земель за їх наявності, перелік обмежень у використанні земельної ділянки та графічні матеріали, основним з яких є кадастровий план земельної ділянки [2].

Відомості про обмеження у використанні земель зазначаються у проектах землеустрою щодо відведення земельних ділянок, технічній документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) та відображаються на кадастрових планах. Обмеження у використанні земельної ділянки реєструють в Державному земельному кадастрі разом з реєстрацією земельної ділянки і є чинними з моменту державної реєстрації.

Відомості про земельну ділянку формуються згідно з вимогами статті 15 Закону України "Про Державний земельний кадастр" [3] і вносяться в Національну кадастрову систему за допомогою обмінного файлу xml. Ця інформація дублюється на кадастровому плані у паперовій формі за підписом та особистою печаткою сертифікованого інженера-землевпорядника, який відповідає за якість робіт із землеустрою.

При розробці проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки код цільового призначення приймається відповідно до класифікатора видів цільового призначення земель (КВЦПЗ). Угіддя кодуються відповідно до класифікатора угідь. Однак найбільші труднощі виникають при виборі кодів обмежень у використанні земельної ділянки.

Наявність чи відсутність обмежень визначають якість земельної ділянки. Зони обмеження встановлюються для наземних та підземних комунікацій, земель транспорту, промислових об'єктів, особливо цінних природних об'єктів, об'єктів культурної спадщини, гідрометеорологічних станцій, джерел водопостачання, об'єктів оздоровчого призначення, джерел шкідливого впливу на оточуюче середовище та інших і є великим обсягом інформації. В межах населеного пункту одна невелика ділянка може частково чи повністю розташовуватися в межах навіть десяти різноманітних зон обмежень, які між собою перетинаються чи накладаються. Встановлені обмеження кодуються відповідно до класифікатора обмежень та обгрунтовуються відповідним нормативно-правовим актом у переліку обмежень за підписом сертифікова-

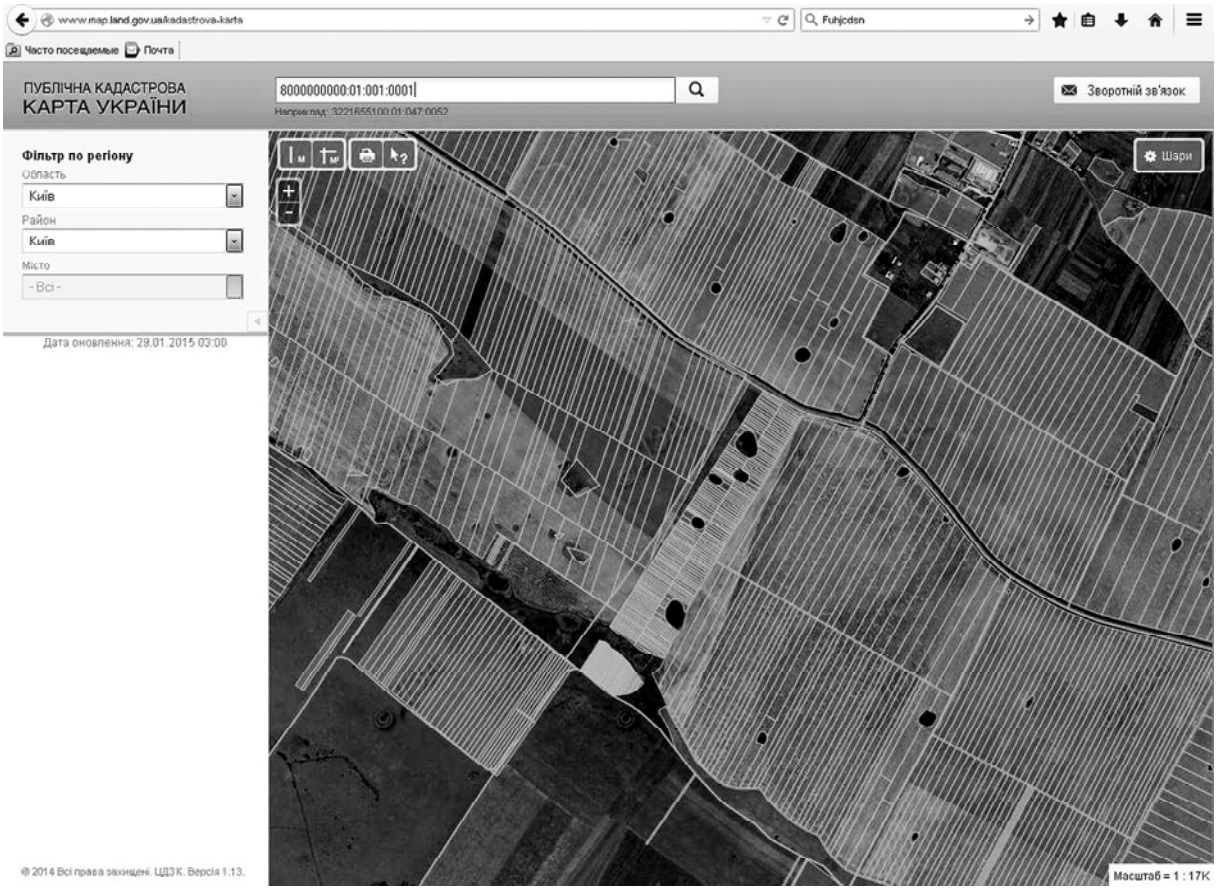

Рис. 1. Закарстований масив у межах Придністровського Покуття

Зображення на Публічній кадастровій карті [4].

ного інженера-землевпорядника. Однак відсутність єдиної нормативної бази і вимог щодо дотримання екологобезпечних умов господарського використання земель в межах конкретних зон обмежень дуже ускладнює його роботу при розробці документації із землеустрою.

Карстова воронка чи впадина є об'єктом, навколо якого необхідно встановлювати охоронну зону з метою охорони і захисту її від негативних впливів, що може посилити процеси карстування і в результаті спричинити негативний вплив на людей та довкілля, суміжні землі та інші природні об'єкти.

На території Придністровського Покуття відповідно до досліджень Львівської геологорозвідувальної експедиції виділяються три зони поширення карсту: потенційного розвитку карсту і пов'язаних з ним надзвичайних ситуацій (НС); ризику розвитку карсту і пов'язаних з ним НС; знайного ризику розвитку карсту і пов'язаних з ним НС.

Який обрати код обмеження у використанні земельної ділянки, яка знаходиться в межах зони значного розвитку карсту і пов'язаних з ним надзвичайних ситуацій? Карст і супроводжуючі його процеси негативно впливають на будівлі і споруди. Відповідно код обмеження 06.01 — зона особливого режиму забудови. Але раптова активізація карсту може спричинити надзвичайну ситуацію. Відповідно код обмеження 06.03 — зона надзвичайної екологічної ситуації. Закарстований масив не може забезпечувати повноцінне його використання. Відповідно Земельного кодексу України, статті 111, ч. 2 передбачено встановлення таких обмежень: заборона на провадження окремих видів діяльності, заборона на зміну цільового призначення земельної ділянки, ландшафту (невід'ємною чатиною останнього є карст) та умова додержання природоохоронних вимог або виконання визначених робіт [1]. Умови додержання природоохоронних вимог чи виконання визначених робіт повинні бути чітко прописані так як це, по суті, є змістом обмеження, що передбачено ст. 14 Закону України "Про Державний земельний кадастр".

Під час виконання вимог Земельної реформи та масового розпаювання земель карстові

воронки враховувалися як непродуктивні поля (неугіддя), вилучалися з геометрії ділянки та залишалися як землі не надані у власність чи користування на балансі місцевої ради (рис. 1). Однак це відбувалося без методики щодо нормативів вимірів геометрії самого карстового об'єкту.

Карстові воронки округлої форми і при геодезичних вимірах потребують встановлення великої кількості кутів повороту, що в свою чергу збільшує вартість геодезичних робіт. Поряд з цим необхідне наукове обгрунтування відступів від берегів карстового об'єкту під час геодезичного знімання.

Тепер немає правил щодо бережного ставлення до таких природних явищ, наприклад, заборони щодо викиду сміття в карстові воронки. Місцеві мешканці не володіють інформацією, яку небезпеку представляє собою карст. Тому необхідно матеріали встановлення меж зон обмежень, з якими розробники документації із землеустрою в обов'язковому порядку ознайомлюють землекористувачів, доповнити переліком заборон та рекомендацій щодо господарської діяльності.

Спостереження і дослідження карсту — це велика трудомістка робота, якою повинна займатися відповідна геологічна служба. Моніторинг карстових процесів необхідний для виявлення загальних і локальних осідань земної поверхні, що пов'язане з деформацією товщі гірських порід, оцінки і прогнозу розвитку карсту та розроблення протикарстових заходів.

ВИСНОВКИ

У складних геоморфологічних умовах Придністровського Покуття врахування вимог чинного законодавства вимагає вирішення певних інженерно-геодезичних задач: 1) вивчення геологічних, гідрологічних і геоморфологічних умов розвитку карсту; 2) вивчення поширення, характеру та інтенсивності прояву карсту, історію і закономірності його розвитку; 3) районування території за умовами розвитку карсту, характеру і ступеню закарстованості; 4) оцінка стійкості території відносно карстових провалів чи осідань; 5) дослідження особливостей фізико-механічних властивостей грунтів і гідрогеологічних умов, пов'язані з карстом; 6) оцінка розвитку карсту під впливом природних і техногенних факторів; 7) розроблення методики здійснення геодезичних вимірів карстового об'єкту; 8) розроблення проектів землеустрою щодо організації і встановлення меж охоронних зон карстових об'єктів; 9) рекомендації інженерно-геологічного характеру з раціонального використання території і протикарстових заходів.

У карстових районах потрібно строго дотримуватися вимог з охорони навколишнього природного середовища, передбачати заходи, які можуть призвести до небезпечної активності карсту, пов'язаних з ним суфозійних процесів, провалів і осідань в товщі грунтів та на земній поверхні.

Література:

1. Земельний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2002. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

2. Закон України "Про землеустрій" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2003. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15

3. Закон України "Про Державний земельний кадастр" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2003. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3613-17

4. Публічна кадастрова карта [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу: www.map.land.gov.ua/kadastrova-karta

5. Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2011. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3038-17

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Land Code of Ukraine, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (Accessed 20 January 2015).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Land Management", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15 (Accessed 20 January 2015).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On State Land Cadastre", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3613-17 (Accessed 20 January 2015).

4. Public cadastral map (2015), available at: www.map.land.gov.ua/kadastrova-karta (Accessed 20 January 2015).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On regulation of city constructing activity", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3038-17 (Accessed 20 January 2015).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2015 р.

УДК 519.5:681:513

О. В. Ставицький,
асистент кафедри фандрайзингу та логістики,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ ЩОДО ВИБОРУ СТРАТЕГІЧНОГО НАПРЯМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

O. Stavytskyi,
asistant, Department of Fundraising and Logistics, National University of Food Technologies, Kyiv

METHODOLOGY MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN SELECTING STRATEGIC AREAS OF DEVELOPMENT COMPANIES

У статті розглянуто методи прийняття управлінських рішень, результати яких можливо використовувати в процесі стратегічного управління підприємствами різних галузей. Розглянуто методики прийняття рішень, проведено порівняння в ефективності використаного інструментарію. Запропоновано новий підхід щодо вибору стратегічного напряму розвитку підприємства.

The article describes the methods of decision-making, the results of which can be used in the strategic management of enterprises in various industries. The techniques of decision making, the comparison of the effectiveness of tools used. A new approach for choosing the strategic direction of the company.

Ключові слова: стратегічне управління, матриця, ієрархічна структура, стратегічний напрям, стратегія, управлінське рішення.
Key words: strategic management, matrix, hierarchical structure, strategic direction, strategy, management decision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день ефективність діяльності підприємств, визначається не так зовнішніми факторами і станом зовнішнього середовища, як вмінням ефективно організувати керуючі процеси всередині самого підприємства. При цьому основними джерелами проблем підприємств являються недостатня формалізованість цілей і прийняття необгрунтованих рішень, недостатньо продумане планування господарської діяльності, неефективне управління фінансами, а також низька ефективність прийняття рішень, особливості систем управління підприємствами на сучасному етапі, які пов'язані з потребами організації не тільки оперативного управління, а й стратегічного. Підвищення ефективності стратегічного управління підприємствами в умовах жорсткої конкуренції середовища, змушують ретельно планувати перспективу на роки вперед і формувати науково обгрунтовані стратегії розвитку, є актуальною і важко реалізованою проблемою.

У силу складності проблем стратегічного управління підприємствами необхідно забезпечити підтримку прийняття рішень. Завдання підтримки прийняття рішень у процесі стратегічного управління і планування діяльності підприємства являється однією з найскладніших і неоднозначних, що обумовлено швидкоплинністю економічних процесів, нестабільним станом сучасної економіки, внаслідок чого прийняття рішень містить фактор невизначеності. В даному дослідженні пропонується підхід до розробки системи підтримки прийняття рішень, заснований на онтології задач, моделей і методів стратегічного управління. Під моделлю прийнято розуміти деяке формалізоване відображення фінансово-економічних явищ, процесів описаних за допомогою економічно-математичної термінології [1]. В економічному середовищі, набуло поширення поняття моделі як засобу для розробки, вибору та впровадження стратегії.

Передплатний індекс 21847

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми стратегічного управління досліджуються в роботах М. Потера, А.А. Томсона і А.Дж. Стрікленд, І. Ансоффа, Д.П. Нортона і Р.С. Каплана, Н.-Г. Ольве, Ж. Роя, М. Веттера, С. Штерна, В.С. Єфремова, О.С. Віханського, В.А. Віттіха, А.П. Панкрухіна та ін.

Проблеми підтримки прийняття рішень, аспекти інженерії знань, проектування інформаційних систем розглядалися в дослідженнях таких вчених, як В.М. Козлов, С.В. Смирнов, Г.С. Поспєлов, Д.А. Поспєлов, В.І. Вагін, Е.В. Попов, Е.А. Трахтенгерц, Т.А. Гаврилова, В.Ф. Хорошевський, Ю.В. Тельнов, Б.Г. Ільясов, В.В. Миронов, Н.І. Юсупова, Л.А. Исмагилова, В.Є. Гвоздьов, Н.Р. Зіннуров та ін. А також у працях зарубіжних вчених Л. Заде, П. Джексона, П.П. Грумпоса та ін.

Разом з тим питання розробки предметно-орієнтованої системи підтримки прийняття рішень при стратегічному управлінні підприємством з використанням методів інженерії знань залишається недостатньо дослідженим, що обумовлює актуальність обраного напрямку досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обгрунтування дослідження існуючих методів, які дозволяють приймати управлінські рішення, та їх порівняння між собою. А також розробка та впровадження більш прогресивного методу для прийняття рішень на основі поєднання двох інструментів: платіжної матриці та методу аналізу ієрархій. Необхідність вирішення цих питань зумовили вибір теми й актуальність досліджень в даній статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В центрі процесу стратегічного управління розвитком підприємства лежить комплекс управлінських рішень, які є результатом творчого процесу щодо пошуку напрямів і способів розв'язання виробничо-господарської ситуації, містять в собі економічну, правову, організаційну, соціальну та психологічну складові та приводить до відповідних наслідків. Економічна складова передбачає розробку управлінського рішення відповідно до загальної мети діяльності з урахуванням оптимального використання стратегічних ресурсів. Кожне рішення має відповідати нормам і правилам правового поля діяльності підприємства, що відображає його правовий аспект. Управлінське рішення завжди стосується визначення питань організації певної діяльності та взаємодії окремих груп суб'єктів. Соціальна складова випливає з того, що управлінське рішення потребує узгодження та впорядкування зв'язків і інтересів учасників виробничо-економічних відносин. Психологічний аспект управлінського рішення проявляється в необхідності врахування психологічних особливостей їх виконавців та спрямування на уникнення чи подолання можливого опору впроваджуваним змінам.

Таблиця 1. "Матриця рішень" для прийняття рішення в умовах ризику чи невизначеності

Варіанти альтернатив прийняття рішень	Варіанти ситуацій розвитку подій			
	C_1	C_2	…	C_n
A_1	a_{11}	a_{12}	…	a_{1n}
A_2	a_{21}	a_{22}	…	a_{2n}
…	…	…	…	…
A_n	a_{n1}	a_{n2}	…	a_{nn}

Таблиця 2. Платіжна матриця збільшення продажу, %

Варіанти рішень	Варіанти рішень станів середовища		
	S_1	S_2	S_3
A_1	3	8	4
A_2	1,5	4	3,5
A_3	5	7	3

Таблиця 3. Платіжна матриця збільшення продажу

Варіанти рішень (оперативні стратегії)	Варіанти рішень станів середовища		
	S_1	S_2	S_3
A_1	3	8	4
A_2	1,5	4	3,5
A_3	5	7	3
Ймовірність стану середовища	0,25	0,55	0,20

Важливою особливістю в процесах прийняття управлінських рішень полягає в тому, що необхідно враховувати вплив невизначених факторів та розглядати велику кількість альтернатив, запропонованих для вибору однієї необхідної. Велике прикладне та актуальне значення має розробка альтернатив прийняття рішень в умовах невизначеності. В методології прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності передбачається використання матричного інструментарію, а саме використання "матриці рішень" (табл. 1), для дослідження та визначення ризикових рішень.

Наведена вище матриця рішень показує один з можливих її варіантів, який називають "матриця виграшів", тому що за допомогою наведеної матриці можна розглядати показник

Таблиця 4. Вибір оптимального рішення за критерієм Байєса

Варіанти рішень (оперативні стратегії)	Варіанти рішень станів середовища			$V(A_i, S_j) \times P_j$	$\max_i \{V(A_i, S_j) \times P_j\}$
	S_1	S_2	S_3		
A_1	3	8	4	3 × 0,25 + 8 × 0,55 + 4 × 0,2 = 5,95	A_1
A_2	1,5	4	3,5	1,5 × 0,25 + 4 × 0,55 + 3,5 × 0,2 = 3,27	
A_3	5	7	3	5 × 0,25 + 7 × 0,55 + 3 × 0,2 = 5,7	

Таблиця 5. Матриця ризиків

Варіанти A_i / B_j	B_1	B_2	B_3
A_1	2	0	0
A_2	3,5	4	0,5
A_3	0	1	1

ефективності. Можливі й інші варіанти реалізації матриці такого типу, наприклад "матриця ризиків", в наведеній матриці використовують показник фінансових втрат, які співвідносять з певним набором альтернатив для прийняття управлінських рішень та можливих варіантів розвитку подій.

На основі вищезазначеної матриці обирають найкраще альтернативне рішення за обраним критерієм. Методика проведених розрахунків може бути застосована як для умов невизначеності так і для умов ризику.

Проведемо дослідження застосування різних критеріїв прийняття управлінських рішень на прикладі підприємства ПАТ "Черкаський хлібокомбінат". Підприємству потрібно визначити, яку стратегію з випуску продукції необхідно застосувати, щоб отримати найбільший прибуток і підняти рівень продаж на 8% на майбутній рік. Вирішення цього завдання буде залежати від економічної ситуації на ринку, а саме: від необхідної кількості споживачів. Нам наперед невідома точна кількість споживачів, розглянемо її з трьох варіантів: S_1, S_2 і S_3. Також на підприємстві можливі три варіанти випуску готової продукції: A_1, A_2, A_3. Для кожної пари, яка залежить від стану середовища — S_j та варіанту рішення — A_i буде відповідає значення функції оцінки — $V(A_i, S_j)$, що і буде характеризувати результат дій (табл. 2).

Для знаходження оптимальної альтернативи з випуску продукції для досягнення максимізації прибутку використовуючи критерій Байєса за умов відповідності стану (табл. 3).

Знаходження оптимальної альтернативи випуску продукції з точки зору максимізації прибутків. Розрахунки представлено в (табл. 4).

Оптимальним буде альтернативне рішення A_1.

Критерій Лапласа заснований на припущенні, що кожен варіант розвитку ситуації (стану "середовища") равновірогідний. Тому, для прийняття рішення, необхідно розрахувати функцію корисності F_i. Вибирається та альтернатива, для якої функція корисності максимальна. Для нашої задачі функції корисності максимальні для альтернативи A_1 та A_3, отже, раціональніше всього прийняти одну з них.

Критерій Вальда грунтується на принципі максимального песимізму, тобто на припущенні, що швидше за все відбудеться найбільш найгірший варіант розвитку ситуації і ризик найгіршого варіанту потрібно звести до мінімуму. Бачимо, що найкращими з найгірших показників є альтернативи A_1 та A_3.

Критерій максимального оптимізму найбільш простий критерій, що грунтується на ідеї, що керівник, маючи можливість в деякій мірі керувати ситуацією, розраховує, що станеться такий розвиток ситуації, яке для нього є найбільш вигідним, тому обираємо альтернативу A_1.

Критерій Севіджа заснований на принципі мінімізації втрат, пов'язаних з тим, що керуючий прийняв не оптимальне рішення. Для вирішення завдання складається матриця втрат, яка називається матрицею ризиків r_{ij}, яка виходить

Таблиця 6. Узагальнена таблиця критеріїв

№	Критерій	Варіанти альтернатив прийняття рішень
1	Критерій Байєса	A_1
2	Критерій Лапласа	A_1 та A_3
3	Критерій Вальда	A_1 та A_3
4	Критерій максимального оптимізму	A_1
5	Критерій Севіджа	A_3
6	Критерій Гурвіца	A_1

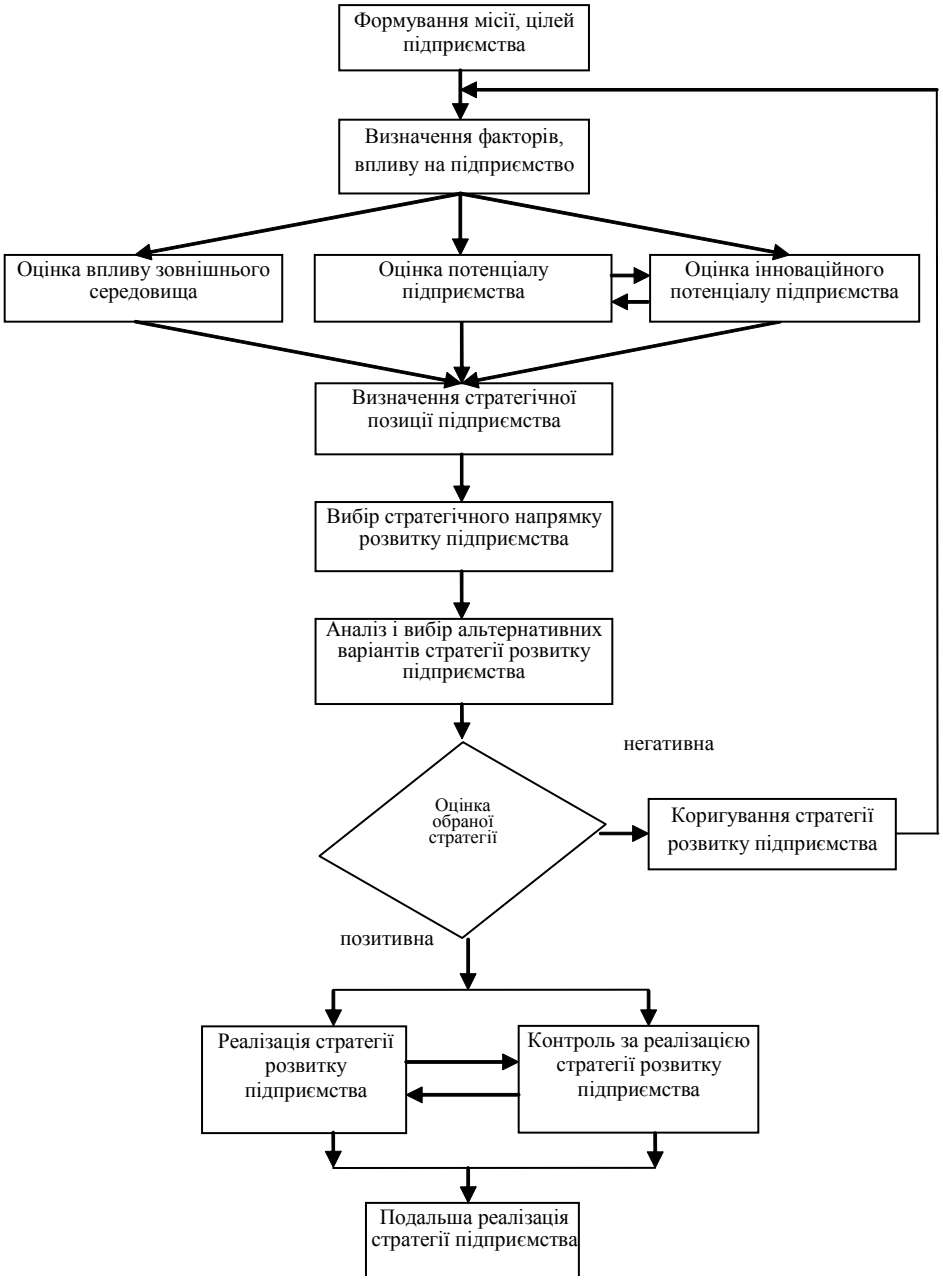

Рис. 1. Послідовність та взаємодія етапів прийняття управлінського рішення щодо стратегічного напряму розвитку підприємства

Розроблено автором.

з матриці виграшів a_{ij} шляхом вирахування з максимального елемента кожного стовпчика всіх інших елементів. У розглянутому прикладі ця матриця представлена в (табл. 5).

Приймаємо альтернативу A_3.

Критерій Гурвіца самий універсальний критерій, який дозволяє керувати ступенем "оптимізму — песимізму". Для реалізації критерію визначаються найкращі і найгірші значення кожної альтернативи. Вибирається та альтернатива, для якої функція корисності максимальна. У відповідності з розрахунками слід вибрати альтернативу A_1. Якщо ж, наприклад, керівник не дуже впевнений у позитивному результаті, в цьому випадку слід прийняти A_1, для якого функція корисності максимальна.

У разі, якщо показник привабливості за критерієм aij мінімізуються (чим менше, тим краще, наприклад, витрати, ризик та ін.), то критерії прийняття оптимального рішення дещо змінюються. Розглянемо ці відмінності: Критерій Лапласа визначає оптимальне рішення по мінімальній функції корисності. Застосовуючи критерій Вальда, необхідно обчислювати максимальний показник кожної альтернативи (рядки) aij приймати альтернативу, де цей по-

Таблиця 7. Шкала парних порівнянь Т. Сааті

Відносна важливість (бали)	Визначення	Пояснення
1	однакова важливість	обидва елементи вносять однаковий вклад
3	один елемент трохи важливіший за другий	досвід дозволяє поставити один елемент трохи вище за другий
5	суттєва перевага	досвід дозволяє встановити безумовну перевагу одного над другим
7	значна перевага	один елемент настільки важливіший за другий, що є практично значимим
9	абсолютна перевага одного над другим	очевидність переваги підтверджується більшістю
2, 4, 6, 8	проміжні оцінки між сусідніми твердженнями	компромісне рішення
обернені величини чисел, наведених вище	якщо при порівнянні одного елемента з другим, отримане одне з вищевказаних чисел (1–9), то при порівнянні другого з першим, матимемо обернену величину	

казник мінімальний. Критерій максимального оптимізму дозволяє визначити оптимальне рішення, відповідне до мінімального елемента матриці виграшів (яку в разі мінімізації часто називають матрицею втрат). Матриця ризиків в критерії Севіджа виходить у результаті вирахування кожного елемента матриці втрат аij мінімального елемента кожного стовпця. Для реалізації критерію Гурвіца обчислюються максимальні і мінімальні показники для кожної альтернативи та функції корисності, вибирається альтернатива з найменшою функцією корисності. Зведемо результати досліджень у порівняльну таблицю (табл. 6).

Проаналізувавши вищенаведені методи та рекомендації, алгоритм процесу прийняття управлінських рішень стосовно вибору необхідної стратегії, а також прийняття подальшого стратегічного напряму розвитку підприємства можливо представити наступним графічним зображенням на (рис. 1).

З проведених досліджень можна стверджувати, що процес стратегічного управління розвитком підприємства складається з прийняття цілого набору управлінських рішень, які допомагають детально описати необхідні заходи, які повинні будуть запроваджені в рамках загального напряму розвитку підприємства.

З метою побудування адекватної стратегії розвитку необхідно визначити її складові з урахування специфіки впроваджуваного способу розвитку. Для аналізу обрано підприємство ПАТ "Черкаський хлібокомбінат", яке має на меті дотримуватися стратегії концентрованого зростання.

Стратегічний вибір має грунтуватися на аналізі можливих альтернатив дій, що відповідають певним критеріям. Метод аналізу ієрархій дозволяє зробити такий вибір в умовах багатокритеріальності.

Метод аналізу ієрархій, запропонований Т. Сааті [4—6], в теперішній час є одним із найбільш використовуваних методів вирішення задач багатокритеріального вибору. Однак класична реалізація даного методу має декілька недоліків та обмежень, а саме:

Рівень розвитку інноваційного потенціалу (ІП)			
Високий	S_{31}	S_{32}	S_{33}
Середній	S_{21}	S_{22}	S_{23}
Низький	S_{12}	S_{12}	S_{13}
	Низький	Середній	Високий

Вплив зовнішнього середовища (ВЗС)

Рис. 2. Матриця вибору стратегічного напряму розвитку підприємства

Розроблено автором.

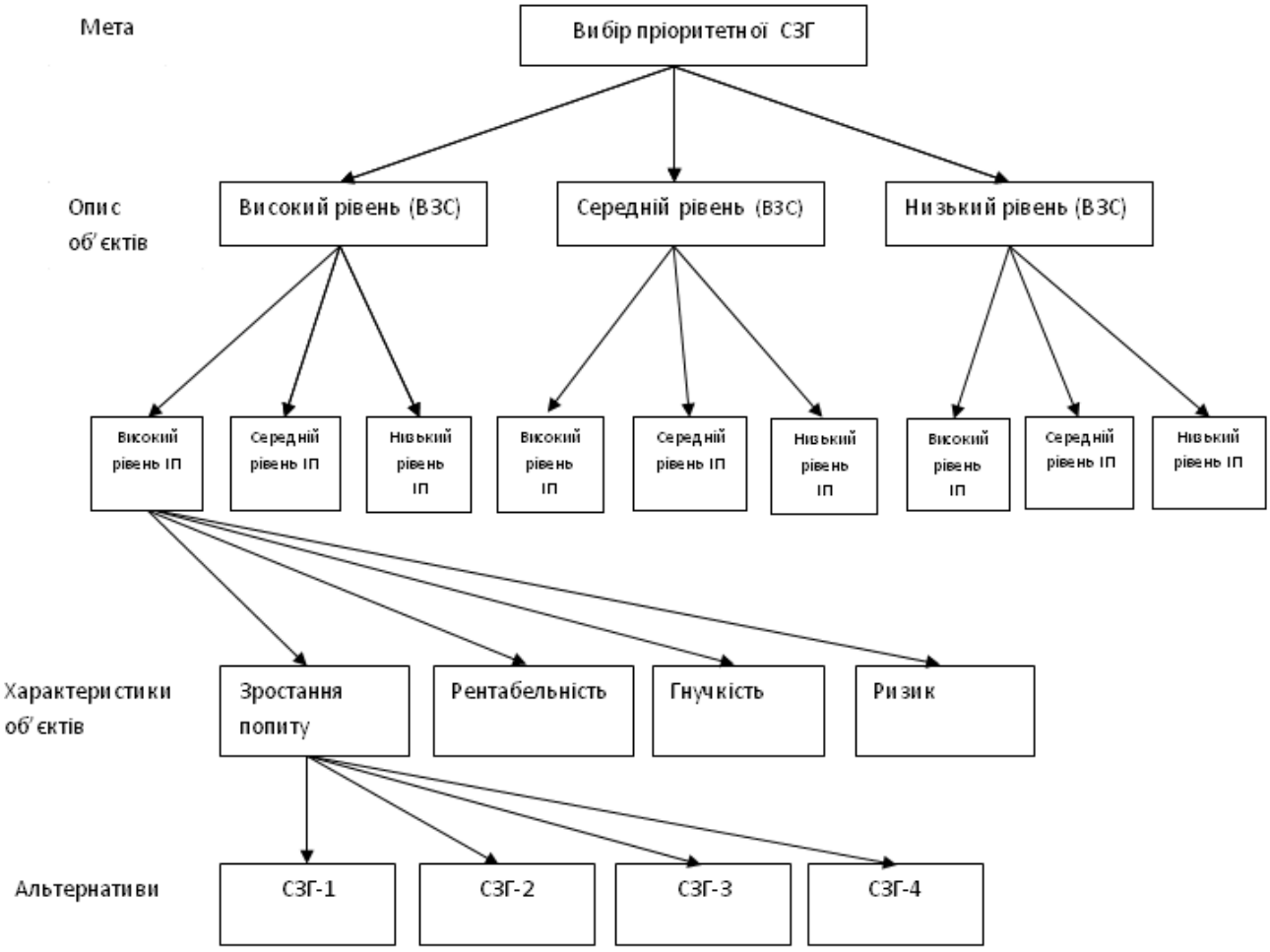

Рис. 3. Ієрархічна структура задачі про пріоритетність для підприємства тієї чи іншої СЗГ

Розроблено автором.

а) велика кількість експертної інформації, яка представляє собою множину оцінок переваг, отриманих в результаті попарних порівнянь альтернатив та критеріїв;

б) обмеження на кількість альтернатив, які одночасно порівнюються — не рекомендується більше 9;

в) матриці попарних порівнянь, з якими працює МАІ повинні бути повністю узгодженими, однак, найчастіше отримані матриці попарних порівнянь є не повністю узгодженими в силу впливу на експерта різних факторів та властивостей оцінюваних альтернатив.

У [2; 3] запропоновані та обгрунтовані моделі оптимізації для знаходження ваг об'єктів по емпіричним матрицям попарних порівнянь, які дозволяють знаходити ваги об'єктів по неповністю узгодженим матрицям попарних порівнянь.

Для опису оцінок Т. Сааті вводить шкалу парних порівнянь (табл. 7).

За цією шкалою так звана відсутність конкретних одиниць виміру не так важлива. Основна перевага даного методу в його безрозмірності, тобто можна оперувати великою кількістю даних.

Таким чином, перший крок за методом аналізу ієрархій зводиться до декомпозиції та представленні задачі в ієрархічній формі.

Мета стратегічного управління підприємством — це визначення напряму економічної діяльності підприємства. Автором запропоновано використати матрицю для вибору стратегічного напрямку розвитку підприємства (рис. 2), використовуючи показники ступеня впливу зовнішнього середовища (ВЗС), та інноваційного потенціалу підприємства (ІП).

Автором запропонована ієрархічна структура для системи прийняття рішення про пріоритетність вибору СЗГ для підприємства на основі матриці вибору стратегічного напряму розвитку підприємства наведеної вище (рис. 3).

Другим етапом роботи за методом аналізу ієрархій це побудова матриць парних порівнянь для кожного з нижніх рівнів.

Методика прийняття рішення — заснована на об'єктивних законах управління та організації праці, сукупності способів і методів ро-

зумової діяльності при розробці, прийнятті та реалізації управлінського рішення. Розробляючи методику, слід враховувати її відповідність законам мислення, теорії пізнання, логіці, законам конкуренції та принципів управління. Вона повинна бути універсальна, гнучка, проста і зрозуміла. Згідно з цими вимогами методика передбачає відповідну технологію прийняття рішення керівником організації.

Розглянуті у статті методи обгрунтування, реалізації та прийняття управлінських рішень можуть бути використані в багатьох областях управлінської діяльності. Це дозволяє їх використання для рішення різноманітних завдань та проводити їх подальше дослідження.

Незважаючи на розвиток науки та автоматизації методів прийняття рішення, всі відповідальні рішення приймає людина. В сучасній економічній ситуації перед впровадженням будь-якого проекту (будь-то побудова корабля, впровадження АСУ тощо) виникає питання вибору однієї з альтернатив. У цьому випадку найбільш логічним рішенням є генерація множини альтернатив (стратегій) під заздалегідь відомі критерії. Для подальшого вибору однієї найкращої стратегії може використовуватись запропонований в даній статті модифікований метод аналізу ієрархій.

ВИСНОВОК

Як висновок, спираючись на переваги матричного методу, в роботі запропоновано використання матричного підходу: двомірну матрицю, параметрами якої виступають рівень розвитку інноваційного потенціалу (ІП), а також вплив зовнішнього середовища на підприємство (ВЗС) для визначення стратегічної позиції підприємства та її модифікацію за допомогою яких більше практично проводити дослідження з напрямків розвитку підприємства. А також використано метод аналізу ієрархічних даних, за допомогою якого було визначено пріоритетні зони господарювання для підприємства. Таким чином, на основі наведеного підходу обгрунтовано послідовність етапів прийняття відповідних рішень щодо стратегічного напряму розвитку підприємства. Також слід зазначити, що використання необхідного інструментарію для реалізації стратегії розвитку підприємства повинно супроводжуватись ефективним виконанням контрольної функції управління.

Література:

1. Клебанова Т.С. Моделирование экономической динамики: учебн. пособ. / Т.С. Клебанова, Н.А. Дубовина, О.Ю. Полякова, Е.В. Раевнева, А.В. Милов, Е.А. Сергиенко. — Х.: Изд. Дом "Инжек", 2004. — 244 с.

2. Павлов А.А. Математические модели оптимизации для обоснования и нахождения весов объектов в методе парных сравнений [Текст] / А.А. Павлов, Е.И. Лищук, В.Н. Кут // Системні дослідження та інформаційні технології. — 2007. — № 2. — С. 13—21.

3. Павлов А.А. Многокритериальный выбор в задаче обработки данных матрицы парных сравнений [Текст] / А.А. Павлов, Е.И. Лищук, В.Н. Кут // Вісник НТУУ "КПІ" Інформатика, управ-ління та обчислювальна техніка. — 2007. — № 46. — С. 48—52.

4. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий: Tomas Saaty. The Analytic Hierarchy Process. — Пер. с англ. Р.Г. Вачнадзе. — М.: Радио и связь, 1993. — 315 с.

5. Саати Т. Аналитическое планирование. Организация систем / Саати Т., Кернс К.; пер. с англ. Р.Г. Вачнадзе; под ред. И.А. Ушакова. — М.: Радио и связь, 1991. — 223 с.

6. Saaty T.L. Multycriteric Decision Making. The Analytic Hierarchy Process, McGraw Hill Interna-tional. — New York.

References:

1. Klebanova, T. S. Dubovina, N. A. Poljakova, O. Ju. Raevneva, E. V. Milov, A. V. and Sergienko, E. A. (2004), Modelirovanie jekonomicheskoj dinamiki: Uchebn. posob. [Modeling of economic dynamics: Training. benefits.], Izd. Dom "Inzhek", Kharkov, Ukraine.

2. Pavlov, A.A. Lishhuk, E.I. and Kut, V.N. (2007), "Mathematical optimization models to support a finding and weights of objects in the method of paired comparisons [Text]", Sistemni doslidzhennja ta informacijni tehnologiї, vol. 2, pp. 13—21.

3. Pavlov, A.A. Lishhuk, E.I. and Kut, V.N. (2007), "Multicriteria choice problem in data matrix of pairwise comparisons [Text]", Visnik NTUU "KPI" Informatika, upravlinnja ta obchisljuval'na tehnika, vol. 46, pp. 48—52.

4. Saati, T. (1993), Prinjatie reshenij. Metod analiza ierarhij [Decision making. Analytic hierarchy process.], Radio i svjaz, Moscow, Russia.

5. Saati, T. Kerns, K. (1991), Analiticheskoe planirovanie. Organizacija sistem, [Analytical planning. organization systems.], Radio i svjaz, Moscow, Russia.

6. Saaty, T.L. (1980), Multycriteric Decision Making. The Analytic Hierarchy Process, McGraw Hill Interna-tional, New York, US.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2015 р.

УДК 658.5: 338.24

С. П. Бендасюк,
старший лаборант Центру економічних досліджень,
Одеська національна академія харчових технологій

ПРИНЦИПИ, СТРАТЕГІЇ, ІНСТРУМЕНТАРІЙ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

S. Bendasyuk,
Senior Laboratory Center for Economic Studies of Odessa National Academy of Food Technologies

PRINCIPLES, STRATEGIES, AND TOOLS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY

У статті досліджено особливості розвитку регіональних соціально-економічних систем, перелічено показники, які дозволяють дати системну оцінку ресурсної бази та результатів інноваційної діяльності регіонів, наведено стратегії впровадження інновацій для різних регіонів та необхідні інструменти реалізації стратегії. Розглянуто проблеми і тенденції, що перешкоджають інноваційному розвитку, та шляхи їх вирішення.

This article explores the peculiarities of regional socio-economic systems, lists indicators that can give a systematic assessment of the resource base and of innovation regions, given the introduction of innovation strategies for different regions and the necessary tools implementation strategy. It also explored issues and trends that impede the development of innovative and solutions.

Ключові слова: інноваційний розвиток підприємства, реалізація стратегії, інституційний інструментарій, широке впровадження інновацій, точкове впровадження інновацій, регіональні соціально-економічні системи

Key words: innovative enterprise development, implementation strategies, institutional tools, widespread adoption of innovations, spot innovation, regional socio-economic systems.

ВСТУП

Світова фінансово-економічна криза і суперечливі підсумки здійснюваних ринкових реформ, з одного боку, ускладнили і без того нестійке соціально-економічне становище регіонів, а з іншого — надали українським регіонам додаткові можливості трансформації їх економіки в інноваційно-орієнтовані, конкурентоспроможні економічні системи. Щоб ці можливості реалізувати, регіонам необхідно чітко визначити інноваційні цілі, сформувати інституційні умови, мобілізувати інноваційний потенціал для переходу до нового типу розвитку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення методологічних підходів до оцінки розвитку інноваційного підприємництва та обгрунтування інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню про оцінку інноваційного розвитку сучасного підприємства присвячені роботи Яковлєва А., Маркіної Ю.І., Антонюк Л.Л., Шуміхина В. та інших вчених-економістів. Аналіз наукової та методичної літератури показав відсутність єдиного підходу до проблем, зазначеним як академічні, так і в практиці загальних заходів для оцінки інноваційних старших керуючих компаній. Таким чином, при оцінці інноваційного розвитку підприємства, не зважаючи на різні напрями проведення такого оцінювання, ключовими аспектами процедури оцінювання виступають — кінцевий результат обраного напряму оцінювання інновації, або, іншими словами, результативність, а також оцінювання ефективності від здійснення інноваційних процесів на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасна практика управління інноваційним розвитком не відрізняється наявністю такого інституційного устрою, який би ефективно об'єднував і координував зусилля розрізнених учасників інноваційної діяльності в регіоні. Неузгодженість дій численних інститутів, що діють на мезорівні економіки, різнополярність їх інтересів призводять до розривів в інституціональному просторі регіону, які, в свою чергу, зумовлюють відсутність стійких, передбачуваних, загальновизнаних регламентів поведінки у сфері інноваційної діяльності. В результаті — відносини в інноваційній сфері регулюються індивідуальними рішеннями, що не сприяє зростанню їх ефективності. При розгляді проблем управління іннова-

ційним розвитком регіонів ми виходимо переважно із загальнометодологічних і теоретичних досліджень вітчизняних авторів, що визначають в якості його базового компонента стратегію, що слід трактувати як необхідність дотримання принципу стратегування управління інноваційним розвитком регіонів [3]. В якості концептуальної основи типологізації регіонів обгрунтовані умови і параметри інноваційного розвитку регіонів. Доцільне застосування одинадцяти показників, які дозволяють дати системну оцінку ресурсної бази та результатів інноваційної діяльності регіонів на підставі даних офіційної статистики і сформувати віртуальні кластери:

1. Число організацій, що виконують дослідження і розробки, одиниць.

2. Чисельність персоналу, зайнятого дослідженнями і розробками, чол.

3. Внутрішні витрати на дослідження і розробки, млн грн.

4. Чисельність дослідників з вченими ступенями, чол.

5. Число створених передових виробничих технологій, од.

6. Число використаних передових виробничих технологій, од.

7. Число організацій, що здійснюють інноваційну діяльність, од.

8. Питома вага організацій, що здійснюють інновації, %.

9. Витрати на технологічні інновації, тис. грн.

10. Обсяг інноваційних товарів, робіт, послуг, млн грн.

11. Обсяг інноваційних товарів, робіт, послуг, %.

Механізм управління інноваційним розвитком регіонів має базуватися на загальних вимогах і особливостях конкретних адміністративно-територіальних утворень, що визначають типи доцільних стратегій та інструментарій їх реалізації.

Інваріантні напрями інноваційного розвитку регіонів України: активізація попиту з боку всіх суб'єктів економічної діяльності на інноваційну продукцію та послуги; розширення економічних зв'язків із зарубіжними партнерами; переклад ренти, утвореної в національному масштабі, з корпоративного сектору в сектор домогосподарств.

Інструментарій активізації попиту включає: надання податкових пільг і субсидій підприємствам-покупцям інноваційної продукції; введення обов'язкової норми на використання інноваційної продукції в рамках державного замовлення; популяризація вітчизняної інноваційної продукції серед населення; надання субсидій населенню на придбання наукомісткої продукції вітчизняного виробництва [8].

Інструменти розширення економічних зв'язків із зарубіжними партнерами — організаційні та фінансові заходи, що стимулюють вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки факторів виробництва, продукції та послуг.

Інституційний інструментарій включає розробку нормативної бази, що виключає отримання ренти господарюючими суб'єктами і зумовлює діяльність господарюючих суб'єктів і органів влади і управління по "довгим" правилам.

Крім інваріантних дій з управління інноваційним розвитком регіонів, доцільне використання специфічних, необхідних для реалізації конкретних стратегій.

Для Києва необхідне коригування стратегії — перехід від фактичної стратегії концентрації науково-дослідного і освітнього потенціалу до стратегії міжрегіональної конвергенції. Основний напрям — розвиток міжрегіональних зв'язків науково-дослідних та освітніх комплексів столиці з профільними виробничими, науково-виробничими, дослідно-конструкторськими об'єднаннями та освітніми установами інших регіонів [7].

Інструментарій техніко-технологічного та організаційно-економічного змісту включає всі виявлені в теоретичних роботах і передовій практиці компоненти.

В інституціональному плані необхідне переосмислення державними та регіональними органами влади та управління ролі Києва — від його бачення як одного із світових міст і ядра київської агломерації — до позиціонування в якості системного драйвера інноваційного розвитку країни.

Для групи "регіонів-лідерів" доцільне формування стратегії комплексного інноваційного розвитку, заснованої на продукуванні власних та впровадженні наявних інновацій. В якості основного напряму реалізації стратегії слід прийняти створення інноваційних кластерів, що об'єднують виробничі, науково-дослідні та освітні структури.

В якості інструментарію реалізації стратегії доцільні: розвиток комплексу інноваційно-орієнтованих технопарків; індустріальних парків; створення великих некомерційних організацій за участю національних і зарубіжних бізнес-структур, регіональних органів влади та управління, які здійснюють координацію діяльності учасників кластерів; реалізація великих інноваційних проектів у рамках створених кластерів [6].

Для групи регіонів "активних розробників" доцільне використання стратегії широкого продукування інновацій. В якості напрямів реалізації стратегії слід прийняти: інтенсивні інвестиції в людські ресурси, використовувані і плановані до використання в науці і техноло-

Передплатний індекс 21847

гіях; розвиток системи дифузії інновацій; горизонтальні і вертикальні переливи капіталів.

В якості інструментів реалізації стратегії доцільні: маркетингово-орієнтовані технопарки; інтеграція основних агентів розвитку повного циклу інновацій (університетів, бізнесу, наукових установ та ін.); створення центрів наукової інформації, що акумулюють права інтелектуальної власності на комерційну та організаційну основи; включення показників інноваційного розвитку в документи, що регламентують стратегічну діяльність регіональних органів влади і управління.

Для регіонів з невисоким рівнем продукування інновацій, але "активних у виробництві інноваційної продукції", доцільно використовувати стратегію широкого впровадження інновацій (широкої імітації). Основні напрями реалізації стратегії: посилення і розширення взаємодії між регіональними виробничими структурами; розвиток зв'язків із зарубіжними і інорегіональними виробничими та науково-дослідними організаціями, інвестиційними інститутами [5].

У складі необхідних інструментів: інжиніринго-консалтингові центри, які здійснюють широкий спектр науково-технічних послуг; впровадження розробок та інноваційних проектів у виробництво; інженерний супровід виробництва; надання допомоги підприємствам у складанні технологічних карт та бізнес-планів; впровадження систем менеджменту якості; інвестиційно-орієнтованих технопарків, що забезпечують зв'язок регіональних виробничих та інших структур з потенційними зарубіжними інвесторами; створення в органах влади і управління підрозділів, відповідальних за комплексний науково-технічний, виробничий, освітній розвиток регіону; створення інформаційної інфраструктури, в тому числі підвідомчої органам влади і управління, що дозволяє розробникам, інвесторам, промисловим підприємствам отримувати інформацію один про одного.

Для регіонів, що відстають в інноваційному розвитку, найбільш доцільною є стратегія точкового впровадження інновацій (точкової імітації). Основними напрямами реалізації стратегії є: формування точок зростання в регіонах на базі тих підприємств або їх комплексів, які є найбільш розвиненими в регіоні; підвищення інноваційної сприйнятливості органів влади і управління, бізнес-структур, населення регіонів; вертикальна інтеграція підприємств традиційних галузей, створення галузевих і секторальних виробничих комплексів; горизонтальна і вертикальна інтеграція з інорегіональними бізнес-структурами; залучення зарубіжних інвесторів [4].

Інструментарій реалізації стратегії: податкове стимулювання корпоративних НДДКР підприємств, які їх фактично здійснюють; створення підрозділів в органах влади і управління, відповідальних за комплексний виробничий, інноваційний, освітній розвиток; створення інформаційно-аналітичних центрів за участю органів влади та управління, зарубіжних і інорегіональних бізнес-структур, об'єднань підприємців державного рівня; надання максимально широкої інформації про потенційні точки зростання в галузях і муніципальних утвореннях регіонів у загальнодоступних джерелах.

Таблиця 1. Характеристика властивостей регіональної інноваційної підсистеми (РІП)

Властивості системи	Характеристика властивостей РІП
Стійкість	Здатність підсистеми в підтримці цілісності в умовах внутрішніх і зовнішніх змін у регіоні
Безпека	Базується на інноваційній економіці: висока продуктивність праці і якість продукції, конкурентоспроможність. Зниження цих показників призводить до низької оцінки інноваційності в регіоні
Подільність	Наявність безлічі елементів у підсистемі, їх зв'язок з іншими елементами і підсистемами регіону для вирішення проблем інвестування
Гнучкість	Здатність підсистеми швидко реагувати на різні нововведення й адаптуватися до нових умов розвитку
Трансформація	Здатність складових елементів підсистеми переміщатися, з'єднуватися і раціонально функціонувати в умовах науково-технічного прогресу
Адаптивність	Здатність підсистеми пристосовуватися до нових умов розвитку
Емерджентність	Неможливість на основі аналізу частин передбачити повністю властивості цілісної системи
Ієрархічність	Необхідність для регіонального розвитку взаємодію інноваційних підсистем «Держава» - «Регіон» - «Місцеве самоврядування», при цьому, чим вище рівень ієрархії, тим більш високу ступінь абстракції має інформація
Інтегративність	Участь фінансових, матеріальних, трудових, інформаційних ресурсів у функціонуванні та розвитку виробництва, складають основу інвестиційного процесу
Ізольованість	Випадання підсистеми з інноваційних процесів призводить до неможливості задоволення потреб населення і, отже, до виникнення соціально-економічної кризи
Інформаційність	Передача інформації всередині підсистеми як умова її існування

Особливістю розвитку регіональних соціально-економічних систем (РСЕС) у даний час є формування та реалізація стратегічних цілей розвитку, що визначають образ майбутнього її стану. Інноваційна економіка — це економіка, що базується на використанні ефективних нових технологічних розробок інноваційно-ресурсного по-

Таблиця 2. Напрями реформування інноваційних процесів у регіоні

Проблеми	Напрями реформування
1	2
Відсутність забезпеченості інноваційної діяльності в регіоні	Створення регіональної інноваційної підсистеми, що забезпечує ефективну взаємодію державних органів управління всіх рівнів, організацій науково-технічної сфери, підприємницького та державного секторів
Відсутність єдиної стратегії інноваційної діяльності	Розробка єдиної стратегії інноваційної діяльності
Недосконалість сучасної законодавчої та нормативної бази інноваційної діяльності	Формування сучасної нормативно-законодавчої бази; вдосконалення податкової системи; забезпечення захисту інтелектуальної власності на регіональному рівні
Відсутність прогресивних форм і методів стимулювання інноваційного розвитку	Створення та залучення інститутів щодо заохочення та підтримки інноваційних процесів
Слабке забезпечення підготовленими кваліфікованими кадрами для всіх секторів і рівнів інноваційної економіки	Підготовка висококваліфікованих кадрів у сфері інноваційної економіки
Відсутність взаємозв'язків і взаємодій між основними учасниками інноваційного процесу, тобто розробниками і споживачами нововведень	Створення державних, регіональних програм наукового співробітництва зі споживачами, що здійснюються на базі інформаційних технологій, де творчий імпульс йде від попиту споживача до виробника і допомагає фірмі
Низька мотивація учасників інноваційного процесу як у розробці, так і у фінансуванні інновацій	Використання можливостей сприяння розвитку малих форм підприємництва в науково-технічній сфері для фінансування малих інноваційних компаній
Нерозвиненість ринку нових технологій як інноваційний вид діяльності безпосередньо пов'язаний з придбанням таких технологій, як нове обладнання	Розширення використання пріоритетних видів інновацій технічних, організаційних, маркетингових
Нерозвиненість бізнес-інкубаторів, венчурних фондів, державноприватного партнерства, технопарків, зон інноваційного розвитку, що утворюють інфраструктуру ринку	Формування регіональних програм з надання послуг, підготовки, реалізації, виробництву окремо для кожного елемента інноваційної інфраструктури
Відсутність ефективного механізму передачі технологій у промисловий сектор	Забезпечення фінансової та майнової підтримкою всіх суб'єктів інноваційної діяльності на регіональному рівні, включаючи фінансові кошти, виробничі площі, земельні ділянки, обладнання

тенціалу території та їх практичному застосуванні. З позиції відкритої системи, інноваційна економіка — це економіка, здатна до постійного оновлення продукції (послуг) за рахунок впровадження інновацій, легко адаптується до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов. На нашу думку, інноваційна економіка є стратегічним цільовим орієнтиром розвитку РСЕС в процесі переходу від ресурсно-сировинної до інноваційної моделі розвитку.

У процесі аналізу діяльності РСЕС виділені наступні фактори розвитку: стратегічні пріоритети розвитку регіону, інвестиційна привабливість, інновації, інноваційне підприємництво, ступінь розвитку малого та середнього бізнесу, імідж регіону, використання бенчмаркінгу. Сукупність дії цих факторів визначає вектор руху в розвитку РСЕС в інноваційній економіці [2].

Складність і взаємозв'язок елементів, складових як РСЕС в цілому, так і її інноваційної підсистеми, визначають необхідність управління ними. Механізм управління інноваційною підсистемою включає в себе наступні взаємопов'язані складові: організаційну модель взаємодії; інфраструктурну складову, що включає елементи, сприяючі інноваційній діяльності: державно-приватне партнерство, бізнес-ангели, бізнес-інкубатори, Торгово-промислова палата, фірми-трансфери технологій, венчурні фонди, фонд підтримки інновацій, НДІ, вузи, КБ, що забезпечують підсистему; ресурсну підсистему; функціональну підсистему; організаційну підсистему [1].

Інноваційна підсистема розглядається як елемент РСЕС. Оскільки інноваційна підсистема входить до складу РСЕС, її ефективна діяльність безпосередньо впливає на зміни якісних і кількісних характеристик інших її підсистем. Інноваційній підсистемі притаманні властивості самої системи: стійкість, безпека, подільність, гнучкість, мобільність, адаптивність, емерджентність. Проте має місце відміна форм прояву властивостей інноваційної підсистеми від властивостей системи в цілому (табл. 1).

Пріоритетне місце в стратегії розвитку регіону займають ефективне використання обмежених ресурсів, розвиток людського потенціалу, залучення інвестицій, розробка нових продуктів, ідей, формування якості життя населення та збереження здоров'я нації. У ході аналізу виявлено недоліки щодо виконання регіональних цільових програм, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку: відсутність узгодженості; слабке використання позабюджетних джерел; відсутність координуючого центру.

Важливим фактором, що формує конкурентоспроможність регіону і припливу інвестицій, є його інвестиційна привабливість.

Незважаючи на певні досягнення у формуванні інвестиційної привабливості регіону, існують і певні проблеми, пов'язані із залученням інвестицій у розвиток виробничої інфраструктури, зокрема, в оновлення основних фондів.

Проблеми і тенденції, що перешкоджають інноваційному розвитку, та шляхи їх вирішення показані в таблиці 2.

Етапи реалізації інноваційної діяльності: формування інноваційної ідеї; проведення пошукових і прикладних НДР; розробка інноваційних проектів, інноваційних програм; формування єдиного керівництва, централізованого за функціями стратегічного планування, фінансування, моніторингу, координації, правового забезпечення; просування інноваційних програм за допомогою організації інноваційної діяльності; моніторинг інноваційної діяльності в регіоні.

ВИСНОВОК

Систематизація основних причин, що перешкоджають інноваційному розвитку регіону, свідчить про необхідність розробки ефективного механізму управління інноваційною діяльністю в РСЕС, який реалізував би всі переваги інноваційної економіки і сприяв би її розвитку. Важливим елементом такого механізму є організаційна модель взаємодії управлінських структур щодо забезпечення інноваційного розвитку.

Література:

1. Ляпин Д. Национальный Институт Стратегических Исследований. — Законодательное обеспечение развития предпринимательства в Украине [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.research.by/pdf/Seminars/2003/20030924/01Liapin.pdf

2. Кластерный метод как инструмент обоснования развития проблемного региона [Электронный ресурс]. — Режим доступа: sopssecretary.narod.ru. www.sme.ukraine-inform.org.ua

3. Ковальчук С.С. Інноваційна діяльність як пріоритет економічного розвитку України / С.С. Ковальчук // Фінанси України. — 2004. — № 7. — С. 96—103.

4. Микитюк О.П. Развитие бизнес — инкубаторов и их роль в поддержке малого бизнеса (зарубежный и отечественный опыт) / О.П. Микитюк // Актуальные проблемы экономики. — 2006. — № 11. — С. 98—106

5. Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки. Матеріали шостого Пленуму Спілки економістів України та Міжнародної конференції. — К., 2007. — С. 161—170.

6. Стельмащук А.М. Економіка і організація інноваційної діяльності/ А.М. Стельмащук. — Тернопіль: Економічна думка, 2001. — С. 14.

7. Хвесик М.А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: навч. посібн. / Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П. — К.: Кондор, 2005. — 344 с.

8. Camagni R. Local "milieu", uncertainty and innovation networks: towards a new dynamic theory of economic space // Innovation networks: spatial perspectives / Ed. R. Camagni. — L.: Belhaven Press, 1991. — P. 121—144.

References:

1. Dmytryj, L. "National Institute For Strategic Studies. — Legal support of business development in Ukraine", Natsyonal'nyj Ynstytut Stratehycheskykh Yssledovanyj. — Zakonodatel'noe obespechenye razvytyia predprynymatel'stva v Ukrayne, available at: http://www.research.by/pdf/Seminars/2003/20030924/01Liapin.pdf (Accessed 15January 2015).

2. "The cluster method as a tool to study the development of problematic region" Klasternyj metod kak ynstrument obosnovanyia razvytyia problemnoho rehyona, available at: sopssecretary.narod.ru. www.sme.ukraine-inform.org.ua. (Accessed 09January 2015).

3. Koval'chuk, S.S. (2004), "Innovation as a priority for economic development of Ukraine" Finansy Ukrainy, vol. 7, pp. 96—103.

4. Mykytiuk, O.P. (2006), "The development of business incubators and their role in supporting small business", Aktual'nye problemy ekonomyky, vol. 11, pp. 98—106.

5. "Prospects competitive regional economy", Perspektyvy stanovlennia konkurentospromozhnoi rehional'noi ekonomiky, Materialy shostoho Plenumu Spilky ekonomistiv Ukrainy ta Mizhnarodnoi konferentsii, Kyiv, Ukraine (2007), pp 161—170.

6. Stel'maschuk, A.M.(2001), "Economy and organization of innovative activity", Ekonomichna dumka, p. 14.

7. Khvesyk, M.A. Horbach, L.M. and Pastushenko, P.P. (2005), Rozmischennia produktyvnykh syl ta rehional'na ekonomika [The allocation of productive forces and regional economy] Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

8. Camagni, R. (1991), Local "milieu", uncertainty and innovation networks: towards a new dynamic theory of economic space, Innovation networks: spatial perspectives, Pan Book, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2015 р.

УДК 338.431

Н. І. Король,
аспірант кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності,
Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

N. Korol,
PhD, administrative management and foreign economic activity department,
National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kyiv

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRIBUSINESS IN CONTEXT OF GLOBALIZATION

У статті досліджуються основні аспекти інноваційної діяльності агробізнесу України і необхідність його подальшого інноваційного розвитку. Визначено основні положення формування ефективного інноваційного середовища та шляхи сучасних економічних реформ в агробізнесі як базис його інноваційного розвитку.

This article examines the main aspects of innovation Agribusiness Ukraine, and the need for further innovative development. The main provisions of the formation of an effective innovation environment and how the current economic reforms in agribusiness as the basis of its innovative development.

Ключові слова: інновації, агробізнес, інвестиції, конкурентоспроможність, нанотехнології.
Key words: innovation, agribusiness, investment, competitiveness, nanotechnology.

Пріоритетним напрямом аграрної політики в умовах глобалізації світової економіки є розвиток інноваційної діяльності. У багатьох розвинених країнах Європи, США інноваційну діяльність називають фундаментом економіки.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Успіх в аграрному бізнесі визначається вже не так доступом до природних ресурсів, скільки впровадженням розробок новітніх технологій, своєчасного отримання необхідної інформації, продукування нових ідей. Прибутковість і стабільність діяльності аграрних формувань в умовах постіндустріального суспільства залежить від використання в процесі виробництва інформації і знань.

Таким чином, для підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, досягнення зростання виробництва та мотивації до підвищення продуктивності праці, розвитку сільських територій, закріплення молоді на селі об'єктивною необхідністю для України є перехід аграрного сектора економіки на інноваційний шлях розвитку. Виходячи з цього, важливим завданням стає створення ефективної інноваційної системи з участю держави, наукових установ та інноваційного бізнесу.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні в економічній літературі питанням інноваційного шляху розвитку і результатам інноваційної діяльності підприємств АПК приділяється багато уваги. Дана проблема широко представлена в наукових статтях і працях провідних українських і зарубіжних вчених, але тим не менш дана проблематика передбачає постійну необхідність її вивчення і дослідження.

Різні проблеми інноваційної активності, її специфічні аспекти в діяльності сучасних підприємств вітчизняної економіки розглянуті в роботах таких авторів, як Л. Антоненка, С. Бандури, Л. Бляхмана, В. Богачева, Ю. Васильчука, Е. Вихлисенко, В. Геєця, М. Грачева, О. Дація, В. Доброва, Т. Заєць, Н. Лапіна А. Люкшинова, А. Лисецького, Л. Меньшикова, Л. Молдаван, С. Пакуліна, Г. Попова, А. Пригожина, П. Саблука, В. Семіноженко, Є. Старобинського, Д. Стеченко, М. Хвесика, Ю. Ципкіна, В. Щохова та інших.

Водночас багато питань залишається дискусійними або ж недостатньо опрацьованими, зокрема досі не вироблена цілісна система ефективного забезпечення інноваційної діяльності підприємств досі, що є свідченням необхідності подальшої наукової розробки стратегії інноваційного розвитку агробізнесу та характеризує актуальність теми дослідження

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасного стану інноваційного розвитку агробізнесу України в умовах глобалізації, визначення його проблемних аспектів та перспектив для даного напрямку розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Тепер аграрний сектор економіки України опинився перед системним викликом, що визначає необхідність оновлення науково-інформаційної, тех-

Передплатний індекс 21847

нічної, технологічної бази АПК на якісно новій основі, перед необхідністю переходу до якісно нового інноваційного типу розвитку. Характер і якість системного виклику визначаються поєднанням наступних зовнішніх і внутрішніх факторів.

Перший фактор — посилення глобальної конкуренції в агропродовольчій економіці, яка охоплює ринки товарів, послуг і капіталу, інших складових економічного розвитку АПК. Загострюється конкурентна боротьба на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, які у зв'язку зі світовим зростанням споживання сільськогосподарської продукції зазнають значних змін. Наростають процеси придбання зарубіжними інвесторами земель у тих країнах, де населення і уряди не поспішають самі розвивати своє сільськогосподарське виробництво. Подібна загроза існує і в Україні.

Другий фактор — низька продуктивність праці в аграрній сфері економіки України, нераціональне використання факторів виробництва, що обумовлює низьку ефективність більшості суб'єктів господарської діяльності в АПК і навіть стагнацію виробництва.

Третій фактор — недостатній рівень розвитку людського капіталу у сільській місцевості. Пов'язано це з невирішеністю проблем соціально-економічного розвитку села, з моно профільним характером розвитку сільських територій. Сучасні технології істотно підвищили вимоги до кваліфікації праці в аграрному бізнесі і скоротили зайнятість у ньому. За кордоном на селі інтенсивно розвивається суміжний і альтернативний бізнес, село стає постачальником готових до вживання продовольчих і навіть промислових товарів, завдяки цьому підвищується рівень доходів сільських жителів, нарощується людський потенціал. У світовій практиці намітилися тенденції зворотного характеру — відтоку населення з великих міст в малі, де розміщуються високотехнологічні виробництва, в сільську місцевість, розвиваючу альтернативний бізнес.

Четвертий фактор — неможливість вирішення проблеми забезпечення населення доступним і якісним вітчизняним продовольством в обсягах і структурі, відповідних раціональним науково-обгрунтованим нормам харчування, при збереженні сформованих тенденцій у розвитку АПК і діючих механізмах його державної підтримки.

Необхідний повсюдний перехід до прогресивних технологій і форм ведення агробізнесу, прискорене наближення до світових досягнень у цій галузі.

Коли мова йде про інноваційний процес, виникає питання про його головних носіїв, про господарюючих суб'єктів, які здійснюють реальне оновлення виробництва. Своєрідність економічного розвитку ринкової економіки в останні роки висунуло на передній план у науково-технічному прогресі дрібні капітали, малий бізнес. Так, наприклад, в останнє десятиліття більше половини всіх нововведень в аграрній економіці США забезпечувалося невеликими венчурними фірмами, підприємствами [2, с. 66].

Дрібні капітали і фірми, більш рухливі і гнучкі, успішно виконують функцію розробки науково-технічних ідей, доведення їх до прийнятних для впровадження та рентабельності технологій. На цих перших стадіях інноваційного процесу роль дрібних і середніх підприємств дуже значна.

Загальновідомо, що перехід від однієї якості до другої потребує витрат ресурсів. Процес перекладу нововведення (іновації) у нововведення (іновації) також потребує витрат різноманітних ресурсів, головними з яких є інвестиції, мотивація і час. В умовах ринку як система економічних відносин купівлі-продажу товарів, у рамках якої формуються попит, пропозиція і ціна, головними компонентами інноваційної діяльності виступають нововведення, інвестиції і нововведення. Нововведення формують ринок нововведень (новацій), інвестиції — ринок капіталу (інвестицій), нововведення (інновації) — ринок чистої конкуренції нововведень. Ці три основних компонента і утворюють інноваційну інфраструктуру (рис. 1) [1, с. 95].

Для забезпечення ефективності інноваційного процесу в цілому першорядне значення мають такі форми його організації, при яких результат кожної стадії міг би служити основою для поступального руху на наступний. Особливої важливості набуває стиковка стадій, що забезпечує безперервність, гнучкість і динамізм всього процесу, який неможливий без системи його стимулювання.

Таким чином, механізм інноваційного процесу буде ефективним тоді, коли забезпечить інтеграцію всіх його стадій, швидкість розробки нововведень, швидке їх впровадження в сфери суспільного виробництва.

Враховуючи специфіку розвитку вітчизняного агропромислового комплексу та особливості функціонування і розташування аграрних наукових установ, виділяється проблема детальної розробки концепції створення та розвитку інноваційних структур, сферою інтересів яких буде сільське господарство. Організаційно-управлінський фактор діє в тому випадку, коли фірми інтегруються з науковими установами, центрами, університетами тощо, внаслідок чого виникають нові організаційні форми, які забезпечують розвиток інноваційної діяльності. До них відносяться: технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, регіональні науково-промислові комплекси, науково-технічні центри, спеціалізовані підрозділи фірми (творчі бригади, проектні групи), венчурні фірми тощо.

Не викликає сумніву, що для реалізації інноваційної діяльності потрібні великі інвестиції. На жаль, більшість сільськогосподарських товаровиробників, не маючи власних ресурсів, не можуть скористатися кредитами.

Механізм інвестиційного забезпечення інновацій на рівні окремих підприємств реалізується за трьома основними напрямками: мобілізація власних джерел фінансування інновацій; державна підтрим-

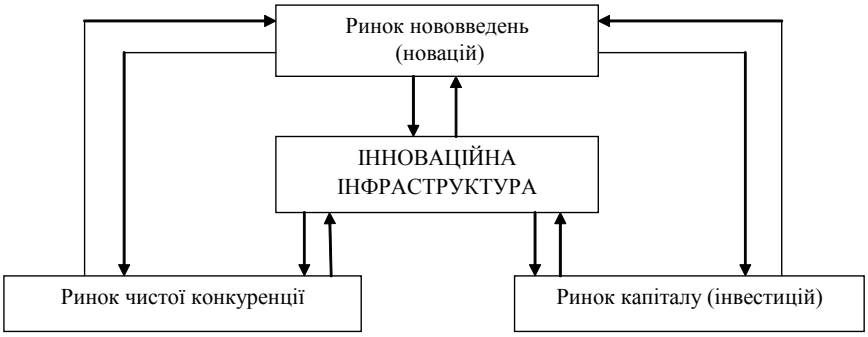

Рис. 1. Схема інноваційної діяльності агробізнесу

ка інноваційних ініціатив; створення привабливих умов для приходу в галузь приватних інвесторів [3, с. 45].

Технологічна багатоукладність агробізнесу України, переважання в ряді сфер і галузей первинних відсталих укладів стає сьогодні одним з головних факторів, що негативно впливають на розвиток АПК, де поряд з новітніми виробництвами продовжують існувати виробництва застарілих технологічних укладів, давно витіснених із сільського господарства розвинених країн.

Серед сільськогосподарських товаровиробників лише невелику питому вагу займають господарства, виробництво яких засноване на інноваціях і належить до п'ятого технологічного укладу. В основному це підприємства свинарського, птахівничого напряму, овочівництва закритого грунту. На іншому полюсі — особисті підсобні господарства і дрібні фермерські господарства, що використовують в основному ручну працю, примітивні відсталі технології і які не вийшли ще з другого укладу. Між ними — різноманітні сільськогосподарські організації і великі селянські (фермерські) господарства, що відносяться в основному до третіх-четвертих укладів, що вимагають модернізації.

На думку багатьох учених, сучасне суспільство характеризується як перехідний для передових країн світу до освоєння шостого технологічного укладу, характерними рисами якого є ресурсозберігаючі нанотехнології, нанобіотехнології, унікальні інформаційні системи [5, с. 58].

Освоєння і подальше широке поширення інновацій стають ключовими чинниками зростання виробництва та зайнятості в сільському господарстві. Саме тут криються найбільш істотні резерви поліпшення якості продукції, економії трудових і матеріальних витрат, зростання продуктивності праці, вдосконалення організації виробництва і підвищення його ефективності. Все це в кінцевому рахунку зумовлює конкурентоспроможність підприємств і продукції, що випускається ними на внутрішньому і світовому ринках, поліпшення соціально-економічної ситуації в аграрному секторі країни.

Трактуючи сучасний стан тенденцій розвитку світової економіки, у тому числі і агробізнес наукове співтовариство приходить до висновку про те, що кризи в економіці пов'язані з закономірним історичним процесом зміни технологічних укладів. У цій ситуації особлива роль подальшого розвитку агробізнесу і всієї економіки відводяться використанню інновацій [4, с. 20—22].

Відзначаючи позиції України в сучасному світі і подальші шляхи її розвитку, багато дослідників приходять до висновку про те, що в період зміни укладів у "наздоганяючих" країн з'являються додаткові шанси наблизитися до лідерів науково-технічного прогресу, оскільки при формуванні контурів нового укладу вони можуть використовувати накопичений інвестиційно-технологічний досвід розвинених держав.

У цих умовах багаторазово посилюється роль довгострокового прогнозування, планування, вибору та обгрунтування макроекономічних пріоритетів як на рівні національних економік, так і їх провідних сегментів і секторів. У цій ситуації довгострокова стратегія зростання агробізнесу України, на наш погляд, повинна бути заснована на пріоритетах інноваційного розвитку.

На нашу думку, сьогоденна ситуація в Україні є історичним шансом, вчасно перегрупувавши сили і засоби, вбудуватися в нову довгу хвилю технологічного циклу, що зароджується на теренах світової економіки. Поки вона знаходиться в турбулентній стадії зміни технологічних формацій, і потенційні інвестори ще не бачать виразних обрисів і контурів нового укладу. У зв'язку з цим необхідно зараз розробляти довгострокові прогнози науково-технічного та соціально-економічного розвитку, що необхідно безперервно уточнювати, виходячи з реальних подій, що відбуваються у світовій і національній економіках.

Таким чином, широке застосування інновацій є обов'язковим елементом сучасного агропромислового виробництва, рішенням соціально-економічних проблем АПК, пов'язаних з пошуком механізмів підвищення економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств і забезпеченням населення високоякісною сільськогосподарською продукцією. Інноваційний розвиток АПК означає його якісне реформування, яке базується на зростанні виробничих показників з одночасним удосконаленням соціально-економічного механізму сільського господарства, а також взаємопов'язаних з ним галузей. Цей процес повинен забезпечуватися постійним використанням більш досконалих технологій виробництва та переробки сіль-

Передплатний індекс 21847

ськогосподарської продукції, нових сортів культур рослин і порід тварин, прогресивних моделей соціально-економічного розвитку, сучасних моделей інформаційних технологій.

ВИСНОВКИ

На підставі вищесказаного, можна зробити кілька висновків.

Ефективність українського агробізнесу в сучасних умовах — проблема багатопланова, актуальна і складна. Завдання сьогодні — не нарощувати кількісно врожаї, а працювати так, щоб при зниженій собівартості і високої продуктивності отримати максимальні прибутки. Основоположним можна вважати застосування нових інноваційних технологій агробізнесу. У рослинництві — це "нульова обробка" грунту, яка скорочує витрату палива в рази і виключає застосування мінеральних добрив та отрутохімікатів, у тваринництві — розвиток племінної справи, належне обладнання тваринницьких приміщень тощо.

Важлива також і робота з кадрами, селу та агробізнесу потрібні кваліфіковані фахівці. Треба відзначити тут ширші можливості використання досягнень світового досвіду не тільки в рамках вузів, але й на основі створення інформаційно-консультаційних інститутів.

Розгляд теми ефективності агробізнесу немислимий без зовнішніх інвестицій. На жаль, кредитна система, що на сьогодні склалася не відповідає сучасним вимогам аграрного виробництва. Високі банківські відсотки, недостатність та несвоєчасність державної підтримки у вигляді субсидій за банківськими кредитами, відсутність ефективних забезпечувальних механізмів, бюрократизм і тяганина, а також відверте небажання інвестувати в ризикований бізнес не дозволяють в достатній мірі користуватися позиковими коштами, що також знижує конкурентні можливості вітчизняного агробізнесу.

Для вирішення цієї проблеми необхідні інституційні механізми державного регулювання АПК. Істотним інститутом підтримки інноваційної діяльності та одним з напрямків, що стимулюють розвиток інноваційних процесів в агробізнесі на регіональному рівні, може виступити створення обласних фондів підтримки інноваційної діяльності, що формуються як з бюджетних джерел, так і за рахунок відрахувань підприємств агробізнесу регіону.

Таким чином, для того, щоб інноваційний розвиток агробізнесу відповідав своєму призначенню і приносив очікувані результати, необхідно всебічне і повноцінне його забезпечення, яке дозволить змінити існуючий інертний, і навіть, регресійний характер даного процесу. Джерелами успіху можуть стати:

— усунення бар'єрів виходу на ринки Європейського Союзу, що створює доступ до великого і багатого ринку збуту;

— хороша підготовка українських виробників харчових продуктів до європейських стандартів якості, безпеки їжі та захисту навколишнього середовища;

— наявна порівняльна перевага, пов'язана, головним чином, з низькою оплатою праці та з більш низькою, ніж у розвинених країнах, ціною на землю і енергію;

— курсова політика, підтримуюча відносно високий валютний курс (вище їх купівельної спроможності).

Література:

1. Молдаван Л.В. Сталий розвиток аграрної сфери — цільовий вектор на XXI століття / Л.В. Молдаван // Економіка України. — 2009. — № 11. — С. 93—95.

2. Пакулин С.Л. Концептуальный подход к мониторингу функционирования регионального АПК / С.Л. Пакулин, В.П. Третьяк, Е.Л. Положенцева / / Materialy IV Mezinarodni vedecko-prakticka konference ["Vedecke myslene inflacniho stoleti — 2008"], 15—31 brezen 2008 roku. — Dil 4. Ekonomicke vedy. — Praha: Publishing House "Education and Science", 2008. — S. 66—68.

3. Пугачова М.В. Тенденції української економіки очима керівників підприємств: (аналітичний огляд). Дослідження інвестиційної політики українських підприємств / М.В. Пугачова // Статистика України. — 2009. — № 1. — С. 41—49.

4. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення прибутковості агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2008. — № 4 (162). — С. 19—37.

5. Сидоренко В.В., Вовкодав К.А. Розвиток сільських підсобних виробництв в аграрному секторі економіки // Міжнародний с.-г. журнал. — 2013. — № 4. — С. 57—61.

References:

1. Moldavan, L.V. (2009), "Sustainable development of agrarian sphere — target vector in the XXI century", Ekonomika Ukrainy, vol. 11, pp. 93—95.

2. Pakulyn, S. L. Tret'iak, V. P. and Polozhentseva, E. L. (2008), "Conceptual approach to monitoring the functioning of regional agriculture", // Materialy IV mezinarodni vedecko-prakticka konference "Vedecke myslene inflacniho stoleti — 2008" [Materialy IV mezinarodni vedecko-prakticka konference "Vedecke myslene inflacniho stoleti — 2008"], Praha, Czech Republic, 15—31 March 2008, vol. 4, pp. 66—68.

3. Puhachova, M.V. (2009), "Trends in Ukrainian economy through the eyes of enterprise managers: (analytical review). Research investment policy of Ukrainian enterprises", Statystyka Ukrainy, vol. 1, pp. 41—49.

4. Sabluk, P.T. (2008), "Problems of ensuring profitability of agricultural production in Ukraine in the post-industrial period", Ekonomika APK, vol. 4, no. 162, pp. 19—37.

5. Sydorenko, V.V. and Vovkodav, K.A. (2013), "Development of rural ancillary production in the agricultural sector", Mizhnarodnyj s.-h. Zhurnal, vol. 4, pp. 57—61.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2015 р.

УДК 338.43:636

О. С. Павленко,
старший викладач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ОБГРУНТУВАННЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГАЛУЗІ НУТРІЇВНИЦТВА

O. Pavlenko,
senior lecturer department of economic theory and agricultural economics
Dnipropetrovsk State Agrarian-Economic University

STUDY FOR THE ESTABLISHMENT OF INTEGRATION FORMATION OF NUTRIA'S FARMING

У статті розкрито сутність стратегічних орієнтирів створення інтеграційного об'єднання суб'єктів галузі нутріївництва; представлено основні пріоритети та надбання його розвитку; сформовано модель проектної інтеграції на сучасному етапі; встановлено роль і функції кожного з учасників формування; розкрито зміст завдань і перспектив інтеграційного обєднання із стратегічної та соціально-економічної точки зору.

The article reveals the essence of strategic guidelines create integration associations of industry nutria's farming; presents the main priorities and achievements of its development; formed model integration project at this stage; founding the role and function of each participant formation; the content of challenges and prospects of integration association with strategic and socio-economic point of view.

Ключові слова: стратегічне управління, інтеграційне формування, інформаційна інфраструктура, нутріївниче виробництво, господарство-інтегратор, ефект масштабу, ефект синергії.

Key words: strategic management, forming integration, information infrastructure, nutria production, farm-integrator, economies of scale, synergy.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Ринкові закони змушують знаходити в кожній галузі такі форми господарювання, які б сприяли виживанню в умовах гострої конкуренції. Проведені нами дослідження дозволяють говорити про наявність попиту на м'ясо та хутро нутрії, готовність нутрієводів-аматорів займатися комерційним нутріївництвом, а нутріївничих ферм — нарощувати обсяги виробництва. В той же час є низка причин, виявлених нами в процесі наукової праці, що стримують розвиток підприємств цієї галузі. Однією з основних причин є відсутність кооперації та інтеграції між економічними суб'єктами, прямо або побічно пов'язаними із нутріївничим бізнесом. Незадовільне соціально-економічне положення жителів сільських територій сприяє пошуку додаткових джерел доходу, а також відтоку молодої і перспективної трудової сили в міста.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання, пов'язані з розвитком кооперації та інтеграції у сільському господарстві України та функціонуванням різних аграрно-промислових формувань, знайшли відображення в наукових працях В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, Б.В. Данилова, В.С. Дієсперова О.І. Драган, О.В. Коваленко, М.Ю. Коденської, О.В. Крисального, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, О.О. Мороз, П.Т. Саблука, Н.С. Скопенко та інших [1—5]. Разом з тим існує потреба в поглибленому дослідженні галузевих та регіональних особливостей інтеграційних процесів.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток нутріївничого бізнесу, основою якого, на наш погляд, повинно бути виробництво нутріївничої продукції в симбіозі малих форм господарювання та великих підприємств-інтеграторів при наявності ефективних елементів державної, інформаційної та наукової підтримки в процесі кооперації та інтеграції, що спричинить ефект синергії, позитивно позначиться на діяльності всіх організаційно-економічних форм господарювання в межах реалізації національних програм розвитку АПК. Необхідність і важливість агропромислової інтеграції в нутріївничий сфері викликана вимогами раціонального використання обмежених економічних ресурсів, необхідністю в зближенні сільськогоспо-

Передплатний індекс 21847

дарських товаровиробників з переробними і торговельними підприємствами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кооперація та інтеграція нутріївничих товаровиробників при виробництві, переробці і збуті нутріївничої продукції дозволяє забезпечити зацікавленість працівників у збільшенні обсягів виробництва шляхом впровадження сучасних інноваційних технологій та досягнення спільної ефективності. Питання щодо об'єднання нутріївничих підприємств з подальшим утворенням інтеграційної організації є актуальними та підтримуються багатьма фахівцями цієї галузі. В сучасних умовах необхідно розпочати налагоджувати зв'язки між виробниками та переробниками нутріївничої продукції під егідою створення спеціалізованого угруповання з залученням до співробітництва господарств населення, інвестиційно-фінансових, науково-дослідних та державних організацій. Такий підхід базується на розвиткові малого бізнесу в поєднанні з великомасштабним виробничим ядром, ринками збуту та інформаційною інфраструктурою є найбільш прийнятним в умовах сучасності і у випадку створення сприятливих передумов швидко відреагує на зміни збільшенням обсягів виробництва та емерджентністю.

Кооперація та інтеграція нутріївництва і створення об'єднань підприємств мають наступні переваги: акумуляція трудових, фінансових та матеріальних ресурсів; скорочення часу виробничого процесу; економія на масштабах; синергетичний ефект; можливість доступу до нових знань (технологія, техніка, організація виробництва, управління, маркетинг тощо); більш широке розповсюдження інформації; оптимізації інформаційних потоків; можливості для соціального розвитку регіону; створення нових робочих місць; збільшення надходжень до місцевого бюджету; створення кращих умов для поєднання особистої зацікавленості їх членів з інтересами всіх учасників процесу виробництва; захисту членів об'єднання від монополістичних проявів хутропереробних, збутових, банківських та інших структур. Становлення вертикальних і горизонтальних зв'язків між нутріївничими підприємствами дадуть можливість створити цілісну ефективну систему, яка, у свою чергу, дозволить інтегрувати окремих товаровиробників в агробізнес.

На наш погляд, об'єднання економічних суб'єктів, задіяних у нутріївництві, необхідно здійснити з метою підвищення ефективності їх виробництва, що призведе до стабілізації економіки всіх її учасників, збільшення оборотності обігових коштів, розширення фінансування інвестиційних проектів, динамічного розвитку виробництва та підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції. Потрібно організувати спеціалізовані структури зі збуту, переробці, пакуванню, зберіганню, транспортуванню та торгівлі продукцією нутріївництва. За таких умов виникає потреба в ефективному контролі і керуванні всім ланцюгом "виробник-споживач".

При об'єднанні, економічні суб'єкти необхідно зв'язати між собою технологічно (за участю у процесі створення продукту) та економічно: погоджена ціноутворення, маркетингу, реклами, розподілу зон господарювання. При підвищенні рівня розвитку та спеціалізації виробництва нутріївничої продукції контакт безпосереднього виробника продукції з кінцевим споживачем стане більш опосередкованим.

Необхідність в організації нових інтеграційних формувань виходить з об'єктивних передумов, серед яких слід виділити: багатогалузевий характер виробництва; відсутність у деяких підприємств можливостей створення конкурентоздатного виробництва з впровадженням інтенсивних технологій; відсутність належного рівня підготовки трудових ресурсів та інформаційного забезпечення. Отже, створення інтегрованого формування (об'єднання) можливе за наступних умов: територіальна близькість виробництва та переробки; зацікавленість з боку потенційних учасників (ініціатива знизу); наявність компетентного лідера, здатного поєднати однодумців і очолити формування (об'єднання); підтримка з боку адміністративних органів. Вважаємо, що найбільш прийнятною є контрактна форма інтеграції. При цій формі взаємини між виробниками, переробними підприємствами та реалізаторами регулюються довгостроковими договорами, в яких обумовлюються умови і форма розрахунків за продукцію, розподіл між учасниками всіх можливих ризиків, дотримання умов контракту зміцнює економічні взаємини між суб'єктами господарювання.

Стратегічні кроки при організації об'єднання економічних суб'єктів нутріївництва: вивчення потенційних членів майбутнього союзу; аналіз системи керування і технології виробництва з погляду участі в процесі створення продукції; вертикальне та горизонтальне об'єднання учасників з врахуванням методів економічного регулювання, наголошуючи на децентралізації управлінської структури як показника ринкової економіки.

Завдання побудови моделі об'єднання включають: розробка спільної стратегії розвитку підприємств галузі та підвищення їх ефективності; створення єдиного механізму ефективно-

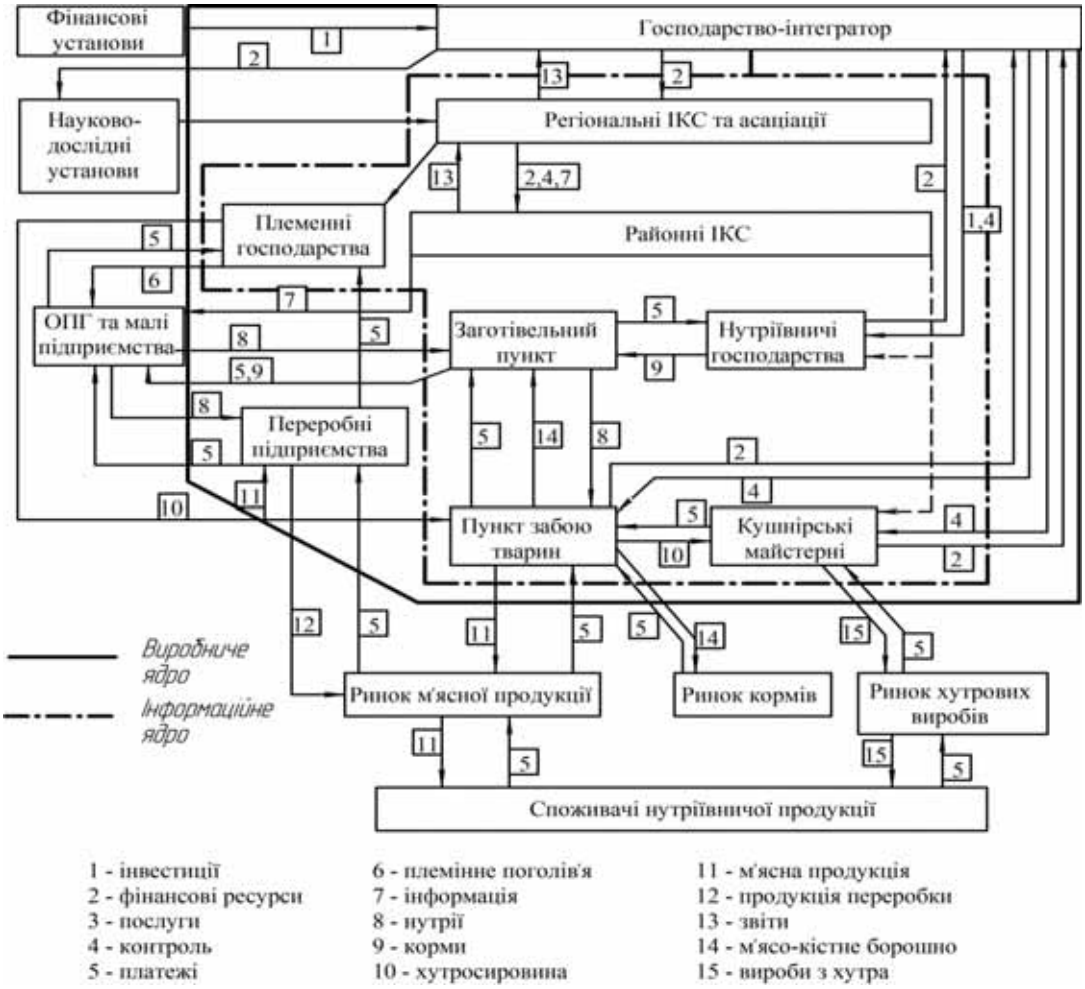

Рис. 1. Проектна схема інтеграційного формування суб'єктів галузі нутріївництва

го відтворення ресурсів; забезпечення справжнього партнерства взаємнозацікавлених, економічно відповідальних сторін з рівними правами та обов'язками; стабільне керування та підтримка; досягнення збільшення обсягу продукції високої якості; впровадження стандартизованої єдиної для всіх системи оцінки якості продукції; підтримка режиму економії, що дозволить знизити собівартість продукції до мінімуму.

У нутріївництві проблема взаємин учасників складна та багатогранна. Важливим етапом інтеграційного об'єднання економічних суб'єктів є створення умов, що сприяють стимулюванню виробництва нутріївничої продукції, зокрема: справедливий розподіл доходів, впровадження комерційного розрахунку на всіх рівнях, наявність оптимальних схем фінансування та інвестування, надання науково-дорадчих та інформаційно-консультаційних послуг. З ціллю підвищення ефективності об'єднання необхідно створити асоціацію нутрієводів, яка візьме на себе зобов'язання об'єднання, координації та інформаційного забезпечення діяльності нутріївничих господарств і на її базі будуть організовані інформаційно-консультаційні центри. Структура керування об'єднання формується відповідно до професійної спеціалізації з метою максимального дотримання інтересів всіх учасників. Інтеграційні зв'язки між економічними суб'єктами повинні бути визначеними, детермінованим і регламентованими договором про спільну діяльність.

Використання системи взаємин між партнерами нутріївничого бізнесу дозволить врахувати інтереси виробників, а також держави і споживачів, що сприятиме поліпшенню соціально-економічного положення сільських жителів, одержанню якісної продукції за стабільними прийнятними цінами, дасть можливість вийти на міжнародні хутряні аукціони. Для реалізації методів і принципів взаємозв'язку і керування структурними одиницями господарство-інтегратор стане консолідуючою ланкою об'єднання. Засновниками даної організації можуть бути: переробні підприємства, діючі великотоварні нутріївничі ферми, племінний центр чи інші економічні суб'єкти, зацікавлені в розвитку нутріївничого бізнесу та одержанні дивідендів.

Передплатний індекс 21847

Оскільки розвиток підприємств галузі нутріївництва гармонійно об'єднує у собі цілі національних проектів розвитку АПК, це додасть значимість запропонованим стратегічним орієнтирам в очах громадськості. Одним зі складних питань при створенні інтеграційного об'єднання є порядок формування статутного капіталу. Стимулювати господарства-учасників можливо шляхом впровадження єдиної стратегії реструктуризації боргів, довгострокового кредитування підприємств за рахунок засобів фінансових установ та високорентабельних підприємств із субсидуванням, бюджетними процентними платежами, проведенням лізингових угод з придбання обладнання, наданням інформаційно-консультаційних послуг і навчання.

Створення керуючої системи на чолі із кращими фахівцями нутріївничих ферм, кушнірських майстерень, науковцями ДДАЕУ, маркетологами та інформаційними консультантами дозволить об'єднати науковий та управлінський потенціал зацікавлених виробничо-економічних суб'єктів при стимулюванні впровадження нових технологій у виробництво. Основний склад проектного інтеграційного формування субектів галузі нутріївництва включає: керуюча компанія (господарство-інтегратор); фермерські та особисті підсобні господарства; нутріївничі підприємства; племінні нутріївничі ферми; кушнірські майстерні; пункти забою тварин; заготівельні пункти; асоціація нутрієводів, регіональні та районні відділення інформаційно-консультаційних служб; фінансові установи; науково-дослідні установи; ринки збуту (рис. 1).

Функції підрозділів між учасниками розподіляються в такий спосіб:

— керуюча компанія (господарство-інтегратор): стратегічне планування, загальне керівництво (керування об'єднанням), бухгалтерський облік і баланс, заключення угод, проведення рекламних акцій, взаємини з органами влади, податковою службою, митницею, складання бізнес-планів для починаючих нутрієводів, маркетинг, співпраця з експертами та науковцями з боку ДДАЕУ;

— комерційна служба керуючої компанії: маркетингові дослідження, забезпечення безперебійного процесу виробництва, пошук вигідних каналів реалізації виробленої та переробленої продукції, фінансовий аналіз і контроль використання оборотних коштів підприємств та організацій, пошук постійних і надійних партнерів у нутріївничому бізнесі, надання фінансової допомоги та підтримки учасникам об'єднання;

— товарні нутріївничі підприємства: виробництво продукції нутріївництва;

— фермерські та особисті підсобні господарства: вирощування молодняку нутрії до забійного віку;

— племінні нутріївничі ферми: вирощування племінних звірів для забезпечення основним поголів'ям інших суб'єктів господарювання;

— пункти забою тварин: прийом партій нутрій, забій, виробництво товарної м'ясної продукції (тушки, напівфабрикати), м'ясокістного борошна, первинна обробка хутросировини;

— кушнірські майстерні (переробні підприємства легкої промисловості): виробництво хутряних виробів із хутрових напівфабрикатів;

— заготівельні пункти (створюються керуючою компанією і (або) існують опосередковано): акумуляція необхідних виробничих ресурсів та організація розподілу їх між учасниками об'єднань;

— асоціація нутрієводів та інформаційно-консультаційні служби: забезпечення розвитку інформаційної інфраструктури, надання інформаційно-консультаційних послуг, доступу до програмного забезпечення, організація навчання.

Інформаційна інфраструктура нутріївничого інтеграційного об'єднання повинна забезпечувати інформаційне ядро формування, котре включає:

— взаємодію з метою інноваційного забезпечення виробництва з науково-дослідними установами, при необхідності створення госпрозрахункового наукового центру;

— організацію ярмарків, виставок, конференцій, лекцій і семінарів із залученням фахівців ДДАЕУ;

— організацію практичних занять на показових навчальних фермах;

— моніторинг стану підприємств галузі в області, контроль діяльності районних відділень ІКС;

— агітацію, спрямовану на залучення сільських жителів до розведення нутрій, узагальнення і пропаганду досягнень досвіду вітчизняного та закордонного нутріївництва;

— внесення пропозицій органам державної влади щодо способів підтримки товаровиробників та поліпшення розвитку сільських територій, збільшенню робочих місць і рівня доходів сільських жителів;

— надання допомоги при впровадженні в практику кращих програм і технологій розведення нутрій;

— проведення благодійної діяльності — поставки виробленої продукції дитячим будинкам, інтернатам, лікарням;

— сприяння підготовці, виданню та поширенню інформаційно-довідкових матеріалів,

наукової літератури, відео- та аудіопродукції в сфері нутріївничого бізнесу;

— здійснення інформаційно-комерційної діяльності в електронних засобах масової інформації та мережі Internet.

Районні відділення ІКС створюються з метою координації діяльності нутріївничих ферм на локальному рівні та залученням більшої кількості сільського населення до нутріївничого виробництва та переходу в малий бізнес. Основними завдання районного відділення ІКС нутрієводів є: збір, обробка та узагальнення статистичної інформації, створення і ведення бази обліково-аналітичних даних, впровадження і допомога при користуванні комп'ютерних програм ведення нутріївничого бізнесу; організація і надання соціальної, економічної та правової допомоги нутріївничим підприємствам; сприяння особистим підсобним господарствам в оптимізації обсягів і організації виробництва для досягнення максимальних доходів у кожному індивідуальному випадку, виходячи зі сформованих умов виробництва; підвищення культури розведення і споживання нутрій; надання разом із районною ветеринарною службою допомоги в проведенні ветеринарних заходів, забезпеченні вакцинами та медконсультаціями; періодичний огляд нутріївничих ферм для підтримки належного рівня розвитку галузі; проведення лекцій та семінарів, обмін практичним досвідом.

ВИСНОВКИ

Інтеграція суб'єктів нутріївництва здатна створити сприятливі умови для підвищення зайнятості, одержання високих доходів та поліпшення соціально-економічного положення сільських жителів; сприяти в зміцненні ресурсно-інформаційної бази виробників нутріївничої продукції через пошук альтернативних каналів надходження необхідних ресурсів (товарів); акумулювати і перерозподіляти інвестиційні ресурси; сприяти покращенню фінансової діяльності підприємств через проведення різносторонніх заліків взаємних фінансових зобов'язань (кліринг); провадити інформаційне забезпечення шляхом надання учасникам об'єднання необхідної комерційної, науково-методичної, юридичної та ін. інформації; постачати в нутріївниче виробництво торгово-промисловий і банківській капітал, що дозволяє забезпечити відтворювальний процес і створити сприятливий інвестиційний клімат; досліджувати кон'юнктуру ринку основних та побічних продуктів нутріївництва, визначати основні тенденцій його розвитку; створити організовану мережу каналів розподілу і просування товарів переважно у вигляді регіональних оптових ринків, м'ясних і універсальних продовольчих бірж, розподільних центрів, ярмарків та аукціонів; сформувати інформаційну інфраструктуру для забезпечення координації всіх процесів між учасниками формування.

Література:

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2005. — 292 с.

2. Березівський П.С. Економічна ефективність виробництва продукції в аграрних формуваннях / П.С. Березівський, Г.В. Брик. — Львів: Ліга-Прес, 2013. — 236 с.

3. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія / В.С. Дієсперов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 340 с.

4. Економіка підприємства: навч. посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. С.П. Кирильчук. — Сімферополь: Фєнікс, 2013. — 444 с.

5. Коваленко О.В. Розвиток корпоративно-інтегрованих агроформувань: зарубіжний досвід і українська практика / О. В. Коваленко // Економіка та управління. — 2011. — № 1. — С. 116—120.

References:

1. Andrijchuk, V.H. (2005), Efektyvnist' diial'nosti ahrarnykh pidpryiemstv: teoriia, metodyka, analiz [Efficiency of agrarian enterprises activity: theory, method, analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Berezivs'kyj, P.S. and Bryk, H.V. (2013), Ekonomichna efektyvnist' vyrobnytstva produktsii v ahrarnykh formuvanniakh [Economic efficiency of goods production in the agrarian forming], Liga-Pres, L'viv, Ukraine.

3. Diiesperov, V.S. (2008), Efektyvnist' vyrobnytstva u sil's'kohospodars'komu pidpryiemstvi [Efficiency of production in an agricultural enterprise], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

4. Kyryl'chuk, S.P. (2013), Ekonomika pidpryiemstva [Economics of enterprise], Feniks, Simferopol', Ukraine.

5. Kovalenko, O. V. (2011) Rozytok korporatyvno-integrovanyh agroformuvan': zarubizhnyi dosvid i ukrains'ka praktyka [Development of corporate-integrated agricultural enterprises: foreign experience and ukrainian practice] Economy and Management, Issue 1, 116—120 pp.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2015 р.

УДК 338.432

Л. Ф. Пастернак,
старший викладач кафедри менеджменту і права,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

L. Pasternak,
teacher of the Dnipropetrovsk state agrarian-economic university

ECONOMIC EFFICIENCY ECONOMIC ASSOCIATIONS

Узагальнено критерії та показники оцінки економічних процесів. Виявлено ступінь впливу фондооснащеності сільськогосподарського виробництва на результати діяльності господарських товариств. Визначено, що на економічну ефективність їх діяльності суттєвий вплив має наявність достатнього обсягу виробничих запасів. Застосована багатофакторна кореляційна модель залежності продуктивності праці від сукупності факторів та запропоновано напрями подальшого розвитку.

Are generalized criteria and indexes of estimation of economic processes. Discovered the level of influence capital-labor ratio agricultural production on the performance of economic associations. It was determined that the economic efficiency of their activities have a significant impact there is enough amount of inventory. The applied multifactorial correlation model depends on a combination of productivity factors and suggests areas for further development.

Ключові слова: господарські товариства, ефективність виробництва, агроформування, основні виробничі фонди, фондозабезпеченість, оборотні засоби, продуктивність праці, коефіцієнти парної кореляції, багатофакторний кореляційний аналіз.

Key words: economic associations, efficiency, agricultural enterprises, the main production assets, capital-labor ratio, current assets, productivity, pair correlation coefficients, multivariate correlation analysis.

ВСТУП

Основу механізму економічної оцінки досліджуваних процесів становить система показників ефективності, які є базою для проведення моніторингу, вивчення, оцінки та прогнозу напрямків розвитку. У вітчизняній науковій літературі розрізняють критерії та показники економічної ефективності. Прийнято вважати, що критерій показує основні принципи якісної оцінки, а показники ефективності — кількісної оцінки, числові характеристики, на основі яких можна визначити рівень ефективності.

Щодо вибору єдиного критерію ефективності в економічній літературі немає єдиної думки. Одні вчені пропонують взяти за основу підвищення продуктивності праці [3; 6], другі — вихід продукції з одиниці виробничого ресурсу при найменших витратах праці та засобів [2; 4], треті — приріст прибутку [1; 5]. Багато економістів вважають, що найбільш повну характеристику ефективності дає система показників, яка дозволяє краще узагальнити статистику даних, здійснити комплексний аналіз, виявити невикористані можливості й обгрунтувати шляхи підвищення ефективності.

Оцінити досягнутий рівень ефективності виробництва в агроформуваннях можна за допомогою системи показників, що характеризують кількісне співвідношення між результатами виробництва та витратами на їх досягнення. Основним інтегральним показником ефективності в умовах ринку є показник прибутку, який дає можливість оцінити фактичний стан бізнесу. У ньому знаходять висвітлення ступінь використання виробничих ресурсів, система ціноутворення, рівень розвитку основних економічних процесів. Іншим, не менш важливим, показником ефективності сільськогосподарського виробництва є рентабельність. Рівень рентабельності відображає ступінь ефективності використання виробничих витрат, характеризує інтенсивність окупності авансованих витрат, уречевлених в основних засобах, і нормованих оборотних коштах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Використовуючи часткові та узагальнюючі показники застосувати системний підхід щодо оцінки економічної ефективності господарських товариств в аграрній сфері.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз структури виробничих формувань в аграрному секторі свідчить, що в Дніпропетровській області, як і в цілому по Україні, найбільшу питому вагу займають господарські товариства, яких у 2013 році налічувалося 650, у тому числі товариств з обмеженою відповідальністю — 611. У звітному році в області функціонували також 257 приватних підприємств та 12 виробничих сільськогосподарських кооперативи. Порівнюючи показники структури господарств Дніпропетровської області та України, можна відмітити, що в області значно менша частка сільськогосподарських коопера-

тивів, проте частка господарських товариств становить у Дніпропетровській області — 94,0 %, а в цілому по Україні — 91,7 % [7].

Незважаючи на відмінності в організаційно-правових основах функціонування, сільськогосподарські підприємства за своїми розмірами, в основному, не дуже різняться між собою. В 2013 році в середньому на господарське товариство в області припадало 2837 га сільськогосподарських угідь, на приватне підприємство — 2388 га, а на виробничий сільськогосподарський кооператив — 2000 га. Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, становила відповідно 88, 68 і 95 чоловік, а середньорічна вартість основних виробничих засобів на одного працівника — 104,3; 76,4 та 104,9 тис грн. Питома вага орендованих земель у сільськогосподарських підприємствах трьох наведених організаційно правових-формувань перевищує 94% [8].

Аналізуючи вади й переваги господарських формувань, слід зазначити, що ТОВ є формою організації виробництва, яка базується на довірі учасників один до одного в діяльності підприємства та одностайності в ухвалені рішень. Її особливостями є диференційовані права учасників залежно від розмірів їх часток у статутному фонді, різноманітність форм участі у справах товариства та відокремленість відносин власності від трудових відносин. Для даної організаційно-правової форми господарювання характерні:

— обмеження відповідальності за зобов'язаннями членів товариства та участь в управлінській діяльності лише в межах внесків до статутного фонду;

— право безперешкодного виходу зі складу формування зі своєю земельною та майновою часткою;

— довільна форма вибору участі у виробничо-господарській діяльності: окремі учасники не зобов'язані працювати в даному товаристві, обмежившись лише участю в розподілі прибутку товариства з одержанням відповідної орендної плати або можуть працювати на основі трудового договору (контракту);

— створення на базі товариства спільних підприємств з іноземними партнерами та іншими суб'єктами господарювання;

— застосування оренди майна й землі для збільшення обсягів виробництва.

На сучасному етапі розвитку агроформувань підвищення ефективності використання основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення має велике значення. Від цього певною мірою залежить економічна ефективність всього аграрного сектора економіки. Довготривала економічна криза, скорочення рівня інвестування галузей національної економіки зумовили значний моральний і фізичний знос основних виробничих фондів. Відсутність оновлення фондів поряд з їх зносом та поступовим списанням призвело до вкрай негативних явищ в економіці господарств, зокрема до порушення оптимальної структури та видового складу фондів. Високий ступінь зношеності основних виробничих фондів, порушення їх оптимальної структури та видового складу не забезпечують відповідного рівня і темпів збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, а також підвищення продуктивності праці. Вищенаведені тенденції в аграрному секторі країни перешкоджають нарощуванню темпів виробництва сільськогосподарської продукції та виходу галузі на ефективний рівень. Проаналізуємо вплив концентрації основних виробничих засобів на ефективність господарської діяльності аграрних підприємств (табл. 1).

Дані наведеної таблиці 1 свідчать, що більш високий рівень фондозабезпеченості не завжди зумовлює вищі показники ефективності сільськогосподарського виробництва. За нинішньої економічної ситуації, яка склалася в аграрному секторі на результати фінансово-господарської діяльності підприємств суттєвий вплив має галузева структура та напрямок їх виробничої спеціалізації. При відносно низькій окупності витрат галузі тваринництва в економічно більш пріоритетному положенні знаходяться підприємства, які спеціалізуються переважно на виробництві продукції рослинництва.

Так, у господарствах першої групи щільність поголів'я сільськогосподарських тварин вдвічі менша, ніж в III групі. Різниця в щільності поголів'я тварин зумовлює також і відмінності в структурі основних виробничих засобів. Основні виробничі засоби галузі тваринництва мають в загальній структурі більшу частку пасивних засобів (будівлі, споруди, виробничі приміщення), які опосередковано, через активні (машини, механізми, продуктивна худоба) впливають на результати господарської діяльності. В цілому по Покровському району активні виробничі фонди становлять майже половину їх вартості, але простежується суттєва різниця між підприємствами досліджуваних груп: в першій — 71,2 %, а в третій — лише 32,0 %.

Зростання забезпеченості аграрного виробництва підприємств третьої групи основними фондами в 3,2 рази призводить до підвищення виходу валової продукції з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь порівнянно з господарствами першої групи тільки на 53,5 %. Тому в підприємствах III групи фондовіддача менша майже на 7 %. Проте вищий рівень фондозабезпеченості сприяє зниженню затрат праці за рахунок підвищення рівня механізації виконаних робіт. У господарствах III групи затрати праці на 1 га сільськогосподарських угідь на 38,3 % нижчі, в порівнянні з I групою.

З підвищенням рівня концентрації основних виробничих засобів аграрних підприємств III групи частка товарної продукції галузі тваринництва в загальній її вартості зростає до 46,2 %, що на 29,8 % більше, ніж у господарствах першої групи. При цьому в господарствах III групи знижується

Передплатний індекс 21847

Таблиця 1. Вплив фондооснащеності сільськогосподарського виробництва на результати фінансово-господарської діяльності товариств з обмеженою відповідальністю Покровського району Дніпропетровської області в 2013 році

Показники	Групи господарств за вартістю основних засобів на 1 га с.- г. угідь, тис. грн.			По всіх групах	III група у % до I	ТОВ «Відродження»
	I – до 4,20	II – від 4,21 до 6,30	III – понад 6,30			
Кількість господарств у групі	4	7	4	15		1
Вартість основних засобів, тис. грн. на:						
1 га с.-г. угідь	2,19	4,71	6,91	4,64	315,5	8,57
одного працівника	29,4	64,3	103,8	66,1	353,1	127,4
Щільність поголів'я на 1 га с.-г. угідь, ум. гол.	0,07	0,12	0,14	0,09	200,0	0,15
Питома вага активних основних засобів в загальній їх вартості, %	71,2	44,9	32,0	53,1	-39,2п	33,3
Вартість валової продукції на 1 господарство, тис. грн.	16317	24140	40421	28778	176,4	76085
Частка продукції тваринництва в загальній товарній продукції, %	16,4	39,6	46,2	33,9	29,8п	47,5
Затрати праці на 1 га с.-г. угідь, люд. - год	81,3	59,5	47,3	61,7	58,2	32,7
Отримано валової продукції, грн. на:						
1 га с.-г. угідь	4430	5286	6800	5298	153,5	7208
1 грн. основних фондів	1,04	0,84	0,98	0,84	80,8	0,81
одного працівника	72443	80089	92384	80459	127,5	96281
1 люд.-год	64,69	88,84	108,33	88,59	167,5	120,15
Отримано прибутку, грн. на:						
1 га с.-г. угідь	767,3	608,4	1167,3	840,9	150,7	1286,3
одного працівника	12322	8455	20609	12626	167,3	6546
Рівень рентабельності, %	41,5	19,7	34,5	31,2	-7,0 п	29,1

окупність витрат продукцією відносно підприємств I групи, які надають більшу перевагу розвитку галузі рослинництва. Але, якщо порівнювати господарства з незначною різницею в щільності поголів'я та структури основних засобів (показники II і III групи), то наведені дані свідчать, що в більш оснащених господарствах рівень використання основних засобів є вищим. Крім того, в них кращі показники використання сільськогосподарських угідь, продуктивності праці та окупності витрат. Так, фондовіддача в господарствах III групи порівняно з другою вища на 16,7 %, вихід продукції на 1 га сільськогосподарських угідь — на 22,7, річна продуктивність праці — на 15,4, годинна продуктивність праці — на 21,9, а рівень рентабельності — на 14,8 в.п.

Товариство з обмеженою відповідальністю "Відродження" за рівнем забезпеченості основними виробничими засобами є найбільш крупним в Покровському районі. Висока забезпеченість засобами виробництва зумовлює найменші в районі затрати праці та самий високий рівень виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь. У господарстві найкращі показники годинної та річної продуктивності праці. Проте поточні закупівельні ціни на тваринницьку продукцію формують низьку окупність виробничих витрат на утримання найбільшого в районі поголів'я тварин. Як наслідок, господарство з високими показниками результативності виробництва має посередній рівень рентабельності — 29,1%, що на 12,4% менше, ніж в господарствах першої групи.

На економічну ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств суттєвий вплив має наявність достатнього обсягу виробничих запасів. Недостатня забезпеченість власними оборотними коштами позбавляє підприємства можливості придбання матеріальних засобів у необхідному обсязі, створення їх запасів, виконання всіх передбачених технологією сільськогосподарських робіт в оптимальні строки. Про роль оборотних засобів у формуванні показників економічної ефективності виробництва в аналізованих підприємствах свідчать дані таблиці 2.

Згідно з даними таблиці 2, у третій групі підприємств, де величина запасів і витрат на 1 га сільськогосподарських угідь втричі більша, ніж підприємств першої групи, показники результа-

Таблиця 2. Вплив забезпеченості оборотними засобами на економічну ефективність виробництва в товариствах з обмеженою відповідальністю Покровського району Дніпропетровської області

Показники	Групи господарств за розміром запасів і витрат на 1 га с.-г. угідь, тис. грн.			По всіх групах	III група у % до I	ТОВ «Відродження»
	до 2,0	2,1-4,0	понад 4,0			
Кількість підприємств у групі	5	6	4	15	80,0	1
Припадає запасів і витрат на 1 га с.-г. угідь, грн.	1,69	2,85	4,48	3,29	265,1	4,45
Щільність поголів'я на 1 га с.-г. угідь, гол.	0,09	0,08	0,14	0,09	155,6	0,15
Площа с.-г. угідь на 1 господарство	4069	6186	5707	5353	140,3	10556
Урожайність, ц/га:						
озимої пшениці	34,1	36,2	47,3	38,5	138,7	41,6
ячменю	27,6	27,8	32,0	28,8	115,9	31,0
кукурудзи на зерно	37,0	29,1	19,0	31,1	51,4	23,8
соняшнику	12,8	16,1	18,8	15,5	146,9	19,7
Середньодобовий приріст живої маси свиней, г	280,1	354,3	484,4	394,2	172,9	464,0
Виробництво валової продукції на 1 га с.-г. угідь, грн.	4085	6031	6474	5298	158,5	7208
Виробництво валової продукції на 1 працівника, грн.	76019	76938	92129	80459	121,2	96281
Рівень рентабельності, %	30,8	34,5	25,0	31,2	-5,8п	29,1

тивності виробництва кращі. В третій групі є вищою урожайність основних сільськогосподарських культур (за винятком кукурудзи на зерно, яку в звітному році вирощувало лише одне господарство першої групи) та продуктивність тварин. Як наслідок, на підприємствах даної групи обсяг валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь більший на 58,5 %. Але, не зважаючи на майже вдвічі вищу продуктивність сільськогосподарських тварин на підприємствах третьої групи, окупність виробничих витрат у даній галузі є дещо нижчою порівнянно з підприємствами першої групи.

Важливим показником економічної ефективності виробництва є продуктивність праці. Продуктивність праці — головний критерій ефективності економіки, освоєння досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення конкурентоспроможності продукції і водночас — вирішальна умова підвищення життєвого рівня населення країни. На основі показників продуктивності праці простежується динаміка економічного розвитку, можливості підвищення оплати праці, забезпечення повної зайнятості працівників підприємства.

В організації виробництва, розрахунках потреби в працівниках використовується такий проміжний показник продуктивності праці, як затрати з розрахунку на одиницю площі й поголів'я тварин. Закономірністю є зростання (зменшення) цих затрат паралельно з підвищенням (зниженням) трудомісткості одиниці продукції, але меншими темпами. В таблиці 3 показано залежність рівня продуктивності праці від ряду факторів. Дані наведеної таблиці показують, що в досліджуваних господарствах на продуктивність праці не має особливого впливу площа сільськогосподарських угідь підприємства та рівень землезабезпеченості. Аналіз засвідчує суттєву залежність продуктивності праці від фондооснащеності виробництва та чисельності працівників.

Певну інформативність мають багатофакторні кореляційні моделі. Для них можна відібрати кілька важливих факторів, між якими практично нема причинно-наслідкових зв'язків. Обчислена для товариств з обмеженою відповідальністю Покровського району модель має такий вигляд: $y_x = 47507,66 + 0,27x_1 + 2,17x_2 + 5,21x_3 + 2,49x_4 + 84,97x_5 - 17,44x_6 + 5,85x_7$,

де ух — розрахункове значення виробітку на працівника (грн.); x_1 — площа сільськогосподарських угідь на 1 господарство, га; x_2 — площа сільськогосподарських угідь на 1 працівника, га; x_3 — чисельність працівників на 1 господарство, чол.; x_4 — основні фонди на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.; x_5 — основні фонди на 1 працівника, тис. грн.; x_6 — затрати праці на 1 га, люд.- год; x_7 — виробничі витрати на 1 га, грн.

Коефіцієнт множинної кореляції визначився в розмірі 0,80, що засвідчує істотний зв'язок продуктивності праці із сукупністю врахованих факторів. Багатофакторні моделі, проте не можуть дати досить повну характеристику ситуації. Вичерпний перелік факторів продуктивності праці не можна сформулювати, а частина безумовно важливих не формалізується. До таких належать погодні умови, організація та якість управління виробництвом,

Таблиця 3. Групування товариств з обмеженою відповідальністю Покровського району за рівнем продуктивності праці

Групи господарств за вартістю валової продукції на 1-го працівника, грн.	Валова продукція на 1 працівника, грн.	Частка господарств в загальній кількості, %	Площа с.-г. угідь на 1 господарство, га	Площа с.-г. угідь на 1 працівника, га	Чисельність працівників на 1 господарство, чол.	Основні фонди на 1 га с.-г. угідь, тис. грн.	Основні фонди на 1 працівника, тис. грн.	Затрати праці на 1 га, люд.-год	Виробничі витрати на 1 га, грн.
I - до 72500	68831	26,7	5991	51,8	116	4,36	81,7	75,4	2060
II - від 72501 до 80500	76780	46,6	4746	39,9	119	8,78	124,3	61,1	3057
III - понад 80500	96132	26,7	5779	45,9	126	12,59	169,7	51,5	5083
По всіх групах	80459	100	5353	45,5	118	8,64	126,1	61,7	3518
III група у % до I	139,7	х	96,5	88,6	108,6	198,2	207,7	82,5	246,7
ТОВ "Відрод-ження"	96281	х	10556	59,4	178	16,57	247,4	32,7	5121

ефективність внутрішньогосподарського економічного механізму, мотивація праці, психологічний клімат в колективі, кваліфікованість кадрів, зрештою, загальний соціально-економічний стан суспільства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективність виробництва досліджуваних господарських товариств значною мірою залежить від їх забезпеченості виробничими засобами, трудовими ресурсами та напряму виробничої спеціалізації. Питання оптимальної концентрації та вибір раціональної спеціалізації виробництва повинні вирішуватись паралельно. Вирішити проблему, пов'язану з оптимізацією розмірів виробництва та раціоналізацією вибраного напряму спеціалізації, можливо шляхом посилення інтеграційних процесів між аграрними господарствами, фінансовими та промисловими структурами. На наш погляд, залучення в аграрне виробництво фінансового і промислового капіталу дозволить у короткі строки відновити та підвищити ефективність використання основних засобів аграрного виробництва, реалізувати його потенціал, збільшити обсяги виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції, яка буде конкурентоспроможною на світовому ринку.

Література:

1. Губені Ю.Г. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України / Ю.Г. Губені // Економіка АПК. — 2009. — № 11. — С. 18—27.
2. Лузан Ю.Я. Реформування аграрного сектора України: стан і перспективи / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2012. — № 4. — С. 3—7.
3. Макаренко П.М. До напрямів теоретичних досліджень ринкового розвитку економіки сільського господарства / П.М. Макаренко // Економіка АПК. — 2006. — № 7. — С. 48—52.
4. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення сільськогосподарського виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2010. — № 6. — С. 17—26.
5. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектора / Б. Пасхавер // Економіка України. — 2011. — № 1 — С. 78—87.
6. Фінансовий словник-довідник / За ред. М.Я.-Дем'яненка. — К.: ІАЕ УААН, 2009 — 155 с.
7. www.apk-inform.com
8. http // www.minagro.gov.ua

References:

1. Hubeni, Yu.H. (2009), "Strategic directions of development of agriculture Ukraine", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 18—27.
2. Luzan, Yu.Ya. (2012), "Agricultural reform in Ukraine: status and prospects", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 3—7.
3. Makarenko, P.M. (2006), "By areas of theoretical studies of market economy development of agriculture", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 48—52.
4. Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2010), "Increasing agricultural production", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 17—26.
5. Paskhaver, B. (2011), "The price competitiveness of the agricultural sector", Ekonomika Ukrainy, vol. 1, pp. 78—87.
6. Dem'ianenko, M.Ya. (2009), Finansovyj slovnyk-dovidnyk [Financial dictionary directory], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.
7. www.apk-inform.com
8. http // www.minagro.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 03.02.2015 р.